

ΙΧ. Η προτεραιότητα του κράτους: Εθνικισμός, αλυτρωτισμός, αυτονομισμός.

Η περίπτωση της Κύπρου

Γιάννης Μηλιός και Τάσος Κυπριανίδης

1. Εισαγωγή: Ο «εθνικός μύθος» για το «Κυπριακό πρόβλημα».

Ένα έθνος – ένα κράτος;

Ο «μύθος» αυτός, συνοψίζεται στα ακόλουθα σημεία:

α) Η λύση της ανεξαρτησίας του κυπριακού κράτους που δόθηκε με τις συνθήκες Ζυρίχης - Λονδίνου υπαγορεύτηκε από το ΝΑΤΟ και τους δυτικούς ιμπεριαλιστές.

β) Τη λύση αυτή αποδέχθηκε καταρχήν η Ελλάδα - λόγω αδυναμίας ή/και της υποτέλειας της στα αμερικανονατοϊκά συμφέροντα - και την επέβαλε στη συνέχεια στους Ελληνοκύπριους, τους οποίους ουσιαστικά εξανάγκασε να την αποδεχτούν.

γ) Η αντίθεση Ελληνοκυπρίων - Τουρκοκυπρίων δημιουργήθηκε και καλλιεργήθηκε από τους Βρετανούς αποικιοκράτες και από τους άλλους νατοϊκούς ιμπεριαλιστές ως μέσο για να διατηρήσουν την επικυριαρχία τους στην περιοχή. Ως εκ τούτου αποτέλεσε πάντα τη δευτερεύουσα πλευρά του Κυπριακού από την οποία δεν θα μπορούσαν να κριθούν οι εξελίξεις: Η Κύπρος θα είχε ενωθεί με την Ελλάδα αν δεν παρενέβαιναν τα συμφέροντα του ιμπεριαλισμού. Και οι σχέσεις ανάμεσα στις δύο κοινότητες θα επανέρχονταν στους κανόνες της προαιώνιας και πατροπαράδοτης (στην Κύπρο ειδικά) ελληνοτουρκικής φιλίας.

δ) Τις μηχανορραφίες των ιμπεριαλιστών ενάντια στο ελληνικό έθνος εκμεταλλεύτηκε η Τουρκία, ο μονίμως ελλοχεύων «τουρκικός επεκτατισμός», ο οποίος κατάφερε έτσι να αναδειχθεί ως ο «τοποτηρητής» (ή απλούστερα εργολάβος) των συμφερόντων του ιμπεριαλισμού στην περιοχή.

ε) Το «προδοτικό» ελληνικό πραξικόπημα του 1974, και γενικότερα η πολιτική της χούντας απέναντι στην κυπριακή πολιτική εξουσία βρίσκεται σε πλήρη αντιδιαστολή και ρήξη ως προς την πολιτική των προηγούμενων ελληνικών κυβερνήσεων απέναντι στην Κύπρο.

στ) Ο κύριος κίνδυνος για την Κύπρο, από τη στιγμή που δεν τίθεται πλέον το ζήτημα της ένωσής της με την Ελλάδα, είναι να «αφελληνιστεί», να απολέσει την ελληνική εθνική υπόσταση της.

Οι υποστηρικτές παρόμοιων απόψεων - με τις οποίες θα ασχοληθούμε διεξοδικότερα στα επόμενα - δεν έχουν βέβαια τη στοιχειώδη ευφυΐα π.χ. να αναρωτηθούν γιατί το NATO και οι Αμερικανοί καταστρατήγησαν την «Ένωση», αφού, αν η Κύπρος εντασσόταν στην Ελλάδα θα ανήκε αυτόματα και στο NATO, και θα αποτελούσε έτσι μια δεύτερη, στρατηγικά όμως σημαντικότερη, Κρήτη, από την οποία θα προέκυπταν για το NATO μόνο πολλά στρατηγικά οφέλη, χωρίς κανενός είδους διεθνοπολιτικά προβλήματα. Αντίθετα, η αδέσμευτη εξωτερική πολιτική της Κυπριακής Δημοκρατίας αποτέλεσε κατά καιρούς πρόβλημα για τη στρατηγική της νατοϊκής Δύσης.

Στο παρόν 1^ο μέρος της ανάλυσής μας θα δείξουμε πώς η στρατηγική της ανεξαρτησίας υιοθετήθηκε από τις ελληνοκυπριακές (Ε/Κ) κυρίαρχες πολιτικές ελίτ, με τη στήριξη από ένα σημείο και μετά της Αριστεράς, ως συνέχεια μιας ήδη υπάρχουσας οιονεί Ε/Κ κρατικής εξουσίας. Η Ε/Κ αυτή εξουσία διοχέτευσε τον ελληνικό εθνικισμό από τον αλυτρωτισμό (την υπαγωγή στην ελληνική κρατική εξουσία και το ελληνικό κράτος) στην προοπτική της ανέφικτης βίαιης «ελληνοποίησης» του ελληνο-τουρκικού κυπριακού κοινωνικού σχηματισμού, και μέσω αυτής της «παρακαμπτηρίου» στον αυτονομισμό (στην ανεξαρτησία ως τελική στρατηγική πρόταση).

2. Η στρατηγική της «Ένωσης» την περίοδο 1945-1957

2.1 Η «προϊστορία» και το πολιτικό πλαίσιο στην Κύπρο.

Η Κύπρος παραχωρήθηκε στη Μεγάλη Βρετανία το 1878, μετά από συμφωνία με τη μέχρι τότε κυρίαρχη του νησιού Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η βρετανική κυριαρχία δεν ήταν όμως «απόλυτη». Η Κύπρος (δηλαδή οι ασκούντες την κυριαρχία Βρετανοί) ήταν απλώς «φόρου υποτελής» στον Σουλτάνο, ο οποίος αναγνωριζόταν ως «υψηλός επικυρίαρχος» της Κύπρου. Όταν τον Οκτώβριο του 1914 η Οθωμανική Αυτοκρατορία μπαίνει στον Παγκόσμιο Πόλεμο στο πλευρό των Κεντρικών Δυνάμεων η Βρετανία προχωράει στην προσάρτηση της Κύπρου με την έννοια της απόλυτης κυριαρχίας.¹ Το Φεβρουάριο του 1915 η Μεγάλη Βρετανία προτείνει στην ελληνική κυβέρνηση να της παραχωρήσει την Κύπρο (με βάση το δεδομένο ότι 80% του πληθυσμού του Νησιού ήταν Έλληνες), με αντάλλαγμα την είσοδο της Ελλάδας

¹ Η βρετανική κυριαρχία στην Κύπρο επικυρώθηκε από τις Συνθήκες των Σεβρών (1920) και της Λοζάνης (1923).

στον Πόλεμο στο πλευρό της Entête (ΑΚΕΛ 1952: 42). Η πρόταση αυτή ναυαγεί καθώς ο εσωτερικός πολιτικός συσχετισμός στην Ελλάδα, αλλά και οι εξελίξεις του Πολέμου στα Βαλκάνια ακυρώνουν τη συμμετοχή της Ελλάδας στον Πόλεμο μέχρι τις 27/6/1917 (βλ Σεμινάριο VII).

Στο οικονομικό επίπεδο, το καθεστώς της «φόρου υποτέλειας» στο Σουλτάνο σημαίνει για τους Κυπρίους την επιβολή από τους Βρετανούς ψηλών φόρων, από τους οποίους πληρωνόταν και το «μίσθωμα» προς την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Στο πολιτικό επίπεδο – και αυτό είναι που μας ενδιαφέρει εδώ – σήμαινε τη διατήρηση του οθωμανικού συστήματος αντιπροσώπευσης πληθυσμού (των Ελληνοκυπρίων, στο εξής Ε/Κ και Τουρκοκυπρίων – Τ/Κ). Το σύστημα αυτό, που προήλθε από την εξέλιξη του ασιατικού δεσποτικού πολιτικού συστήματος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (βλ. αναλυτικότερα Σεμινάρια I & II) αναγνώριζε ως πολιτικό εκπρόσωπο των Ε/Κ το θρησκευτικό τους αρχηγό, τον Αρχιεπίσκοπο Κύπρου, ο οποίος εκλεγόταν (ας το πούμε σχηματικά, και στα δύο ταυτόχρονα «αξιώματα») μέσα από ένα ιδιότυπο «εκλογικό» σύστημα. Μάλιστα, το 1754 ο Σουλτάνος παραχώρησε επιπλέον προνόμια στον Ε/Κ Αρχιεπίσκοπο, που ουσιαστικά επέκτειναν την εξουσία του και στον Τουρκοκυπριακό (Τ/Κ) πληθυσμό (Ψυρούκης 1975: 179). Έτσι, από την πρώτη κιόλας μέρα της βρετανικής κυριαρχίας, οι Ε/Κ έχουν ένα δικό τους σύστημα πολιτικής αντιπροσώπευσης κι ένα δικό τους εκπρόσωπο (τη θρησκευτικο-πολιτική «Εθναρχία») απέναντι στον κυρίαρχο. (Το μόνο ουσιαστικό δικαίωμα που έχασε ο Ε/Κ Αρχιεπίσκοπος μετά τη βρετανική προσάρτηση ήταν το να εισπράττει τους φόρους από τους χριστιανούς, αλλά και τους μωαμεθανούς Κυπρίους).

Το πολιτικό αυτό σύστημα αντιπροσώπευσης των Ε/Κ διατηρείται και μετά την «απόλυτη» προσάρτηση της Κύπρου από τη Βρετανία (το 1925 η Κύπρος ονομάστηκε «αποικία του Στέμματος» της Μ. Βρετανίας). Η εκλογή του Αρχιεπισκόπου, σύμφωνα με τον «Καταστατικό Χάρτη» του 1914, γινόταν από ένα σώμα 66 εκλεκτόρων από τους οποίους 33 κοσμικοί και 22 κληρικοί «εκλέγονταν άμεσα, με καθολική ψηφοφορία από τον ανδρικό ενήλικο πληθυσμό» (Τσεκούρας 1984.: 89).

Η πολιτική συνοχή του Ε/Κ πληθυσμού διαπλέκεται με την σχεδόν απόλυτη οικονομική του κυριαρχία² στο εσωτερικό του Νησιού, περιθωριοποιώντας έτσι την

² Χαρακτηριστικό της οικονομικής ανισότητας που επικρατούσε καθ' όλη την περίοδο που εξετάζουμε ανάμεσα στις δυο κυπριακές κοινότητες είναι ότι δυο χρόνια μετά την ανακήρυξη της Κυπριακής

Τουρκοκυπριακή μειονότητα (18% του συνολικού πληθυσμού). Κατά την πρώτη περίοδο της βρετανικής κυριαρχίας (μέχρι τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο) η «Εθναρχία» αποτελώντας το μοναδικό «κόμμα» του Ε/Κ πληθυσμού, έχει ταυτόχρονα την πολιτική και κοινωνική ισχύ που της επιτρέπουν να εμφανίζεται ως ο εκπρόσωπος της «θέλησης του Κυπριακού λαού», κι όχι απλώς των Ε/Κ.

Οι Βρετανοί διοικούσαν την Κύπρο με τη βοήθεια ενός συστήματος «συγκυβέρνησης», που στηριζόταν σε δύο Συμβούλια (το «Νομοθετικό» και το «Εκτελεστικό»). Στο «Νομοθετικό» συμμετείχαν μετά το 1925 12 αιρετοί Έλληνες, 3 αιρετοί Τούρκοι και 9 Βρετανοί (τα λεγόμενα «επίσημα μέλη»). Με αυτό το σύστημα διακυβέρνησης εξασφαλιζόταν η «αναλογική αντιπροσώπευση» και των δυο εθνοτήτων του νησιού, χωρίς να αφήνεται ποτέ περιθώριο να αμφισβητηθεί η βρετανική κυριαρχία. Χαρακτηριστικό πάντως της δυνατότητας «πολιτικής έκφρασης» των εθνικών κοινοτήτων στο εσωτερικό του βρετανικού συστήματος διακυβέρνησης είναι το γεγονός ότι «ο πόθος της Ένωσης είχε διακηρυχθεί σε πολλές περιπτώσεις από το βήμα της Κυπριακής Βουλής» (Κρανιδιώτης 1981: 17).

Το σύστημα διακυβέρνησης συμπληρωνόταν από ένα ακόμα «δημοκρατικό θεσμό», τις ελεύθερες δημοτικές εκλογές, που επέτρεπε την εκλογή Ε/Κ δημάρχων σ' όλους σχεδόν τους δήμους και τις κοινότητες του νησιού. Τέλος, τόσο οι Ε/Κ όσο και οι Τ/Κ συμμετέχουν στην κυπριακή αστυνομία και διοίκηση.

Η οικονομική και κοινωνική εξέλιξη που συντελείται στην Κύπρο με το πέρασμα στον 20ό αιώνα, αλλά και η έστω και έμμεση αντανάκλαση των ιδεολογικών και κοινωνικών διεργασιών που συντελούνται κατά την ίδια περίοδο στην Ελλάδα (αλλά και στον υπόλοιπο κόσμο, π.χ. η Οκτωβριανή Επανάσταση) έχουν ως αποτέλεσμα τη δημιουργία κατά την περίοδο αυτή νέων Ε/Κ πολιτικών και κοινωνικών κινήσεων πέραν της «Εθναρχίας». Η σημαντικότερη από τις οργανώσεις αυτές είναι το Κομμουνιστικό Κόμμα Κύπρου (ΚΚΚ) που ιδρύθηκε στις 15 Αυγούστου 1926 στη Λεμεσό (Μαστρογιαννόπουλος 1981: 12). Το ΚΚΚ απέκτησε

Δημοκρατίας, το 1962-63 οι Ελληνοκύπριοι (80% του πληθυσμού) έλεγχαν το 93,9% της δευτερογενούς παραγωγής, το 96,1% του εισαγωγικού εμπορίου και το 99,5% του εξαγωγικού εμπορίου της Κύπρου. (Το Κυπριακό..., 1988: 132). Ομοίως κατά το Μεσοπόλεμο: «Ολόκληρον σχεδόν το εισαγωγικόν και εξαγωγικόν εμπόριον της Κύπρου, ως και όλα αι κυπριακά βιομηχανία ευρίσκονται εις χείρας των Ελλήνων της Κύπρου. Το αυτό επίσης δύναται να λεχθή και προκειμένου περί των κυπριακών τραπεζτικών ιδρυμάτων» (Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, τ. Ι - Ελλάς: 767, Αθήνα 1934).

γρήγορα μεγάλη επιρροή καθώς πρωτοστάτησε στους συνδικαλιστικούς και κοινωνικούς αγώνες των Ε/Κ εργαζομένων.

«Στα 1939 είχαν αναγνωρισθεί από την αποικιακή κυβέρνηση 30 συντεχνίες, ενώ 27 ακόμα βρίσκονταν υπό ίδρυση». [Το ΚΚΚ πρωτοστάτησε επίσης στην] «ίδρυση αγροτικών συλλόγων και συνεταιρισμών, πολιτιστικών συλλόγων κ.λπ.» (Μαστρογιαννόπουλος 1981: 17).

Το 1941 ιδρύεται από το ΚΚΚ το Ανορθωτικό Κόμμα Εργαζόμενου Λαού (ΑΚΕΛ), με στόχο να λειτουργήσει ως ευρύτερο νόμιμο προοδευτικό - αριστερό κόμμα. Το 1944 όμως το ΚΚΚ θα σταματήσει την αυτόνομη λειτουργία του και θα συγχωνευθεί πλήρως με το ΑΚΕΛ.

Με την ίδρυση λοιπόν του ΚΚΚ και αργότερα του ΑΚΕΛ (αλλά και την ανάπτυξη του οργανωμένου συνδικαλιστικού κινήματος) παύει η «Εθναρχία» να αποτελεί το μοναδικό εκπρόσωπο των Ε/Κ. Γίνεται ο εκπρόσωπος της συντηρητικής απλώς μερίδας των Ε/Κ. Εντούτοις η «Εθναρχία» εξακολουθεί να διατηρεί τη «θεσμική» της υπόσταση στο πλαίσιο του βρετανικού αποικιακού συστήματος και να αναγνωρίζεται έτσι από τη βρετανική διοίκηση ως «ο» εκπρόσωπος των Ε/Κ.

Τον Οκτώβριο του 1931 ο Ε/Κ πληθυσμός της Κύπρου εξεγείρεται με αίτημα την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα.

«Η εξέγερση του 1931 καταπνίγηκε κι ένα καθεστώς τρόμου και δικτατορίας επιβλήθηκε απάνω στον Κυπριακό λαό [...], τα πολιτικά κόμματα κηρύχτηκαν παράνομα [...]. Το καθεστώς της απολυταρχίας, του παλμερισμού, που ακολούθησε τα οκτωβριανά γεγονότα επέβαλε νέους δικτατορικούς νόμους που απαγόρευαν κάθε πολιτική δράση, οργάνωση ή εκδήλωση, την ελευθερία του τύπου, των συγκεντρώσεων, των παρελάσεων, τη διδασκαλία της ελληνικής ιστορίας, την ανύψωση της ελληνικής σημαίας και πολλά άλλα» (ΑΚΕΛ 1952, στο Λ.Τ., ΑΚΕΛ, Ψυρούκη 1977: 35).

Παράλληλα εξορίζονται δύο από τους ιεράρχες της Κύπρου με αποτέλεσμα να ανασταλεί η διαδικασία εκλογής Αρχιεπισκόπου από το 1933 (θάνατος Αρχιεπισκόπου Κυρίλλου Γ΄) μέχρι το 1947.³ Το 1937 εκδίδονται μάλιστα νόμοι που προβλέπουν ότι οι υποψήφιοι Αρχιεπίσκοποι έπρεπε να έχουν την έγκριση της

³ Στο διάστημα 1933 - 1947 διατελεί ως «Τοποτηρητής» του Αρχιεπισκοπικού θρόνου και της «Εθναρχίας» ο Μητροπολίτης Πάφου Λεόντιος (Κρασιδιώτης 1981: 20).

Κυπριακής (αποικιακής) Κυβέρνησης και να είναι Κύπριοι (οι λεγόμενοι «αντιεκκλησιαστικοί νόμοι»).

Με την είσοδο της Ελλάδας στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο στο πλευρό των Συμμάχων τα έκτακτα μέτρα στην Κύπρο χαλαρώνουν. Δίνεται άδεια για την επιστροφή στην Κύπρο των εξόριστων ηγετών της εξέγερσης του 1931 και την ανασύσταση της Συνόδου της Ορθόδοξης Εκκλησίας, ενώ το 1943 νομιμοποιούνται τα πολιτικά κόμματα και προκηρύσσονται ελεύθερες δημοτικές εκλογές, όπου το νόμιμο πλέον ΑΚΕΛ σημειώνει σημαντικές νίκες. Το 1946 ανακαλούνται οι «αντιεκκλησιαστικοί νόμοι». Παράλληλα, το 1943, τόσο η ηγεσία του ΑΚΕΛ όσο και ο τοποτηρητής του Αρχιεπισκοπικού θρόνου Λεόντιος καλούν τους Ε/Κ να καταταγούν εθελοντές στο βρετανικό στρατό. Υπολογίζεται ότι 25.000-30.000 Ε/Κ ακολούθησαν την έκκληση της πολιτικής τους ηγεσίας. Ανάμεσά τους ήταν και 11 μέλη της Κ.Ε. του ΑΚΕΛ. (Μαστρογιαννόπουλος 1981: 20, ΑΚΕΛ 1952, ό.π.: 36).
Ακόμα,

«διαρκούντος του πολέμου, ο βασιλιάς Γεώργιος Β΄ και ο Πρωθυπουργός Εμμανουήλ Τσουδερός περιέλαβαν την Κύπρο σε Υπόμνημα εθνικών διεκδικήσεων, που επέδωσαν στον Πρόεδρο Φραγκλίνο Ρούσβελτ, τον Ιούνιο του 1942. Αργότερα προέβη σε ανάλογο διάδημα προς τον Άντονυ Ήντεν (Δεκέμβριος 1942) ο Αντιπρόεδρος της Κυβέρνησης Παναγιώτης Κανελλόπουλος» (Κρανιδιώτης 1981: 18).

2.2. Η περίοδος «προετοιμασίας του ενωτικού αγώνα» (1945 - 1949)

Η πρώτη πενταετία μετά τη λήξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου είναι καθοριστική για τη διαμόρφωση των πολιτικών δυνάμεων στην Κύπρο, αλλά και για τη διαμόρφωση της πολιτικής του ελληνικού κράτους απέναντι στο Κυπριακό.

Αυτό που έχει ιδιαίτερη σημασία να αντιληφθούμε εδώ είναι πως παρότι η ελληνοκυπριακή πολιτική σκηνή διχοτομείται σε μια αριστερή και μια δεξιά πολιτική παράταξη, παρότι ακόμα στο εσωτερικό των παρατάξεων αυτών (κυρίως της Δεξιάς) διαμορφώνονται διαφορετικά και ως ένα βαθμό αντιφατικά πολιτικά κέντρα ή και, αντίστοιχα, πολιτικές «τάσεις», παρότι τέλος παρατηρούνται αντιφάσεις και οξύνσεις ανάμεσα στην Ε/Κ πολιτική ηγεσία και στην ελληνική εξωτερική πολιτική, εντούτοις έχουμε να κάνουμε με μια ενιαία πολιτική στρατηγική για το Κυπριακό στην οποία

«στρατεύονται» τόσο το ελληνικό κράτος όσο και οι Ε/Κ πολιτικές παρατάξεις: τη στρατηγική της Ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα.

Ας παρακολουθήσουμε όμως συνοπτικά τις πολιτικές εξελίξεις κατά την περίοδο 1945-1949 στην Κύπρο.

Με το τέλος του Πολέμου, οι αντιθέσεις ανάμεσα στις δύο πολιτικές παρατάξεις των Ε/Κ είναι αμβλυμένες. Το ιδεολογικό κλίμα της συμμαχικής νίκης, η στράτευση των Ε/Κ στο βρετανικό στρατό, η άρση των έκτακτων μέτρων της Αποικιακής Κυβέρνησης δημιουργούν παράλληλα την εντύπωση ότι επίκειται η «δικαίωση» των εθνικών πόθων των Ε/Κ. Ήδη πριν τη λήξη του Πολέμου (Αύγουστος 1944) είχαν διοργανωθεί από το ΑΚΕΛ μαζικές εκδηλώσεις σ' όλες τις μεγάλες πόλεις της Κύπρου με αίτημα την Ένωση (ΑΚΕΛ 1952, όπ.π.: 39-40).

Με την «αποκατάσταση της συνταγματικής τάξης» διενεργούνται δημοτικές και κοινοτικές εκλογές στην Κύπρο στις οποίες οι υποψήφιοι της «Εθνικής Συνεργασίας» που υποστηρίζεται από το ΑΚΕΛ εκλέγονται και στους τέσσερις μεγάλους δήμους του νησιού (Ιωάννης Κληρίδης στη Λευκωσία, Πλουτής Σέρβας στη Λεμεσό, Αδ. Αδάμαντος στην Αμμόχωστο και Λ. Σαμαντάς στη Λάρνακα).

Στο χώρο της Δεξιάς έχουν ήδη δημιουργηθεί και αμιγώς πολιτικές κινήσεις, όπως το «Κυπριακόν Εθνικόν Κόμμα» (ΚΕΚ) αλλά και συνδικαλιστικές κινήσεις όπως η «Παναγροτική Ένωση Κύπρου» (ΠΕΚ). Στις δημοτικές εκλογές του 1946 η Δεξιά πολιτεύθηκε ως «Εθνικόφρων Παράταξις». Εντούτοις το βασικό οργανωτικό κορμό της Δεξιάς εξακολουθεί να αποτελεί η Εκκλησία, αλλά και η «Εθναρχία», στην οργανωτική μορφή της οποίας («Εθναρχικό Συμβούλιο») μετέχουν και κοσμικοί. Οι συσχετισμοί και οι τάσεις που διαμορφώνονται στα ανώτερα κλιμάκια της Εκκλησίας έχουν έτσι αποφασιστικότερη πολιτική σημασία, απ' ό,τι οι προσανατολισμοί των αμιγώς πολιτικών ή συνδικαλιστικών κινήσεων.

Κατά την περίοδο που εξετάζουμε στο εσωτερικό της Εκκλησίας (και της Δεξιάς) είχαν διαμορφωθεί δύο τάσεις: Μια «μετριοπαθής» υπό το Μητροπολίτη Πάφου Λενόντιο (τοποτηρητή του αρχιεπισκοπικού θρόνου) και μια ακροδεξιά γύρω από το Μητροπολίτη Κερύνειας και το Γραμματέα της Μητρόπολης Κερύνειας Πολύκαρπο Ιωαννίδη.

Παρότι στην Κύπρο είχε εν μέρει μεταφερθεί το ιδεολογικό κλίμα της μετωπικής σύγκρουσης Αριστεράς - Δεξιάς που λαμβάνει χώρα κατά την εποχή αυτή στην Ελλάδα, εντούτοις οι εσωτερικές συνθήκες στο νησί επιτρέπουν ακόμα τη συνύπαρξη των δύο παρατάξεων, στη βάση της ενιαίας στρατηγικής της Ένωσης.

Έτσι ο αριστερός δήμαρχος Λευκωσίας συμμετέχει στο Εθναρχικό Συμβούλιο, παρότι η παρουσία του εκεί ήταν καθαρά διακοσμητική, νομιμοποιώντας έτσι ως αντιπροσωπευτικό για όλους τους Ε/Κ έναν πολιτικοοργανωτικό θεσμό ο οποίος ήλκε την καταγωγή του από το Μεσαίωνα και ο οποίος στην ουσία λειτουργούσε ως το «κόμμα» της κυπριακής Δεξιάς. Μάλιστα, στις αρχές του 1947 δημιουργείται μια κοινή Αντιπροσωπεία («Πρεσβεία») από παράγοντες της Δεξιάς και της Αριστεράς, με επικεφαλής τον τοποτηρητή του Αρχιεπισκοπικού θρόνου, η οποία πηγαίνει στο Λονδίνο και θέτει στη βρετανική κυβέρνηση το αίτημα της Ένωσης.

Η Βρετανική κυβέρνηση δεν αποδέχεται το ελληνοκυπριακό αίτημα και αντιπροτείνει την παραχώρηση ενός «Συντάγματος Αυτοκυβέρνησης» υπό την εξουσία του Βρετανού Κυβερνήτη. Η Εθναρχία απορρίπτει αμέσως την προσφορά, ενώ το ΑΚΕΛ τη δέχεται, από τη μια γιατί θεωρούσε τη συνταγματική μεταρρύθμιση ως βήμα για την Ένωση, από την άλλη γιατί συνυπολόγιζε τις πολιτικές συνθήκες που επικρατούσαν την εποχή αυτή στην Ελλάδα (φυσική εξόντωση των κομμουνιστών, εμφύλιος πόλεμος). Παρότι όμως ο ΑΚΕΛικός δήμαρχος Λευκωσίας αποχωρεί από το Εθναρχικό Συμβούλιο καταγγέλλοντάς το για «αντικομμουνιστική δράση» (Κρανιδιώτης 1981: 14) το ΑΚΕΛ εξακολουθεί να νομιμοποιεί την Εκκλησία και την «Εθναρχία» παίρνοντας μέρος στις διαδικασίες εκλογής Αρχιεπισκόπου - Εθνάρχη που έγιναν το Μάιο του 1947. Υποστηρίζει το «μετριοπαθή» Μητροπολίτη Πάφου Λεόντιο, ο οποίος και εκλέγεται.

Η άρνηση της Εθναρχίας να συμμετάσχει στους συνταγματικούς θεσμούς της αποικιακής κυβέρνησης και η συμμετοχή του ΑΚΕΛ σ' αυτούς οξύνουν τη σύγκρουση ανάμεσα στις δύο παρατάξεις αλλά και ενισχύουν την επιρροή της Εθναρχίας στον Ε/Κ πληθυσμό σε βάρος του ΑΚΕΛ. Το ΑΚΕΛ εξακολουθεί εντούτοις να αποδέχεται εμμέσως την πρωτοκαθεδρία της Εθναρχίας: Μετά το θάνατο του Λεοντίου συμμετέχει και πάλι στην εκλογή Αρχιεπισκόπου (Δεκέμβρης 1947), όπου, όμως, τη φορά αυτή εκλέγεται ο Μητροπολίτης Κερύνειας, εκπρόσωπος της κυπριακής άκρας Δεξιάς.

Μετά την αποτυχία του πειράματος «συνταγματικής μεταρρύθμισης» της αποικιακής κυβέρνησης (καλοκαίρι 1948), το ΑΚΕΛ επιχειρεί να αναλάβει και πάλι την πρωτοβουλία των κινήσεων: Οργανώνει συλλαλητήρια, προωθεί ψηφίσματα που εγκρίνουν όλα τα δημοτικά συμβούλια και οι μαζικές οργανώσεις που ελέγχονται από το ΑΚΕΛ, ζητώντας την Ένωση και αποστέλλει δικές του «Πρεσβείες» στο

εξωτερικό για τη διαφώτιση της διεθνούς κοινής γνώμης. Τις ίδιες ακριβώς μορφές πάλης προωθεί όμως παράλληλα και η Εθναρχία.

Το Μάρτιο του 1949 παραιτείται η Κ.Ε. του ΑΚΕΛ και εκλέγεται νέα ηγεσία. Έκτοτε το ΑΚΕΛ θα αρνηθεί κάθε συμμετοχή στο αποικιακό σύστημα διακυβέρνησης, θα απόσχει επίσης και από τις κάθε είδους διαδικασίες της «Εθναρχίας», με εξαίρεση το Δημοψήφισμα του Ιανουαρίου 1950 (βλ. 2.4.).

Το Μάιο του 1949 διεξάγονται και πάλι δημοτικές και κοινοτικές εκλογές. Η Αριστερά χάνει αυτή τη φορά το Δήμο Λευκωσίας, διατηρεί όμως τους Δήμους Λεμεσού, Αμμοχώστου και Λάρνακας.

Κατά την περίοδο που εξετάζουμε εδώ (1945-1949) η πολιτική του ελληνικού κράτους απέναντι στο Κυπριακό μπορεί να χαρακτηριστεί ως «στάση αναμονής» και «μη παρέμβασης».⁴ Η στάση αυτή είναι κατά κύριο λόγο αποτέλεσμα τόσο της εσωτερικής συγκυρίας στην Ελλάδα (εμφύλιος πόλεμος), όσο και των διεθνοπολιτικών επιδιώξεων της χώρας για ένταξη στο πολιτικοστρατιωτικό σύστημα των αναπτυσσόμενων καπιταλιστικών χωρών της Δύσης, ώστε από θέση μεγαλύτερης ισχύος πλέον να τεθούν οι όποιες «εθνικές διεκδικήσεις» και «στόχοι» (πρβλ. 1947 Ένωση της Δωδεκανήσου, 1950 συμμετοχή της Ελλάδας στον Πόλεμο της Κορέας, 1952 ένταξη της Ελλάδας στο ΝΑΤΟ – που είχε ιδρυθεί το 1947).

Πέρα όμως από τα συγκυριακά αυτά δεδομένα που καθόριζαν τη «στάση αναμονής» του ελληνικού κράτους, η στάση αυτή εναρμονιζόταν και με ένα μονιμότερο και περισσότερο στρατηγικό στόχο: Να παραγκωνιστούν οι τουρκοκυπριακές αντιδράσεις και να αποφευχθεί η ανάμειξη της Τουρκίας στην επίλυση του Κυπριακού. Η μη ανάμειξη της Ελλάδας (άρα και της Τουρκίας) θα επέτρεπε στο Κυπριακό να αποτελεί ένα «εσωτερικό πρόβλημα» της Βρετανικής Αυτοκρατορίας, μια διένεξη ανάμεσα στη Μ. Βρετανία και τον «Κυπριακό λαό» που επιδίωκε την «αυτοδιάθεσή του». Με πολιτικούς όρους, το Κυπριακό θα ήταν τότε ένα πρόβλημα ανάμεσα στη βρετανική κυβέρνηση και την «Εθναρχία» (τον «εκπρόσωπο του κυπριακού λαού»), και το κύριο επίδικο ζήτημα θα ήταν η

4 Χαρακτηριστική είναι η δήλωση του Πρωθυπουργού Ν. Πλαστήρα το 1950: «Η Κυβέρνησις επιφυλάττεται να χειρισθή το Κυπριακόν εντός των πλαισίων των σχέσεων της με φίλην και σύμμαχον Δύναμιν, μόλις θεωρήση ότι επέστη η στιγμή ευτυχούς διευθετήσεως» (Παρατίθεται στο Κρανιδιώτης 198.: 42).

διαδικασία και η ημερομηνία πραγματοποίησης της «αυτοδιάθεσης» του κυπριακού λαού, θεωρούμενου ως ενιαίου συνόλου.⁵

Σε επίπεδο «διεθνούς δικαίου» υπήρχε όμως εδώ ένα αρνητικό προηγούμενο: Η επίλυση του «ινδικού προβλήματος» καθιέρωσε την αρχή ότι όπου υπήρχαν περισσότερες της μιας εθνότητες, η «αυτοδιάθεση» δεν θα αφορούσε τον συνολικό πληθυσμό ως ενιαία οντότητα, αλλά κάθε εθνότητα χωριστά. Ο Μοχάμεντ Αλή Τζινάχ πέτυχε την ανεξαρτησία της μειοψηφίας των μωαμεθανών της ινδικής χερσονήσου, με την ίδρυση του Πακιστάν, παρά την εμμονή του Μαχάτμα Γκάντι για ενιαία «αυτοδιάθεση», υποστηρίζοντας τη θέση ότι

«αποτελεί ονειροφαντασία η άποψη ότι οι ινδουιστές και οι μουσουλμάνοι θα εξελιχθούν κάποτε σε ενιαία εθνικότητα» (<https://www.bbc.com/news/world-asia-40961603>).

Ακόμα μεγαλύτερη ονειροφαντασία θα ήταν ο ισχυρισμός ότι Ε/Κ και Τ/Κ αποτελούν ενιαία εθνότητα, ή ότι οι Τ/Κ «δεν είχαν αντίρρηση» για την προσάρτηση της Κύπρου από την Ελλάδα.

Η ενιαία αυτή ελληνική και ελληνοκυπριακή στρατηγική που υποκρύπτεται (ή μάλλον αποκαλύπτεται) πίσω από την «αδράνεια» της ελληνικής κυβέρνησης από τη μια, και τα επίμονα και αλλεπάλληλα διαδήματα των Ελληνοκυπρίων (Ε/Κ) υπό την ηγεσία του Εθνάρχη - Αρχιεπισκόπου από την άλλη, είχε επομένως να αντιμετωπίσει ένα αρνητικό διεθνοπολιτικό δεδομένο: Αφενός την άρνηση της Βρετανίας να αποδεχθεί άμεσα το «δικαίωμα αυτοδιάθεσης του κυπριακού λαού» ως ενιαίου συνόλου και αφετέρου την αντίδραση των Τουρκοκυπρίων (Τ/Κ) σε μια τέτοια προοπτική.

⁵ Με βάση αυτή τη στρατηγική παραγκωνισμού της θέλησης της τουρκοκυπριακής μειοψηφίας μπορεί κατά τη γνώμη μας να ερμηνευθεί και η στάση του ΑΚΕΛ, που νομιμοποιούσε και αποδεχόταν μέχρι το 1949 την απαίτηση του Αρχιεπισκόπου να λειτουργεί ως «εθνάρχης» και «εκπρόσωπος του Κυπριακού λαού», παρά την όξυνση της πολιτικής αντιπαράθεσης ανάμεσα στις δύο παρατάξεις (ΑΚΕΛ και «Εθναρχία») ήδη από το 1946. «Με την έναρξη του αγώνα της ΕΟΚΑ οι Βρετανοί άρχισαν να παίζουν το ρόλο τον “φίλου” των Τούρκων, ενώ από τη μέρα που πάτησαν το πόδι τους στην Κύπρο δεν συνεργάστηκαν παρά μόνο με τους Έλληνες (...) Αναφέραμε χαρακτηριστικό παράδειγμα για τις διοικήσεις των Δήμων. (...) Οι αποφάσεις παίρνονταν με απλή πλειοψηφία, ενώ είναι γνωστό πως σε όλες τις επαρχίες οι Τούρκοι αποτελούσαν μειονότητα. Έτσι (...) ποτέ δεν λαμβάνονταν υπόψη και η παρουσία τους ήταν ουσιαστικά χωρίς σημασία» (Δρ. Ιχσάν Αλή, *Τα Απομνημονεύματά μου*, Λευκωσία 1980. Παρατίθεται στο *Το Κυπριακό...* 1988: 46).

2.3. Μια αναγκαία παρέκβαση: Η «Ένωση» και οι Τουρκοκύπριοι

Στα προηγούμενα Σεμινάρια συζητήσαμε ότι στις αρχές ή έστω στα μέσα του 19ου αιώνα είχαν σχηματισθεί τα ευρωπαϊκά έθνη, και η ιδεολογία του εθνικισμού αποτελεί πλέον την κυρίαρχη μορφή της άρχουσας αστικής ιδεολογίας.

Ο διεθνοπολιτικός συσχετισμός των δυνάμεων που διαμορφώνεται με το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, όχι μόνο επιταχύνει τις διαδικασίες εθνικής διαμόρφωσης, αλλά, πολύ περισσότερο, επιτρέπει την «πολιτική ολοκλήρωση» αυτών των διαδικασιών, με το σχηματισμό νέων εθνικών κρατών ακόμα και στις αποικιοκρατούμενες περιοχές της Αφρικής και της Ασίας.

Ο σχηματισμός του τουρκικού έθνους καθυστέρησε περίπου ένα αιώνα σε σχέση με το σχηματισμό του ελληνικού έθνους. Μέχρι και τα τέλη του 19ου αιώνα οι τουρκόφωνοι υπήκοοι της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ήταν κυρίαρχα «Μωαμεθανοί» όχι «Τούρκοι».

Εντούτοις, η διαδικασία συγκρότησης του τουρκικού έθνους δεν καθυστερεί τόσο, όσο η αντίστοιχη διαδικασία των περισσότερων αφρικανικών π.χ. λαών. Ως χρονολογικό «σημείο μη επιστροφής» για τη διαμόρφωση του τουρκικού έθνους μπορούμε σχηματικά να θεωρήσουμε την «Επανάσταση των Νεότουρκων» το 1908 (βλ. το 7^ο Σεμινάριο). Σε κάθε περίπτωση πάντως, με την πολιτική και στρατιωτική επικράτηση του Μουσταφά Κεμάλ το 1922-23, ο τουρκικός εθνικισμός αποτελεί το βασικό ιδεολογικό «τσιμέντο» της τουρκικής κοινωνίας. Όλα τα διαθέσιμα ιστορικά στοιχεία δείχνουν ότι το ίδιο ακριβώς «τσιμέντο» συνέχει έκτοτε και τους τουρκικούς πληθυσμούς που ζουν έξω από τα σύνορα του τουρκικού κράτους (και ειδικότερα τους Τουρκοκύπριους) και τους συνδέει με αυτό ακριβώς το κράτος, το οποίο αντιλαμβάνονται ως κράτος «τους».

Οι Τούρκοι δεν αποτέλεσαν, λοιπόν, «εξαίρεση» σε σχέση με τους άλλους «πολιτισμένους» λαούς της γης. Συγκροτήθηκαν και αυτοί σε έθνος. Ερμηνεύοντας μάλιστα κι αυτοί την ιστορία τους μέσα από τους παραμορφωτικούς φακούς της εθνικής («τους») ιδεολογίας, αναγνώρισαν κάποια άλλα έθνη και κάποιους άλλους λαούς ως τους «εχθρούς» τους. Όπως ακριβώς για τη νεότερη ιστορία των Ελλήνων βασικός εχθρός είναι οι Τούρκοι, έτσι και για τη νεότερη ιστορία των Τούρκων οι Έλληνες είναι ένας βασικός εχθρός. Άλλωστε, η συγκρότηση του σύγχρονου τουρκικού κράτους, της Δημοκρατίας της Τουρκίας (που πήρε τη θέση της

Οθωμανικής Αυτοκρατορίας), κατέστη δυνατή μόνο χάρη στην απόκρουση της ελληνικής ιμπεριαλιστικής εισβολής στη Μ. Ασία. Και ο πόλεμος αυτός για την ανεξαρτησία κόστισε στους Τούρκους τουλάχιστον τόσες θυσίες, όσες κόστισε στην ελληνική πληθυσμιακή μειοψηφία της Μικράς Ασίας η συντριβή του ελληνικού στρατού εισβολής το 1922.⁶

Κάνουμε αυτή την εισαγωγή για να δείξουμε ότι είναι πέρα για πέρα παραπλανητική η άποψη που υποστηρίζουν όλοι σχεδόν οι Έλληνες και οι Ε/Κ συγγραφείς σχετικά με τη στάση των Τ/Κ απέναντι στο ελληνικό αίτημα για Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα:

«Εδώ θα πρέπει να τονισθεί ότι στις πέντε πρώτες δεκαετηρίδες του αιώνα δεν υπήρξε, από Τουρκοκυπριακής πλευράς, καμιά σχεδόν αντίδραση στην ενωτική κίνηση των Ελληνοκυπρίων. Οι Τουρκοκύπριοι συνεργάζονταν στενά, σε όλους τους τομείς, με τους Ελληνοκύπριους. Στα μικτά δημοτικά και κοινοτικά συμβούλια η συνεργασία αυτή ήταν πάντα αρμονική. Μόνο, όπου επενέβαινε ρυθμιστικά ο Βρετανικός αποικιακός παράγοντας – όπως στην περίπτωση του Κυπριακού Κοινοβουλίου – εκεί το Τουρκικό στοιχείο συντασσόταν με το Βρετανικό, χωρίς όμως καμιά ιδιαίτερη εχθρότητα με το γηγενές Ελληνικό στοιχείο» (Κρανιδιώτης 1981: 21-22).⁷

Όμως, οι Τουρκοκύπριοι, παρά την οικονομική και πολιτική τους περιθωριοποίηση και σε πείσμα της διάτρητης επιχειρηματολογίας του ελληνικού εθνικισμού, ήταν ήδη προ πολλού Τούρκοι και έτσι πίστευαν (ή μάλλον ήξεραν) ότι

⁶ Βλ. το σχετικό βιβλίο ενός γνώριμού μας από το 1^ο Σεμινάριο: Arnold J. Toynbee (1922), *The Western Question in Greece and Turkey*,

<https://mega.nz/#!3NJ1BYRS!hDjjrueh0aUM-JLNxA-0ZIB-GpFF103TmrfVdrTXzn8>

⁷ Την ίδια ακριβώς άποψη υποστηρίζουν τόσο οι συντηρητικοί Έλληνες πολιτικοί (βλ. π.χ. γράμμα Αβέρωφ στον Γρίβα τον Αύγουστο 1958, στο Γρίβας 1961: 281), όσο και η κυπριακή και ελληνική Αριστερά. (Βλ. π.χ. Σέρβας 1975: 21 και Σέρβας 1988: 85 κ.ε.). Είναι χαρακτηριστικό ότι στο «Μίνιμουμ Πρόγραμμα» του ΑΚΕΛ, που εκδόθηκε το 1952 αναφέρεται ότι βασικές κινητήριες δυνάμεις του ενωτικού αγώνα είναι «όλοι γενικά οι εργαζόμενοι έλληνες, τούρκοι και αρμένηδες, άνδρες και γυναίκες» (ΑΚΕΛ 1952: 56), ενώ συγχρόνως ομολογείται ότι «οι τουρκικές μάζες βρίσκονται βυθισμένες στην οικονομική εξαθλίωση και κάτω από το σωβινισμό των μπέηδων και των αγάδων» (όπ.π.: 50).

Μια συστηματική κριτική της σοβινιστικής απολογητικής ιδεολογίας, σύμφωνα με την οποία οι Τούρκοι της Κύπρου δεν αντιτίθενταν (παρά μόνο όταν «υποκινήθηκαν» από τους Βρετανούς) και δεν είχαν λόγους να αντιτεθούν στην προοπτική της «Ένωσης» περιέχεται στο *Το Κυπριακό...* 1988: 22-78).

γι' αυτούς η εθνική καταπίεση σε μια βρετανική αποικία θα ήταν πάντοτε μικρότερη απ' ό,τι σε μια επαρχία του ελληνικού κράτους. Πολύ περισσότερο όμως είχαν αντιληφθεί ότι στο πλαίσιο των μεταπολεμικών διεθνοπολιτικών συσχετισμών μπορούσαν πλέον κι αυτοί, ως ιδιαίτερη εθνική ομάδα, να διεκδικήσουν το δικό τους «δικαίωμα της αυτοδιάθεσης».

Μέχρι το 1919 η «πολιτική ηγεσία» των Τ/Κ ζητούσε την επαναπροσάρτηση της Κύπρου στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, αντιδρώντας έτσι στα διαδήματα των Ε/Κ για «ένωση». Βλ. Ψυρούκης 1975: 189-90). Μετά την Ε/Κ εξέγερση του 1931 με αίτημα την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα, ο Sir Herbert Richmond Palmer (1877–1958), Βρετανός κυβερνήτης της Κύπρου, σε αναφορά του προς τη βρετανική κυβέρνηση παρατηρούσε ...

«... με λύπη ότι φαίνεται να μην υφίσταται μείωση στην ανάπτυξη της “εθνικής” συνείδησης στο εσωτερικό της νεώτερης γενιάς των Τούρκων της Κύπρου, κατά το κεμαλικό μοντέλο, όπως σας ανέφερα σε προηγούμενες περιστάσεις» (David French, 2015, *Fighting EOKA. The British Counter-Insurgency Campaign on Cyprus, 1955–1959*, Oxford, Oxford University Press: 253-53.

https://mega.nz/#!HEplwAJK!QfO8zwfof_P1rhhtQj38Jdr9oaD4PSFZ-D58jQRQl8o).

Με το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, όταν η προσέγγιση Ελλάδας – Βρετανίας αφενός, και αφετέρου Ε/Κ – βρετανικής αποικιακής διοίκησης (π.χ. εθελοντική κατάταξη Ε/Κ στο συμμαχικό στρατό, χαλάρωση έκτακτων μέτρων κ.λπ.) κάνει την Ένωση να φαίνεται ο πιθανή, ιδρύεται (1945) ο «Σύνδεσμος Τουρκικής Μειοψηφίας της Νήσου Κύπρου» (ΚΑΤΑΚ), οργάνωση η οποία σύντομα ανασχηματίζεται, υπό την ηγεσία του Φ. Κιουτσούκ και ονομάζεται «Λαϊκό Εθνικό Κόμμα Τουρκοκυπρίων». Παράλληλα εμφανίζεται και η οργάνωση «Η Κύπρος είναι τουρκική».

«Στις μεγάλες πόλεις της Κύπρου άρχισαν να διοργανώνονται διαδηλώσεις και συλλαλητήρια για να εκφράσουν (οι Τ/Κ) την αντίθεση τους στην Ένωση. Σε μια απ' αυτές τις συγκεντρώσεις στη Λευκωσία, που έλαβε χώρα στις 28 Νοεμβρίου 1948, απεφασίσθη να σταλεί τηλεγράφημα στον Πρόεδρο και τον Πρωθυπουργό της Τουρκίας, με το εξής περιεχόμενο: “Οι δεκαπέντε χιλιάδες Τ/Κ απεφάσισαν παμψηφεί να απορρίψουν το ελληνικό αίτημα για την προσάρτηση της Κύπρου στην Ελλάδα ή για αυτονομία. Πιστεύουν ότι η προσάρτηση και η αυτονομία θα είχε σαν συνέπεια τον

αφανισμό της Τουρκικής κοινότητας”» (Πανταζής Τερζελής, «Διπλωματία και πολιτική του Κυπριακού»: 44. Παρατίθεται στο «Κυπριακό...» 1988: 41).

Οι Τ/Κ αποτελούσαν το 18% του πληθυσμού της Κύπρου και πλησίαζαν τις 90 χιλιάδες ανθρώπους. Όπως θα δούμε στη συνέχεια προσανατολίστηκαν γρήγορα προς το αίτημα της διπλής αυτοδιάθεσης (διπλής Ένωσης) της Κύπρου, δηλαδή την ξεχωριστή «αυτοδιάθεση» κάθε εθνότητας. Όταν η ελληνική πλευρά ξεκίνησε τον ένοπλο αγώνα για την Ένωση, με την ΕΟΚΑ (1955), οι Τ/Κ ίδρυσαν μια ανάλογη ένοπλη ομάδα τη Volkan, η οποία το 1957 μετονομάστηκε σε «Οργάνωση Τουρκικής Άμυνας» (TMT).

Θα δούμε στα επόμενα ότι η απλουστευτική αντίληψη ότι οι Τ/Κ αντιστρατεύονταν στην Ένωση μόνον όταν υποκινούνταν προς τούτο από τους «ιμπεριαλιστές» (ήταν επομένως «ξενοκίνητοι» και «εκτελεστικά όργανα του ιμπεριαλισμού») ένα μόνο στόχο εξυπηρετεί: Να συγκαλύψει το γεγονός ότι η ελληνική στρατηγική για την Ένωση περνούσε μέσα από την πολιτική (και μετά το 1956 ακόμα και τη φυσική) εξόντωση της τουρκικής μειονότητας της Κύπρου.

2.4. Η κλιμάκωση του αγώνα υπό την ηγεμονία της «Εθναρχίας» (Ιανουάριος 1950 – Σεπτέμβριος 1954).

Οι πολιτικοί συσχετισμοί που διαμορφώθηκαν κατά την περίοδο 1950-1954 υπήρξαν καθοριστικοί για την εξέλιξη του Κυπριακού. Διαμόρφωσαν το «κλίμα» μέσα στο οποίο διεξήχθησαν οι συγκρούσεις και οι διαπραγματεύσεις των επόμενων περιόδων (1955-57 και 1957-59), από τις οποίες τελικά προέκυψαν οι συμφωνίες της Ζυρίχης και του Λονδίνου και το ανεξάρτητο κυπριακό κράτος.

Κατά την περίοδο αυτή η «Εθναρχία» εξασφαλίζει την απόλυτη πολιτική ηγεμονία στο εσωτερικό των ελληνοκυπριακών πολιτικών δυνάμεων (απέναντι τόσο στην Αριστερά, όσο και στην ακροδεξιά αντιπολίτευση της Κερύνειας). Λειτουργεί σε στενή διαπλοκή με το ελληνικό κράτος και τη διεθνή διπλωματική του δραστηριότητα, διατηρώντας όμως και σ' αυτό το επίπεδο την πρωτοκαθεδρία. Χαρακτηριστικό της περιόδου που εξετάζουμε είναι επίσης η κλιμάκωση των διπλωματικών και πολιτικών ενεργειών του ελληνικού κράτους.

Ως αφετηριακό σημείο της περιόδου αυτής θεωρούμε το Δημοψήφισμα που διοργάνωσε η «Εθναρχία» στις 15/1/1950 και το οποίο υποστηρίχθηκε και από την

Αριστερά. Το 95,7% του ενήλικου ελληνοκυπριακού πληθυσμού ψήφισε υπέρ της ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα. Στο δημοψήφισμα δεν κλήθηκαν, βεβαίως, να συμμετάσχουν οι Τ/Κ.⁸

Με το Δημοψήφισμα η «Εθναρχία» νομιμοποιείται ως ο αδιαμφισβήτητος εντολοδόχος της θέλησης του ελληνοκυπριακού πληθυσμού, τόσο απέναντι στην Βρετανική Διοίκηση, όσο και απέναντι στην αριστερή αντιπολίτευση.

Ταυτόχρονα με το άρνηση της βρετανικής διοίκησης να μεταβάλει τη στάση της μετά το Δημοψήφισμα, φτάνει στα όρια της και η στρατηγική «μη επέμβασης» του ελληνικού κράτους, στρατηγική που «μεριμνούσε» ώστε το Κυπριακό να επιλυθεί ως «αποικιακό πρόβλημα», δηλαδή ως εκκρεμότητα που αφορούσε μόνο τη βρετανική κυβέρνηση και την «Εθναρχία» (τον «εκπρόσωπο του Κυπριακού λαού»). Η «αδιάλλακτη» στάση της Βρετανίας οδηγεί την ελληνική κυβέρνηση στην άποψη ότι ήταν αναγκαία μια δυναμικότερη ελληνική παρέμβαση για αλλαγή του συσχετισμού των δυνάμεων στην Κύπρο.

Ακριβώς σ' αυτή τη συγκυρία χηρεύει όμως και πάλι ο αρχιεπισκοπικός θρόνος στην Κύπρο, με το θάνατο του αρχιεπισκόπου Μακαρίου Β'. Στις εκλογές που προκηρύσσονται, ως αντίπαλος του νέου Μητροπολίτη Κερύνειας, που στην πρώτη φάση της εκλογικής διαμάχης συσπειρώνει και πάλι την ακροδεξιά τάση της «εθνικόφρονος παρατάξεως», κατεβαίνει ο Μητροπολίτης Κιτίου Μακάριος, ο οποίος και κερδίζει την εκλογή (20 Οκτωβρίου 1950). Παρότι δεν ανήκε στην ακροδεξιά τάση της Κερύνειας, ο νέος Αρχιεπίσκοπος, ο Μακάριος Γ', ήταν την εποχή εκείνη μάλλον ένας «ακραιφνης εθνικόφρων»:

«Νεαρός φοιτητής στην Αθήνα είχε προσχωρήσει σε ακροδεξιές οργανώσεις (...) εξέφρασε (...) τα ιδεώδη και τα σύμβολα του Ελληνοχριστιανικού πολιτισμού, όπως εννοούσαν τον όρο αυτό τα συντηρητικά στοιχεία της Δεξιάς (...) Οι φιλοδοξίες του θύμιζαν ανάλογες φιλοδοξίες μεσαιωνικών αρχόντων» (Κρανιδιώτης, 1981: 45-46).

Στους στενότερους συνεργάτες του νέου «Εθνάρχη» συγκαταλέγονται ο Νίκος Κρανιδιώτης, Γενικός Γραμματέας της Εθναρχίας, ο εθναρχικός σύμβουλος Ζήνων

⁸ «Σύμφωνα με την απογραφή του 1946, υπήρχαν 112 χωριά στα οποία κυριαρχούσαν ξεκάθαρα οι Τουρκοκύπριοι, 369 στα οποία κυριαρχούσαν οι Έλληνες, και 146 τα οποία χαρακτηρίζονταν ως “μικτά”», French, 2015, όπ.π.: 14.

Ρωσίδης και, ο νέος Μητροπολίτης Κιτίου Άνθιμος. Το ΑΚΕΛ μοϊκοτάρησε τις αρχιεπισκοπικές εκλογές, αποκαλώντας τις «φάρσα της εθνικοφροσύνης».

Με βασικό «όπλο» την «εντολή» του Δημοψηφίσματος η «Εθναρχία» αποκαθιστά στενή επαφή με την ελληνική κυβέρνηση αλλά και με τα ελληνικά κόμματα της αντιπολίτευσης για τη χάραξη μιας κοινής πολιτικής τακτικής. (Πρωθυπουργός είναι την εποχή αυτή ο Σοφοκλής Βενιζέλος). Λίγο μετά την εκλογή του, ο Μακάριος επισκέπτεται την Αθήνα και το Συμβούλιο των Αρχηγών των ελληνικών πολιτικών κομμάτων αναγνωρίζει ότι το Κυπριακό αποτελεί «αλυτρωτικό ζήτημα» και ως τέτοιο πρέπει να αντιμετωπίζεται από το ελληνικό κράτος, βεβαίως, «μέσα στο πλαίσιο των συμμαχιών» της χώρας. Το ελληνικό κράτος δεν αναγνωρίζει δηλαδή απλώς την «Εθναρχία» ως πολιτική ηγεσία του ενωτικού αγώνα, αλλά δεσμεύεται να υποστηρίξει και αυτό, «στο πλαίσιο των συμμαχιών» που έχει συνάψει, τον ενωτικό αγώνα, ως κοινό εθνικό αγώνα Ελλήνων και Ε/Κ.

Στην πραγματικότητα αυτό σημαίνει ότι διαμορφώνεται ένα κοινό πολιτικό κέντρο αποφάσεων και ένα ενιαίο καθοδηγητικό κέντρο του ενωτικού αγώνα. Τυπικά και ουσιαστικά την ηγεσία του αγώνα έχει η «Εθναρχία». Όμως οι βασικές πολιτικές και διπλωματικές της πρωτοβουλίες στηρίζονται πλέον και στην ελληνική πολιτική εξουσία και διπλωματία, προωθούνται από κοινού με το ελληνικό κράτος, ή σε αναφορά με αυτό. Στη δυναμική των γεγονότων και των αποφάσεων δεν υπεισέρχονται φυσικά μόνο οι διεθνοπολιτικοί συσχετισμοί, αλλά και οι εσωτερικοί πολιτικοί συσχετισμοί και η δυναμική των πολιτικών αντιπαραθέσεων στην Ελλάδα και την Κύπρο.

Αμέσως μετά το Δημοψήφισμα, παρέμβαση υπέρ της ένωσης έκανε και το ΚΚΕ:

«Σε μήνυμά του που μεταδόθηκε στο ραδιοφωνικό σταθμό *Ελεύθερη Ελλάδα*, ο Ν. Ζαχαριάδης τόνισε ότι “το παγκύπριο δημοψήφισμα υπέρ της Ένωσης με την Ελλάδα ξαναέβαλε στην ημερήσια διάταξη το ζήτημα αυτό που συγκινεί κατάβαθα την κάθε ελληνική ψυχή”» (Αντώνης Αντωνίου, 2015, *Ελληνική Αριστερα και Κυπριακο ζήτημα στη δεκαετια του 1950*, διδακτορική διατριβή, πανεπιστήμιο Βόλου: 321-322. <https://mega.nz/#!PAYnSaAA!xGXMKNx6jOD-CUAYwbrRsJYJxTBsXLRtUXNlrO4yU8>)⁹

9 «Στην εισήγηση του Ν. Ζαχαριάδη κατά την 7η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ, τον Μάιο του 1950, τονιζόταν ότι το κόμμα όφειλε να ξεπεράσει “όλη την εαμική εθνικιστική κληρονομιά”, μία θέση που συμβάδιζε, βέβαια, με τη διαμόρφωση του μεταπολεμικού χάρτη και το σχηματισμό των Λαϊκών Δημοκρατιών στα βόρεια της χώρας. Κατά συνέπεια, ως “εθνική αξίωση” έμενε μόνο η Κύπρος» (Αντωνίου, 2015, όπ.π.:133).

Η Εθναρχία αλλά και η κυπριακή Αριστερά επιχειρούν να «διεθνοποιήσουν» το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος:

«Η Εθναρχία απέστειλε τα αποτελέσματα σε όλα τα κράτη-μέλη του ΟΗΕ, εκτός από την ΕΣΣΔ και τις σύμμαχες με αυτήν χώρες. Στη συνέχεια, οργανώθηκαν δύο πρεσβείες που περιόδευσαν διεθνώς για να κάνουν γνωστό το αποτέλεσμα, μία της Εθναρχίας και μία του ΑΚΕΛ, την οποία και δέχτηκε η ελληνική Αριστερά. Η πρώτη, υπό τον μητροπολίτη Κυρηναίος Κυπριανό, κινήθηκε εντός του πλαισίου της ελληνοβρετανικής συμμαχίας και φιλίας και απέκλεισε κάθε ανάμιξη των χωρών του Ανατολικού συνασπισμού, στις οποίες καταλογιζόταν υστεροβουλία και ανθελληνικές διαθέσεις. Η πρεσβεία αυτή επισκέφτηκε την Ελλάδα, τις ΗΠΑ και την Αγγλία. Ο έλληνας πρωθυπουργός όμως, Νικόλαος Πλαστήρας, δήλωσε ότι η χρονική στιγμή δεν προσφερόταν για την ανακίνηση του Κυπριακού» (Αντωνίου, ό.π.: 120).

Βασική μέριμνα πάντως του ενιαίου καθοδηγητικού κέντρου Λευκωσίας - Αθήνας ήταν να περιθωριοποιηθεί πολιτικά η Κυπριακή Αριστερά και να ελαχιστοποιηθεί ο ρόλος της στην επίλυση του Κυπριακού.

2.5. Η ενεργή εμπλοκή της Ελλάδας για τη «διεθνοποίηση του Κυπριακού»

Μετά τις εκλογές του 1952 στην Ελλάδα, η πολιτική που προκρίνεται στο πλαίσιο της νέας συγκυρίας αποτελείται από δύο σκέλη:

α) Διεθνοποίηση του Κυπριακού μέσω της Ελλάδας, με την προσφυγή κυρίως στον ΟΗΕ, για να αναγνωρισθεί από το διεθνή Οργανισμό το «δικαίωμα αυτοδιάθεσης του Κυπριακού λαού».

β) Ένταση της σύγκρουσης στην Κύπρο, με την προσφυγή ακόμα και σε ένοπλο αγώνα.

Η πολιτική της διεθνοποίησης εγκαινιάζεται το 1953 από την κυβέρνηση Παπάγου. Η ελληνική κυβέρνηση δηλώνει στη Μ. Βρετανία ότι

«θα χειρισθή πλέον το ζήτημα αυτό (το Κυπριακό), όπως κρίνει καλύτερον και λυσιτελέστερον και ότι αποκτά πλέον πλήρη και απόλυτον ελευθερίαν ενεργείας» (22/12/1953, βλ. Κρανιδιώτης 1981: 65-66).

Λίγο αργότερα καταθέτει προσφυγή σχετικά με το Κυπριακό στην Ένατη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ (Σεπτέμβριος 1954), ζητώντας από τη Συνέλευση να αναγνωρίσει το «δικαίωμα αυτοδιάθεσης των Κυπρίων». Η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ αποφασίζει όμως «να μην εξετάσει περαιτέρω το θέμα». (Παρόμοια τύχη είχε και η επόμενη ελληνική προσφυγή στη 10η Γ.Σ. του ΟΗΕ το Σεπτέμβρη του 1955).

Το σκεπτικό της απόφασης του να μη υιοθετήσει ο ΟΗΕ ψήφισμα για την «εφαρμογή της αρχής της αυτοδιάθεσης» στην Κύπρο (50 ψήφοι υπέρ, 8 αποχές) στηριζόταν στη θέση ότι οι Κύπριοι δεν αποτελούν ένα «ιδιαιτέρω λαό», αλλά ένα πληθυσμό Ελλήνων (κατά πλειοψηφία) και Τούρκων (κατά μειοψηφία), και ότι επομένως το Κυπριακό θα έπρεπε καταρχήν να επιχειρεί να λυθεί με βάση ένα ειρηνικό διακανονισμό ανάμεσα στα τρία ενδιαφερόμενα μέρη: *τη Μ. Βρετανία, την Ελλάδα και την Τουρκία*.

Το σκεπτικό αυτό υποστηρίχθηκε όχι μόνο από τις δυτικές χώρες, αλλά και από τις χώρες του Γ' Κόσμου, που έβλεπαν το Κυπριακό περισσότερο σαν μια διένεξη τριών νατοϊκών χωρών, παρά σαν ένα ζήτημα αποικιακής υποδούλωσης. Καθοριστική υπήρξε εδώ και η παρέμβαση της Τουρκίας, η οποία υποστήριξε ότι το εμφανιζόμενο από την Ελλάδα ως «αίτημα αυτοδιάθεσης των Κυπρίων» αποτελεί στην ουσία «αίτημα προσάρτησης εδάφους» από μια χώρα και έτσι στερεί το δικαίωμα της «αυτοδιάθεσης» από τους Τούρκους που ζουν στην Κύπρο.

Η στρατηγική της «αυτοδιάθεσης»-ένωσης, αντίθετα με τις προσδοκίες της ελληνικής και ελληνοκυπριακής πολιτικής ηγεσίας, δεν βρήκε, λοιπόν, σ' αυτή τη φάση, ουσιαστική διεθνή αναγνώριση ή νομιμοποίηση.

Ταυτόχρονα με τη διεθνή διπλωματική δραστηριότητα της Ελλάδας εντείνονται και οι μαζικές κινητοποιήσεις στην Κύπρο. Η «Εθναρχία» απορρίπτει κάθε πρόταση των αποικιακών αρχών για συμμετοχή σε «συνταγματικό σύστημα διακυβέρνησης». Την ίδια ακριβώς πολιτική, αλλά σε αυτόνομη οργανωτικά βάση ακολουθεί και το ΑΚΕΛ.¹⁰ Οι κινητοποιήσεις και οι απεργίες των Ε/Κ κορυφώνονται και εντείνονται

10 Στο «Μίνιμουμ Πρόγραμμα» του ΑΚΕΛ του 1952 διαβάζουμε: «Σήμερα δεν μπαίνει μπροστά μας το δίλημμα: ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΗ Ή ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΤΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ. Το δίλημμα που μπαίνει σήμερα μπροστά μας είναι: ΕΝΩΣΗ Ή ΕΓΓΛΕΖΙΚΗ ΚΑΤΟΧΗ; Σ' αυτό το ερώτημα εμείς απαντούμε: ΟΛΟΣ Ο ΛΑΟΣ ΕΝΩΜΕΝΟΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΝΩΣΗ» (ΑΚΕΛ 1952: 59). Μέχρι τον Απρίλιο του 1955, οπότε άρχισε η δράση της ΕΟΚΑ, η κύρια διαφωνία του ΑΚΕΛ με την «Εθναρχία» ήταν ότι η τελευταία ήταν διατεθειμένη να συγκατατεθεί στη διατήρηση βρετανικών βάσεων στην Κύπρο, ως αντάλλαγμα για την Ένωση.

όταν απορρίπτεται από τη Γ.Σ. του ΟΗΕ η προσφυγή της Ελλάδας για αναγνώριση του «δικαιώματος αυτοδιάθεσης» των Κυπρίων.

Η διεθνοποίηση του Κυπριακού και η ενεργή πλέον υποστήριξη της Ελλάδας στο αίτημα της «αυτοδιάθεσης - ένωσης» είχε σαν αποτέλεσμα την ένταση των αντιδράσεων των Τ/Κ από τη μια μεριά και την ενεργότερη ανάμειξη στο Κυπριακό της Τουρκίας από την άλλη. Ήδη αμέσως μετά την κατάθεση της ελληνικής προσφυγής στον ΟΗΕ η Τουρκία με διάδημα της προς την Ελλάδα δηλώνει την πρόθεση της (και το «δικαίωμα της») να συμμετάσχει μαζί με την Ελλάδα και τη Βρετανία στη διαδικασία λήψης αποφάσεων για το μέλλον της Κύπρου.

Η διεθνής απομόνωση του ελληνικού αιτήματος για προσάρτηση της Κύπρου, με την απόφαση της 9ης Γ.Σ. του ΟΗΕ, αναγκάζει, έτσι, την ελληνική κυβέρνηση να αποδεχθεί τη βρετανική πρωτοβουλία για τριμερή διάσκεψη στο Λονδίνο (Βρετανία - Ελλάδα - Τουρκία) τον Σεπτέμβριο 1955, σχετικά με το μέλλον του Κυπριακού.¹¹ Η Διάσκεψη καταλήγει σε αποτυχία καθώς η βρετανική πρόταση για παραχώρηση «συντάγματος αυτοκυβέρνησης» (υπό την εξουσία, φυσικά, του Βρετανού Κυβερνήτη) με αντάλλαγμα την «ειρήνευση» στο Νησί (είχε ήδη ξεκινήσει η δράση της ΕΟΚΑ) απορρίπτεται από την ελληνική πλευρά. Την τελευταία μέρα της Διάσκεψης (6-9-1955) και ενώ είχε γίνει ήδη γνωστή η αποτυχία της, ξέσπασαν στην Κωνσταντινούπολη και τη Σμύρνη οι γνωστές βιαιοπραγίες εναντίον της ελληνικής μειονότητας.¹²

2.6. Η ΕΟΚΑ και οι διαπραγματεύσεις των βρετανικών αρχών με την Εθναρχία

11 Κατά την άποψη της «Εθναρχίας» (βλ. Κρανιδιώτης 1981: 93-94). αλλά και του Γρίβα (Γρίβας 1961: 54) η συμμετοχή της Ελλάδας στην Τριμερή το Σεπτέμβριο του 1955 αποτέλεσε «σφάλμα» και «υποχώρηση» απέναντι στις βρετανικές πιέσεις γιατί επέτρεψε τη νομιμοποίηση της ανάμειξης της Τουρκίας στο Κυπριακό. Η άποψη αυτή είναι προφανώς ανακριβής γιατί η τουρκική «ανάμειξη» είχε νομιμοποιηθεί πανηγυρικά τον προηγούμενο ήδη χρόνο με την απόφαση της 9ης Γ.Σ. του ΟΗΕ. Αντίθετα μάλιστα, με τον ελιγμό της συμμετοχής στην Τριμερή, η Ελλάδα προσέφυγε στη 10η Γ.Σ. του ΟΗΕ με το επιχείρημα της «καλής θέλησης». Όπως θα δούμε στη συνέχεια, η διαφωνία της «Εθναρχίας» πήγαζε μάλλον από το γεγονός ότι θεωρούσε πως οποιαδήποτε συζήτηση με την Τουρκία θα έπρεπε να γίνει μετά τη συντριβή των τουρκοκυπριακών αντιστάσεων στο Νησί.

12 Σύμφωνα με την Τουρκία αφορμή για τα επεισόδια υπήρξε η έκρηξη βόμβας, κατά την προηγούμενη μέρα, στο σπίτι όπου είχε γεννηθεί ο Κεμάλ Ατατούρκ στη Θεσσαλονίκη. Η ελληνική κυβέρνηση θεώρησε την έκρηξη αυτή «τουρκική προβοκάτσια».

Παράλληλα με την πολιτική της διεθνοποίησης, η ελληνοκυπριακή και ελληνική πολιτική ηγεσία προσανατολίζονται, ήδη από την αρχή της περιόδου που εξετάζουμε, στη διοργάνωση ένοπλου αγώνα στην Κύπρο, ως μέσο για τον εξαναγκασμό των Βρετανών (αλλά και των Τούρκων) να αποδεχθούν τελικά ένα πολιτικό διακανονισμό με βάση την «αυτοδιάθεση των Κυπρίων».

Μόλις δυο μήνες μετά την εκλογή του Μακαρίου, τον Δεκέμβριο του 1950, ο Γ. Γρίβας¹³ συναντά στην Αθήνα τον στρατηγό Γ. Κοσμά, αρχηγό του ΓΕΣ και εξασφαλίζει τη συγκατάθεσή του για το ξεκίνημα του ένοπλου αγώνα στην Κύπρο. Το ξεκίνημα της επιχείρησης αναβάλλεται όμως γιατί έχει ακόμα επιφυλάξεις ο Στρατάρχης Παπάγος (Γρίβας 1961: 15). Τελικώς προκρίνεται μια οργανωτική μορφή, σύμφωνα με την οποία στην απόφαση για τον ένοπλο αγώνα δεν συμμετέχει κανένα επίσημο μέλος της ελληνικής κυβέρνησης, αλλά μόνον «σημαίνοντες Έλληνες» (όπως πρώην υπουργοί, απόστρατοι αξιωματικοί, καθηγητές Πανεπιστημίου), εξόριστοι Κύπριοι παράγοντες και φυσικά ο Μακάριος και ο Γρίβας. Τον Οκτώβριο του 1952 ο Γρίβας φθάνει στην Κύπρο για «αναγνώριση του εδάφους» και τον Μάρτιο του 1953 παίρνεται η τελική απόφαση για το ξεκίνημα του ένοπλου αγώνα.

Η ένοπλη οργάνωση που οικοδομείται στην Κύπρο από τον Γ. Γρίβα, η οποία τελικώς ονομάστηκε Εθνική Οργάνωση Κυπρίων Αγωνιστών (ΕΟΚΑ), δεν αποτελεί κατά κανένα τρόπο μια «αντάρτικη πολιτική οργάνωση». Πρόκειται για μια (παρα)στρατιωτική οργάνωση που είναι απόλυτα υποταγμένη στις πολιτικές και τις διπλωματικές πρωτοβουλίες και εντολές του ενιαίου κέντρου Αθήνας (ελληνική κυβέρνηση) - Λευκωσίας («Εθναρχία»). Η ΕΟΚΑ δεν έχει κανενός είδους εσωτερικές πολιτικές λειτουργίες, είναι στρατιωτικά οργανωμένη και τα μέλη και στελέχη της υπακούουν απλώς στις διαταγές του αρχηγού. Το ιδεολογικό στίγμα της οργάνωσης είναι, βέβαια, σαφές: Ένωση και αντικομμουνισμός.

«Η στρατολογία των αγωνιστών της ΕΟΚΑ [...] έγινε από συντηρητικά στοιχεία της Κυπριακής νεολαίας, και ιδιαίτερα από εφήβους που ανήκαν σε εκκλησιαστικές οργανώσεις και θρησκευτικά σωματεία, και ήσαν, ως εκ τούτου, εμποτισμένοι με τα

13 Όπως εξηγεί ο Ν. Κρανιδιώτης, Γεν. Γραμματέας τότε της «Εθναρχίας»: «Η εκλογή του Γρίβα μαρτυρεί το πνεύμα της Κυπριακής ηγεσίας όσον αφορά τη μορφή του αγώνα» (Κρανιδιώτης: 1981, σελ. 74). Ο ίδιος συγγραφέας μας πληροφορεί επίσης ότι για την εκλογή αυτή σημαντικό ρόλο έπαιξε ότι ο Μακάριος συνδεόταν προσωπικά με στέλεχος της φασιστικής οργάνωσης «Χ» του Γρίβα (όπ.π.).

“εθνικόφρονα” δεξιά ιδεώδη και τις μεγαλοϊδεατικές παραδόσεις της Εκκλησίας και του Έθνους» (Κρανιδιώτης 1981: 74).

Ο αρχηγός τώρα, ο Γρίβας, ο οποίος μόνος διατηρούσε το προνόμιο των αποφάσεων για τις όποιες ενέργειες της ΕΟΚΑ, λειτουργούσε πάντοτε, αν όχι κατ’ εντολήν, οπωσδήποτε πάντως σε αναφορά (ή καλύτερα στο εσωτερικό) της ελληνοκυπριακής και ελληνικής πολιτικής ηγεσίας. Μέσω συνήθως του Μητροπολίτη Κιτίου ή του συνεργάτη του Αζίνα ήταν σε συνεχή επαφή με την «Εθναρχία» και μέσω του Έλληνα πρέσβη στην Κύπρο με το Υπουργείο Εξωτερικών της Ελλάδας αλλά και με τον Έλληνα Πρωθυπουργό.

«Ο Υπουργός Ευάγγελος Αβέρωφ αλληλογραφούσε (με τον Γρίβα) με το ψευδώνυμο “Ισαάκιος” (και ενίοτε “Ευεργέτης”), ο Γενικός Πρόξενος Άγγελος Βλάχος με το ψευδώνυμο “Γλαύκος”, ο Πρόξενος Ρόδης Ρούφος με το ψευδώνυμο “Σκιπίων”, ο Πρόξενος Αρ. Φρυδάς με το ψευδώνυμο “Ξηρός”. Ο Αρχιεπίσκοπος αλληλογραφούσε με το Γρίβα με το ψευδώνυμο “Χάρης”» (Κρανιδιώτης 1981: 78).

Χαρακτηριστική του ρόλου της ΕΟΚΑ ήταν η διαδικασία της απόφασης για την έναρξη του ένοπλου αγώνα:

«Στις 29 Σεπτεμβρίου (του 1954) ο Μακάριος πήγε στη Νέα Υόρκη για να παρακολουθήσει τη συζήτηση του Κυπριακού στα Ηνωμένα Έθνη. Μέχρι των μέσων Οκτωβρίου δεν είχα πάρει μήνυμα του και το θέμα της ημερομηνίας της έναρξης του ένοπλου αγώνα έμενε αδιευκρίνιστο (...) Αν η απόφαση ήταν να αρχίσει ο ένοπλος αγώνας, παράλληλα με τη συζήτηση του Κυπριακού, θα μου τηλεφωνούσε συνθηματικά “να δώσετε εκείνους τους τόμους στο βιβλιοδετείο να δεθούν”. (...) Στο μεταξύ ο Γρίβας ανυπομονούσε και μου έστελνε καθημερινά τον Ανδρέα Αζίνα για να τον πληροφορήσω σχετικά. Τέλος το μήνυμα ήρθε. Ο Μακάριος μου τηλεφώνησε: “Να μη δέσετε τα βιβλία”. Και την ίδια μέρα ο Γενικός Πρόξενος Ανδρέας Παππάς μου διαβίβασε τηλεγράφημα του τότε μόνιμου Αντιπροσώπου της Ελλάδας στα Ηνωμένα Έθνη Αλέξη Κύρου, με το οποίο γινόταν έντονη προειδοποίηση, η έναρξη του ένοπλου αγώνα να μη συμπέσει με τη συζήτηση του Κυπριακού στα Ηνωμένα Έθνη, γιατί αυτό θα ήταν καταστρεπτικό (...) Κάλεσα αμέσως του Ανδρέα Αζίνα και ειδοποίησα τον Γρίβα σχετικά. Έτσι η έναρξη του ένοπλου αγώνα αναβλήθηκε» (Ν. Κρανιδιώτης 1981: 80-81).

Την υπαγωγή (και την αποδοχή της υπαγωγής), άλλωστε, του ένοπλου αγώνα στις αποφάσεις αλλά και τις προτεραιότητες του πολιτικού και διπλωματικού αγώνα (της «Εθναρχίας» και της ελληνικής κυβέρνησης) θύμιζε επανειλημμένα ο Γρίβας στα εσωτερικά κείμενά του προς την ΕΟΚΑ, στις προκηρύξεις του, ή στα γράμματά του προς την ελληνική κυβέρνηση (ακόμα κι όταν έγραφε για να εκφράσει τη διαφωνία του προς κάποιες αποφάσεις). Χαρακτηριστική είναι η ακόλουθη προκήρυξη του Γρίβα, στη διάρκεια των διαπραγματεύσεων του Μακαρίου με τον Βρετανό Διοικητή Χάρντιγκ το 1955:

«Είμαι έτοιμος να αναστείλω τας επιχειρήσεις των υπ' εμέ τμημάτων και αναμείνω την εκ μέρους της Βρετανίας πλήρη ανταπόκριση, δια να εκπληρωθούν τα αιτήματα του Κυπριακού λαού, όπως ταύτα ετέθησαν, υπεστηρίχθησαν και θα συζητηθούν υπό του Εθνάρχου του, Αρχιεπισκόπου Μακαρίου» (Προκήρυξη του Γρίβα, 16 Αυγούστου 1956, Γρίβας 1961: 121).

Επίσης, το 1959, απευθυνόμενος προς τα μέλη της ΕΟΚΑ μετά τις συμφωνίες Ζυρίχης - Λονδίνου για να διατάξει «παύσατε πυρ!» εξηγεί:

«Τα όπλα μόνα και μάλιστα σε μία μικρή νήσον, η οποία έχει να αντιμετωπίση μία πανίσχυρη αυτοκρατορίαν, θα αντιλήφθητε και μόνοι σας, ότι δεν δύνανται να δώσουν τελικήν λύσιν. Χρειάζεται η πολιτική, η οποία να εκμεταλλευθή τα αποτελέσματα της ενόπλου συρράξεως μεταξύ των αντιπάλων, δια να επιτύχη πολιτικήν λύσιν. Και η πολιτική μας λέγει, ότι έπραξε παν το δυνατόν και δεν δύναται να επιτύχη περισσότερα των όσων επέτυχεν» (Γρίβας 1961: 404).

Επιμείναμε στο γεγονός ότι η ΕΟΚΑ (ο Γρίβας) εντάχθηκε εξ αρχής στο εσωτερικό του καθοδηγητικού κέντρου Αθήνας - Λευκωσίας, ότι ο ένοπλος αγώνας λειτούργησε συμπληρωματικά προς την πολιτική και διπλωματική δραστηριότητα της ελληνοκυπριακής και ελληνικής πολιτικής ηγεσίας, γιατί μόνο έτσι θα μπορούσαμε να αντιληφθούμε την εξέλιξη των πολιτικών συσχετισμών δύναμης (αλλά και τη στάση του Γρίβα), κατά την επόμενη περίοδο.

Ο ένοπλος αγώνας άρχισε τελικά την 1η Απριλίου 1955, με την έκρηξη 18 βομβών σε διάφορα μέρη της Κύπρου, εκ των οποίων εντυπωσιακότερες ήταν οι βομβιστικές επιθέσεις στη Λευκωσία και η ανατίναξη του πομπού του Ραδιοφωνικού

Σταθμού Κύπρου. Οι προκηρύξεις ανάληψης ευθύνης έφεραν την υπογραφή «ο Αρχηγός Διγενής».

Την εμφάνιση της ΕΟΚΑ ακολούθησε επίσης η εμφάνιση της Τ/Κ ένοπλης οργάνωσης *Volkan* και αργότερα της ΤΜΤ (Γρίβας 1961: 50-51 και 91). Επίσης οδήγησε στην αναδιοργάνωση της κυπριακής αστυνομίας, με τη μαζική έξοδο Ε/Κ και τη μαζική πρόσληψη Τ/Κ αστυνομικών.¹⁴ Παράλληλα, η νέα κατάσταση που δημιουργήθηκε με την έναρξη του ένοπλου αγώνα της ΕΟΚΑ οδήγησε σε κατάρρευση τη μεταπολεμική «ελληνοτουρκική φιλία και συνεργασία», η οποία «παράπαιε» όμως ήδη από το 1953-54, ως αποτέλεσμα της ελληνικής διπλωματικής πρωτοβουλίας για διεθνή αναγνώριση του «δικαιώματος αυτοδιάθεσης του κυπριακού λαού».

Η δράση της ΕΟΚΑ έδωσε νέα ορμή στις μαζικές εκδηλώσεις του Ε/Κ πληθυσμού. Η βρετανική διοίκηση ξεκίνησε συνομιλίες με την Εθναρχία για την εξεύρεση μιας κοινά αποδεκτής λύσης του Κυπριακού. *Με τον τρόπο αυτό αναγνώριζε την πρωτοκαθεδρία της Ε/Κ πολιτικής ηγεσίας και έθετε στο περιθώριο την Τ/Κ ηγεσία η οποία δεν έλαβε μέρος στις διαπραγματεύσεις.*

Ήδη τον Ιούλιο του 1955 ο Βρετανός Υπουργός των Αποικιών Λέννοξ Μπόουντ συναντά στην Κύπρο τον Μακάριο. Ως αφετηρία της νέας περιόδου πρέπει να θεωρήσουμε πάντως τις διαπραγματεύσεις του Κυβερνήτη της Κύπρου John Harding (1896-1989) με το Μακάριο, διαπραγματεύσεις που άρχισαν τον Οκτώβριο του 1955.

Βάση για τις διαπραγματεύσεις υπήρξε βρετανικό «σχέδιο επίλυσης» του Κυπριακού το οποίο προέβλεπε «ευρεία αυτοκυβέρνηση» του Κυπριακού λαού ως προϋπόθεση για την αυτοδιάθεση (Σχέδιο Χάρντιγκ). Ο Μακάριος αντιπροτείνει ένα σχέδιο από τρία σημεία:

- «1. Η αναγνώριση, από τη βρετανική κυβέρνηση, του δικαιώματος αυτοδιάθεσης του κυπριακού λαού αποτελεί αναπόσπαστη βάση για τη λύση του Κυπριακού ζητήματος. 2.

¹⁴ Σύμφωνα με στοιχεία που παραθέτει ο Γρίβας (1961: 43) οι Ε/Κ συμμετείχαν μέχρι το 1954 στην Κυπριακή αστυνομία σε ποσοστό 60% της συνολικής της δύναμης. Το ποσοστό αυτό μειώθηκε σε 30% το 1955 και 17% το 1957 και 1958. Τα αντίστοιχα ποσοστά συμμετοχής των Τ/Κ στην κυπριακή αστυνομία ήταν: 37% (1954), 62% (1955) και 70% (1957 και 1958). Επίσης για τις ένοπλες Τ/Κ ομάδες ο Γρίβας γράφει ότι η δράση τους (εναντίον της ΕΟΚΑ) «προσέκρουε εις τα εξής δύο εμπόδια α) Εις την εκπαίδευσιν, τον οπλισμόν και την οργάνωσιν (...) β) Εις την συγκατάθεσιν της Τουρκικής Κυβερνήσεως. Ως προς το δεύτερον, φαίνεται, ότι αι πρώται κρούσεις προς την Τουρκικήν Κυβέρνησιν, κατά πληροφορίας μας, δεν ήταν ενθαρρυντικάί» (όπ.π.: 98).

Ύστερα από μια τέτοια επίσημη αναγνώριση (του δικαιώματος αυτοδιάθεσης) ο Αρχιεπίσκοπος θα ήταν διατεθειμένος να συνεργασθεί με τη Βρετανική κυβέρνηση στην εκπόνηση ενός συντάγματος αυτοκυβέρνησης και στην άμεση εφαρμογή του. 3. Ο χρόνος εφαρμογής της αρχής της αυτοδιάθεσης θα αποτελούσε θέμα προς συζήτηση μεταξύ της βρετανικής κυβέρνησης και των αντιπροσώπων του κυπριακού λαού που θα εκλέγονταν με βάση το Σύνταγμα» (Κρανιδιώτης 1987: 17. Για ό,τι ακολουθεί εδώ βλ. Κρανιδιώτης 1987 και Κρανιδιώτης 1981: 112-180).

Στις διαπραγματεύσεις που ακολουθούν οι βρετανικές θέσεις προσεγγίζουν σταδιακά το πιο πάνω σχέδιο των Ε/Κ - (Από ελληνοκυπριακής πλευράς τις διαπραγματεύσεις διεξάγουν ο Μακάριος και ο Ν. Κρανιδιώτης, Γ.Γ. της «Εθναρχίας»). Έντονη παρασκηνακή δραστηριότητα αναπτύσσει και το ελληνικό υπουργείο εξωτερικών.

Οι Βρετανοί α) δέχονται να αναγνωρίσουν το δικαίωμα αυτοδιάθεσης των Κυπρίων.¹⁵ β) Αποδесμεύουν τη μη άμεση παραχώρηση του δικαιώματος αυτού από τα βρετανικά και ΝΑΤΟικά συμφέροντα και επικαλούνται απλώς την «κατάσταση στη Μεσόγειο» γι' αυτή την καθυστέρηση. γ) Δέχονται η φόρμουλα της συμφωνίας να αποτελέσει «μονομερή δήλωση» της βρετανικής κυβέρνησης και όχι επίσημο «κείμενο συμφωνίας». δ) Δέχονται ο χρόνος εφαρμογής της αυτοδιάθεσης να θεωρηθεί συνάρτηση της διασφάλισης (με την εφαρμογή της αυτοκυβέρνησης) των συμφερόντων «όλων των τμημάτων της κοινότητας» (θέση που είχε προτείνει η ελληνική κυβέρνηση), αντί του αρχικού «όταν η αυτοκυβέρνηση αποδειχθεί πρόταση που θα μπορεί να λειτουργήσει ικανοποιητικά». ε) Δίνουν προφορικές εγγυήσεις ότι στο καθεστώς της αυτοκυβέρνησης θα προβλέπεται Ε/Κ πρωθυπουργός, Ε/Κ υπουργικό συμβούλιο με συμμετοχή μόνον ενός Τ/Κ υπουργού και ότι στη Βουλή θα υπάρξει αναλογική εκπροσώπηση των 2 κοινοτήτων. Προφορικές εγγυήσεις δίνονται επίσης για την αμνήστευση των μαχητών της ΕΟΚΑ. στ) Ο Βρετανός Κυβερνήτης θα ασκεί τα καθήκοντα του «ρυθμιστή του Πολιτεύματος». Πέραν αυτών ο Κυβερνήτης θα διατηρεί την εξουσία στα ζητήματα που αφορούν την εξωτερική πολιτική και την Άμυνα, θα διατηρεί επίσης την εξουσία για τη «δημόσια ασφάλεια», «εφ' όσον χρόνον ούτος θα εθεώρει τούτο αναγκαίον».

Το πλαίσιο αυτό επίλυσης του Κυπριακού το αποδέχεται τόσο η «Εθναρχία» (βλ. π.χ. Κρανιδιώτης 1987: 167-70 και 92-94) όσο και η ελληνική κυβέρνηση (όπ.π.: 15 Ωστόσο, η θέση αυτή δεν σημαίνει ότι είχαν αποδεχθεί την Ε/Κ (και ελληνική) προσέγγιση περί ύπαρξης ενός ενιαίου «κυπριακού λαού» και επομένως την προοπτική της «ενιαίας αυτοδιάθεσης».

27 και 57-58). Εντούτοις, ο Μακάριος ζητά διαρκώς διευκρινήσεις και επιμένει σε γραπτώς διατυπωμένες βελτιώσεις, όλες σχεδόν από τις οποίες αφορούν το «συνταγματικό καθεστώς αυτοκυβέρνησης». Τελικώς συνομολογείται η Συμφωνία και ο Βρετανός υπουργός Αποικιών αναχωρεί για την Κύπρο για την επίσημη υπογραφή της.

Με το Σχέδιο Χάρντιγκ:

(α) Η Εθναρχία αναγνωρίζεται ως ο μόνος διαπραγματευτής του κυπριακού λαού. Η απουσία των εκπροσώπων των Τ/Κ προδικάζει ότι οι όροι διεξαγωγής της «αυτοδιάθεσης», ακόμα και αν πρόκειται περί «διπλής αυτοδιάθεσης» θα μπορούσαν να είναι ιδιαίτερα ευνοϊκοί για την Ε/Κ-ελληνική πλευρά.

(β) Η ελληνική και κυρίως η Ε/Κ πολιτική ηγεσία συζητά για πρώτη φορά κάτι διαφορετικό από την «αυτοδιάθεση»-Ένωση: την «αυτοκυβέρνηση». Φαίνεται ότι η Ε/Κ πολιτική ηγεσία, έχοντας εκτιμήσει ότι είναι αδύνατο να παρακαμφθεί ο Τ/Κ παράγοντας, επιθυμεί το μεταβατικό καθεστώς υπό την Ε/Κ ηγεμονία για να αλλάξει ακόμα περισσότερο τον πολιτικό και στρατιωτικό συσχετισμό των δυνάμεων, δηλαδή να εξαλείψει ή έστω να μειώσει την ισχύ των Τ/Κ, ώστε να πετύχει μια λύση σύμφωνα με τις στρατηγικές της επιδιώξεις σε μεταγενέστερο χρόνο.

Η αλλαγή αυτή τακτικής (από την ένωση στην αυτοκυβέρνηση) συναντά όμως την αντίσταση της αντιπολίτευσης, τόσο στην Κύπρο όσο και στην Ελλάδα. Κινδυνεύει, λοιπόν, άμεσα να απομονωθεί πολιτικά από το ενωτικό πολιτικό κίνημα του οποίου ηγείται, να υπερφαλαγγισθεί έτσι από τις περισσότερο «συνεπείς» πολιτικές τάσεις τόσο από τα αριστερά όσο και από τα δεξιά, οι οποίες θα καλούντα πλέον ως νέα ηγεσία να υλοποιήσουν την πάγια γραμμή της «εθνικής πολιτικής».

Το ΑΚΕΛ εντείνει τη δράση του υπέρ του αιτήματος της «αυτοδιάθεσης»-ένωσης με μαζικές κινητοποιήσεις και έντονη κριτική προς τον Μακάριο.¹⁶ Στις 26 Νοεμβρίου του 1955 κηρύσσεται κατάσταση έκτακτης ανάγκης «λόγω της εντάσεως των τρομοκρατικών βιαιοτήτων» και τίθενται εκτός νόμου το ΑΚΕΛ και όλες οι μαζικές και συνδικαλιστικές οργανώσεις που συνδέονται μαζί του. Κλείνονται οι αριστερές εφημερίδες *Νέος Δημοκράτης* και «Ανεξάρτητος», αλλά και η τουρκοκυπριακή αριστερή εφημερίδα «Ινκίλάπσι» (Μεταρρύθμιση). Στο βρετανικό «κυβερνητικό ανακοινωθέν για την προγραφή του ΑΚΕΛ» (13-12-1955) διαβάζουμε:

16 Ήδη από το 1952 το ΑΚΕΛ ισχυριζόταν ότι «ο Μακάριος και η “Εθναρχία” του είναι ο κυματοθραύστης και ευνουχιστής του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα του λαού μας. Εκτελούν πιστά τις προσταγές της ξενοκρατίας (...)» (ΑΚΕΛ 1952: 56). Βλ. και παρακάτω.

«Προφανώς απεκήρυξε το ΑΚΕΛ τον Αρχιεπίσκοπον Κύπρου λόγω πληροφοριών, καθ' ας ούτος επρόκειτο να σύναψη συμφωνίαν μετά της Μεγ. Βρετανίας, και απήτησεν, όπως ούτος αρνηθή να διαπραγματευθή επί οιασδήποτε άλλης θέσεως πλην της αμέσου αυτοδιαθέσεως, υφ' όρους οι οποίοι θα απέκλειον την χρησιμοποίησιν της Κύπρου ως βάσεως. Σαφής σκοπός του Κόμματος είναι να παρακωλύση την επίτευξιν διευθετήσεως. Όταν αβάσιμοι φήμαι περί επιτεύξεως συμφωνίας εκυκλοφόρησαν εις την Λευκωσίαν την 7ην Δεκεμβρίου, μερικά, υποκινηθείσαι υπό των Κομμουνιστών, μαθητικοί διαδηλώσεις κατά του Αρχιεπισκόπου και του Ελληνικού Προξενείου εξεδηλώθησαν προώρως. (...) Η εις ψήφους δύναμις του ΑΚΕΛ και των δορυφόρων του, εάν επρόκειτο να διεξαχθούν γενικοί εκλογαί εν τη Νήσω έχει διαφοροτρόπως υπολογισθή μεταξύ 20% και 55% των εκλογέων». (Παρατίθεται στο Κρανιδιώτης 1981.: 482 και 484).

Παρά την κατάσταση έκτακτης ανάγκης, οι μαζικές εκδηλώσεις, οι διαδηλώσεις, οι συγκρούσεις με την αστυνομία, αλλά και η δράση της ΕΟΚΑ συνεχίζονται. Εξ' άλλου, η αντιπολίτευση προς την επικείμενη συμφωνία και τον Μακάριο δεν προερχόταν μόνο από τα αριστερά. Και μέσα στους κόλπους της Δεξιάς υπήρχε η δυναμική «αδιάλλακτη» τάση της Μητρόπολης Κερύνειας, υπό την ουσιαστική ηγεσία του Γενικού Γραμματέα της Πολύκαρπου Ιωαννίδη, η οποία:

«με το σύνθημα “Ένωσιν και μόνον Ένωσιν” απέρριπτε κάθε άλλη λύση από την άμεση Ένωση ή την Ένωση εντός “ευλόγου τακτής προθεσμίας”» (Κρανιδιώτης 1981: 172).

Ο Μακάριος, κάτω από αυτές τις συνθήκες, ζήτησε, για να αποδεχθεί το σχέδιο Χάρντιγκ, την προηγούμενη αποδοχή του σχεδίου από την ελληνική κυβέρνηση. Κάτι τέτοιο όμως δεν ήταν δυνατό για δύο λόγους: α) θα μετέθετε και πάλι το ζήτημα από βρετανο-ελληνοκυπριακή διαφορά σε ζήτημα μιας νέας «τριμερούς», αφού θα προκαλούσε χωρίς αμφιβολία μια νέα παρέμβαση της Τουρκίας, β) θα επηρέαζε σημαντικά το πολιτικό σκηνικό στην Ελλάδα, που βρισκόταν σε προεκλογική περίοδο (οι εκλογές είχαν ορισθεί για τις 19-2-56): Όλα τα κόμματα της αντιπολίτευσης είχαν ταχθεί ανεπιφύλακτα υπέρ του καθορισμού «τακτού και εύλογου χρόνου ασκήσεως της αυτοδιαθέσεως» ως μοναδικής αποδεκτής λύσης για το Κυπριακό.

«Ο υπουργός Αποικιών της Βρετανίας, Λένοξ Μπόιντ, έφτασε στην Κύπρο στις 29

Φεβρουαρίου 1956 για να συναντήσει τον Μακάριο και να εξασφαλίσει την τελική συγκατάθεσή του. [...] Ο Μακάριος υποδέχτηκε τον Λένοξ Μπόιντ με μια δυσάρεστη έκπληξη. Παρά την εκχειρία που τηρούσε η ΕΟΚΑ λόγω των συνομιλιών, λίγο πριν αρχίσει η συνάντηση, η Λευκωσία συγκλονίστηκε από τις εκρήξεις 19 βομβών. Ο Μακάριος επιρρίπτει την ευθύνη για τις εκρήξεις στον Γρίβα, ενώ ο Γρίβας αποδίδει την πρωτοβουλία στον Μακάριο»¹⁷ (Μακάριος Δρουσιώτης, 2009 «Τα πέντε δευτερόλεπτα που έκριναν το μέλλον της Κύπρου», <http://www.makarios.eu/cgi-bin/hweb?-A=3264&-V=history>).

Ακολουθούν δηλώσεις τόσο της «Εθναρχίας» όσο και της ελληνικής Κυβέρνησης με τις οποίες απορρίπτεται επισήμως το σχέδιο Χάρντιγκ.

Η Εθναρχία βρέθηκε στο δίλημμα της αποδοχής της συμφωνίας με την οποία θα τερματιζόταν προοπτικά η βρετανική κυριαρχία, έναντι όμως της εκχώρησης εξουσίας στους Τ/Κ, με δεδομένη τη μη ύπαρξη ενός ενιαίου «κυπριακού λαού», επομένως την προοπτική της αυτοδιάθεσης κάθε εθνότητας χωριστά. Η πίεση της αντιπολίτευσης, που πρόβαλλε σθεναρά την «εθνική γραμμή» σύμφωνα με την οποία η διπλή ένωση αποτελούσε «διχοτόμηση της ελληνικής Κύπρου», ασφαλώς έπαιξε ρόλο στην τελική υπαναχώρηση της Εθναρχίας από τη συμφωνία (και επιτρέπει τη διαπίστωση ότι ο εθνικισμός-αλυτρωτισμός κυριαρχούσε απόλυτα στο εσωτερικό τόσο της Δεξιάς όσο και της Αριστεράς).

Η αρχική αποδοχή του σχεδίου Χάρντιγκ, πρέπει να ερμηνευθεί (στο φως και όσων ακολούθησαν την περίοδο 1963-64) ως μια τακτική κίνηση ώστε κατά τη «μεταβατική περίοδο» η Ε/Κ πολιτική εξουσία να μετασχηματίσει τους συσχετισμούς των δυνάμεων στην Κύπρο και να εξασφαλίσει την ελληνοποίηση του κυπριακού κοινωνικού συσχετισμού.

Όπως σημειώνει ο βασικός Ε/Κ διαπραγματευτής Νίκος Κρανιδιώτης,

«Για το Μακάριο (...) στόχος έγινε η διατήρηση της Ελληνικότητας και της ενότητας του Νησιού: Ο Ελληνισμός πάνω από την Ελλάδα!» (Κρανιδιώτης 1981: 49)

17 Με δεδομένη την αποδοχή εκ μέρους του Γρίβα του «καθοδηγητικού»-«εθναρχικού» ρόλου του Μακαρίου, αλλά και από το γεγονός ότι ο Γρίβας έβγαλε την περίοδο αυτή μια χαρακτηριστική φωτογραφία με τους «αξιωματικούς» του εν όψει του τέλους του «αγώνα» μετά τη συμφωνία, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι η απόφαση και η εντολή για τις βομβιστικές επιθέσεις ήταν του Μακαρίου.

Εντούτοις, η «αλλαγή πολιτικής» (έστω κι αν πρόκειται για ένα «τακτικό ελιγμό») σε μια συγκυρία κλιμάκωσης των συγκρούσεων που διεξάγονται στη βάση του συνθήματος της «αυτοδιάθεσης - ένωσης», εγκυμονεί για την Ε/Κ πολιτική ηγεσία τον κίνδυνο του να αποκοπεί από τον κόσμο και το κίνημα που εκπροσωπεί: στην καλύτερη περίπτωση προς όφελος των πολιτικών δυνάμεων που συμμετέχουν στον ενωτικό αγώνα από μια θέση αντιπολίτευσης προς την «Εθναρχία» (ΑΚΕΛ, ομάδα Κερύνειας, ως ένα βαθμό ακόμα και από τον Γρίβα, που βρισκόταν στις παρυφές της ελληνικής και Ε/Κ πολιτικής ηγεσίας), στη χειρότερη περίπτωση προς την κατεύθυνση της ανοικτής πολιτικής κρίσης της ελληνοκυπριακής παράταξης σαν σύνολο.

Σε κάθε περίπτωση πάντως, η πολιτική του «τακτικού ελιγμού» αποδεικνύεται ανέφικτη και εγκαταλείπεται. Η όξυνση της σύγκρουσης με τη βρετανική αποικιακή διοίκηση αποκαθιστά και πάλι την ενότητα των ηγετικών παραγόντων και πολιτικών πόλων της Ε/Κ ενωτικής στρατηγικής.

Παράλληλα, όμως, η αποτυχία του «συνταγματικού συμβιβασμού» έχει ως αποτέλεσμα την ανοικτή πλέον καταγραφή των μετώπων και συσχετισμών στην Κύπρο, τόσο σ' ό,τι αφορά τη βρετανική αποικιακή εξουσία, όσο και σ' ό,τι αφορά τον ελληνοτουρκικό ανταγωνισμό: Γίνεται δηλαδή φανερό ότι α) η βρετανική κυριαρχία στην Κύπρο θα είναι βραχύβια, και β) ότι – ανεξάρτητα από την εδαφική λύση που τελικά θα προκρινόταν – οι Τουρκοκύπριοι δεν είχαν «αποδεχθεί» να υποταχθούν στην ελληνική κρατική εξουσία. Αντίθετα, ήταν έτοιμοι να διεκδικήσουν τη δική τους «αυτοδιάθεση».

Οι διαπραγματεύσεις για το Σχέδιο Χάρντιγκ αποτελούν πάντως τομή στην Ε/Κ στρατηγική, καθώς για πρώτη φορά τέθηκε στο τραπέζι η προοπτική μιας διαφορετικής λύσης από την «αυτοδιάθεση»-ένωση.

Με το ναυάγιο των διαπραγματεύσεων οξύνεται η σύγκρουση ανάμεσα στη βρετανική διοίκηση και την Ε/Κ πολιτική ηγεσία, γεγονός που γεφυρώνει και πάλι το χάσμα στους κόλπους της Ε/Κ Δεξιάς (ανάμεσα στην «Εθναρχία» και τους «ανένδοτους» της Κερύνειας), αλλά και μεταξύ Εθναρχίας και ΑΚΕΛ.

Το Μάρτιο του 1956 συλλαμβάνονται και εξορίζονται στις Σεϊχέλες («προς το συμφέρον της προωθήσεως της ειρήνης, της τάξεως») ο Μακάριος, ο Μητροπολίτης Κερύνειας και ο Γραμματέας της Μητρόπολης Κερύνειας Πολύκαρπος Ιωαννίδης. Το γεγονός είναι ενδεικτικό για τον πολιτικό συσχετισμό των δυνάμεων στο εσωτερικό της Δεξιάς, για τον καθοριστικό δηλαδή ρόλο που έπαιζε πλέον η Κερύνεια. Άλλωστε

μετά την εξορία του «Εθναρχη», το Εθναρχικό Συμβούλιο απαίτησε και πέτυχε από την ελληνική κυβέρνηση την παραίτηση του υπουργού εξωτερικών Σπύρου Θεοτόκη, με το σκεπτικό ότι ήταν ενδοτικός απέναντι στο σχέδιο Χάρντιγκ.

Κατά τους μήνες που ακολουθούν η «Εθναρχία» ασκεί έντονη διπλωματική δραστηριότητα και ζητά από τη βρετανική κυβέρνηση την απελευθέρωση του Μακαρίου και την αποδοχή των «σημείων» της πρότασής του. Παράλληλα οξύνονται οι τουρκικές και Τ/Κ αντιδράσεις ενάντια στην ελληνική εκδοχή για την «αυτοδιάθεση», ενώ η βρετανική Διοίκηση διακηρύσσει συνεχώς ότι θα συντρίψει την τρομοκρατία. Στις 12 Ιουλίου 1956 η βρετανική κυβέρνηση εξήγγειλε ότι ανέθεσε στο Λόρδο Ράντκλιφ (Cyril Radcliffe) τη διαμόρφωση ενός σχεδίου για το Κυπριακό. Στις 16 Αυγούστου η ΕΟΚΑ κήρυξε εκεχειρία – μετά από εντολή της ελληνικής κυβέρνησης – για να δώσει τη δυνατότητα να επιτευχθεί ένας «ειρηνικός διακανονισμός» και να απελευθερωθεί ο Αρχιεπίσκοπος. Στις 28 Αυγούστου έληξε η εκεχειρία της ΕΟΚΑ και στις 29 του ίδιου μήνα συνελήφθη ο Εθναρχεύων Μητροπολίτης Κιτίου Άνθιμος και ο Γ.Γ. της Εθναρχίας Νίκος Κρανιδιώτης. Το Σεπτέμβριο του 1956 η βρετανική κυβέρνηση κατέθεσε προσφυγή στον ΟΗΕ εναντίον της Ελλάδας, κατηγορώντας την ότι καθοδηγεί τον ένοπλο αγώνα στην Κύπρο.

Μέσα σ' αυτό το κλίμα εξαγγέλθηκε τελικά στις 19 Δεκεμβρίου 1956 το σχέδιο Ράντκλιφ, ενώ παράλληλα χαλάρωσαν τα έκτακτα μέτρα στην Κύπρο. Επρόκειτο για ένα σχέδιο Συντάγματος «αυτοκυβέρνησης», στο οποίο ο Κυβερνήτης διατηρούσε αυξημένες εξουσίες. Στο υπουργικό συμβούλιο προβλέπονταν έξι Ε/Κ υπουργοί και μόνον ένας Τ/Κ (για τις «τουρκικές υποθέσεις»). Ο Κυβερνήτης διατηρούσε όμως καθοριστικές αρμοδιότητες σ' ό,τι αφορά το διορισμό του πρωθυπουργού. Το πιο σημαντικό εντούτοις στοιχείο της βρετανικής πρωτοβουλίας δεν ήταν τόσο αυτό καθεαυτό το συνταγματικό πλαίσιο «αυτοκυβέρνησης» (σχέδιο Ράντκλιφ) όσο η ρητή πλέον διευκρίνηση της βρετανικής κυβέρνησης ότι η μελλοντική «αυτοδιάθεση» του Κυπριακού λαού θα είχε το χαρακτήρα «διπλής αυτοδιάθεσης» («αυτοδιάθεσης» κάθε εθνότητας χωριστά) (Κρανιδιώτης 1981: 239 κ.ε).

Η ελληνική κυβέρνηση απορρίπτει χωρίς συζήτηση το βρετανικό σχέδιο. Το κυπριακό συζητείται το Φεβρουάριο του 1957 στη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ όπου Βρετανία, Ελλάδα και Τουρκία επαναλαμβάνουν τις πάγιες θέσεις τους. Η Γενική Συνέλευση υιοθετεί ψήφισμα στο οποίο διατυπώνεται η ευχή

«για την εξεύρεση ειρηνικής, δημοκρατικής και δίκαιης λύσης (...) και την ελπίδα ότι θα αναληφθούν και θα συνεχισθούν διαπραγματεύσεις για το σκοπό αυτό» (Κρασιδιώτης 1981: 245).

Το ψήφισμα αυτό ικανοποιεί την ελληνική πλευρά γιατί σ' αυτό έμμεσα υποστηρίζεται η θέση ότι πρέπει να απελευθερωθεί ο Μακάριος. Παράλληλα ο Γρίβας κηρύσσει λίγες μέρες αργότερα τη δεύτερη εκχειρία της ΕΟΚΑ.

Στις 20 Μαρτίου 1957 η βρετανική κυβέρνηση ανακοινώνει την πρόθεσή της να απελευθερώσει τον Μακάριο και δηλώνει ότι μελετά νέο σχέδιο επίλυσης του Κυπριακού στο πλαίσιο του ΝΑΤΟ. Η απόφαση για την απελευθέρωση του Μακαρίου (αλλά και των ηγετών της Κερύνειας) λαμβάνεται τελικά στις 28 Μαρτίου 1957. Συγχρόνως απελευθερώνονται και οι κρατούμενοι στην Κύπρο ακελικοί και «εθναρχικοί» πολιτικοί ηγέτες.

Αμέσως μετά η βρετανική κυβέρνηση προτείνει στον Γρίβα την οριστική αμοιβαία κατάπαυση του πυρός, με την παροχή γενικής αμνηστίας για τα μέλη της ΕΟΚΑ. Ο Γρίβας ενημερώνοντας την ελληνική κυβέρνηση υποστηρίζει ότι

«θα ήτο δυνατή η οριστική κατάπαυσις του αγώνος, υπό τον όρον ότι οι διαπραγματεύσεις θα έπρεπε να διεξαχθούν βάσει της αρχής της αυτοδιαθέσεως» (Γρίβας 1961: 168).

Σε άλλο μήνυμά του εξηγεί ότι δεν είχαν ακόμη διαμορφωθεί οι όροι για την κατάπαυση του ένοπλου αγώνα, διευκρινίζοντας βέβαια ότι

«η κατάπαυσις του αγώνος δεν είναι της αρμοδιότητός μου, αλλά της αρμοδιότητος της πολιτικής ηγεσίας, η οποία χειρίζεται το όλον ζήτημα» (Γρίβας 1961: 169).

3. Η Ανεξαρτησία ως τακτική και ως στρατηγική

Με την αποφυλάκιση του Μακαρίου και την άφιξη του στην Αθήνα (όπου και παρέμεινε μέχρι την υπογραφή των Συνθηκών Ζυρίχης - Λονδίνου) γίνεται φανερή η νέα Ε/Κ στρατηγική: Ανεξαρτησία!

Η ελληνική κυβέρνηση αποδέχεται τη λύση της «ανεξαρτησίας» με το σκεπτικό ότι η αυτή θα είναι η βεβαιότερη παρακαμπτήριος οδός προς την ένωση. Στις 25

Ιουλίου 1957 ο Γενικός Πρόξενος της Ελλάδας στην Κύπρο Άγγελος Βλάχος στέλνει στον Γρίβα την ακόλουθη ενημερωτική επιστολή:

«Υπάρχουν ενδείξεις ότι ο Αρχιεπίσκοπος αισιοδοξεί, η δε σκέψις του προσανατολίζεται προς λύσιν “ανεξαρτησίας”. (...) Προκύπτει ότι και πάλιν οι Τούρκοι είναι αντίθετοι προς μίαν τοιαύτην εξέλιξιν, διότι αντιλαμβάνονται ότι το σύνθημα της ανεξαρτησίας έχει κερδίσει έδαφος και ότι επιτυγχανομένης μιας τοιαύτης λύσεως, ουδεμία διεθνής εγγύησις και ουδέν διεθνές σχήμα θα δυνηθή να εμπόδιση την φυσιολογικήν πορείαν της ανεξαρτησίας προς την Ένωσιν. Βεβαίως, εάν προκύψη η πιθανότης της λύσεως “ανεξαρτησίας”, μία εκ των κυριωτέρων δυσκολιών θα είναι η παρουσίαις του όλου σχεδίου εις την ελληνικήν κοινήν γνώμην» (Γρίβας 1961: 191).

Ο Γρίβας δηλώνει στην ελληνική κυβέρνηση ότι διαφωνεί με την προοπτική της «ανεξαρτησίας» και προτείνει, όπως είχε κάνει και στο παρελθόν, την απομάκρυνση της Ελλάδας από το ΝΑΤΟ και την προσχώρησή της στο κίνημα των αδεσμεύτων ως μέσο πίεσης για την επίλυση του Κυπριακού.

«Είναι προτιμότερον να ζήσωμεν ανεξάρτητοι, έντιμοι, έστω και πτωχοί, παρά με τα Αμερικανικά δολλάρια και να χάσωμεν την εθνικήν μας ανεξαρτησίαν, γινόμενοι έρμαιον των θελήσεων των δολλαριούχων» (Γρίβας 1961: 285-286. Βλ. επίσης Γρίβας 1961: 291).

Η ελληνική κυβέρνηση με μακροσκελείς επιστολές του υπουργού εξωτερικών Ε. Αβέρωφ ενημερώνει τον Γρίβα για τη διεθνοπολιτική και οικονομική θέση της Ελλάδας (βλ. π.χ. Γρίβας 1961: 286-298), προκαλώντας από τη μεριά του απαντήσεις του τύπου:

«Εγώ δεν χειρίζομαι την εξωτερικήν πολιτικήν. (...) Δι’ αυτό διαφέρουν και τα άτομα, ως προς το τι δύνανται να πράξη έκαστον (...) Εγώ παραμένω πάντα στρατιώτης» (Γρίβας 1961: 288).¹⁸

18 Ο Γρίβας τόνιζε επίσης σε κάθε ευκαιρία, τη στήριξη που ο ίδιος πάντα πρόσφερε στον Μακάριο: «Η προσπάθεια μου, περί αναγνώρισεως του Αρχιεπισκόπου ως “του μόνου εκπροσώπου του Κυπριακού Λαού” (...) επέτυχε πλήρως, παρ’ όλον ότι αρχικώς εξεδηλώθη αρκετή δυσφορία εναντίον του Αρχιεπισκόπου, τώσον εν Κύπρω, όσον και μεταξύ των εν Αθήναις Κυπρίων» (Γρίβας 1961: 175-176).

Η ελληνική κυβέρνηση συζητεί παρασκηνιακά με την τουρκική τη λύση της ανεξαρτησίας. Η Τουρκία απορρίπτει όμως αυτή τη λύση με το σκεπτικό ότι

«α) Το ανεξάρτητον κράτος, αργά ή γρήγορα, θα ενωθεί με την Ελλάδα, β) Ουδεμία εγγυήσις της ανεξαρτησίας αντέχει εις την αλλαγὴν των διεθνῶν συνθηκῶν (...) γ) Καθ' ἡν περίοδον το Κυπριακόν Κράτος θα εἶναι ανεξάρτητον θα δεσπόζεται ὑπὸ των φανατισμένων Ελλήνων Κυπρίων και οικειοθότοι εγγυήσεις και αν δοθούν εις την μειονότητα, αὐτή δεν θα εἶναι εξησφαλισμένη» (Επιστολή Αβέρωφ προς Γρίβα 26/8/57, Κρανιδιώτης 1981: 283).

Ο πολιτικός συσχετισμός των δυνάμεων τόσο στην Κύπρο (αντιπολίτευση από το ΑΚΕΛ, αλλά και κυρίως, στο εσωτερικό της «Εθναρχίας», από την ομάδα της Κερύνειας, βλ. Κρανιδιώτης 1981: 286-290) όσο και στην Ελλάδα (ενότητα της αντιπολίτευσης στο σύνθημα «αυτοδιάθεση», και προετοιμασία ανατροπής της κυβέρνησης Καραμανλή με την «αποστασία» των Γ. Ράλλη και Π. Παπαληγούρα¹⁹) δεν επιτρέπουν προς το παρόν στο πολιτικό κέντρο Αθηνών - Λευκωσίας να δημοσιοποιήσει τη νέα στρατηγική πρότασή του, της *ανεξαρτησίας*. Έτσι στη 12η

¹⁹ Ο Νίκος Κρανιδιώτης περιγράφει ως εξής τα σχέδια της ηγεσίας του Κέντρου (Κόμμα Φιλελευθέρων) για την ανατροπή της κυβέρνησης Καραμανλή, την προκήρυξη εκλογών και την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα, μετά μια εκλογική νίκη των Φιλελευθέρων: «Τον Ιούλιο του 1957 με κάλεσε στο σπίτι του, στο Ψυχικό, ο Μποδοσάκης Αθανασιάδης, και, στην παρουσία του Σοφοκλή Βενιζέλου, πρότεινε την ανάληψη της πρωθυπουργίας από το Μακάριο (...) Ένα μήνα αργότερα (στις 21 Αυγούστου 1957), κατά τη διάρκεια γεύματος στο σπίτι μας στο Ψυχικό, ο Μποδοσάκης επανέλαβε την πρότασή του στο Μακάριο – που παρευρίσκετο – λέγοντας ότι, για να δημιουργήσουν πολιτική κρίση, θα ήταν διατεθειμένοι να παραιτηθούν οι Υπουργοί Γεώργιος Ράλλης και Παναγής Παπαληγούρας» (Κρανιδιώτης 1981: 27 και 280). Ο Μακάριος αρνήθηκε την προσφορά των Μποδοσάκη - Βενιζέλου, στόχοι της οποίας ήταν η εκλογική συσπείρωση όλης της αντιπολίτευσης υπό την ηγεσία του Κέντρου και η ένωση της Κύπρου κατά το πρότυπο της ένωσης της Κρήτης. Μετά την παραίτηση των Ράλλη και Παπαληγούρα (Φεβρουάριος 1958) προκηρύχθηκαν εκλογές για το Μάιο του 1958. (Τα αποτελέσματα: ΕΡΕ 41,2%, ΕΔΑ 24,4%, Φιλελεύθεροι 20,7%, Προοδευτική Αγροτική Δημοκρατική Ένωση 10,6%). Ο Καραμανλής σχολίασε εκ των υστέρων τα γεγονότα αυτά υποστηρίζοντας ότι στη «συνωμοσία» συμμετείχε και ο «Επιτετραμμένος της Αμερικής Πέουφλτ (...) γιατί ο Βενιζέλος και ο Καρτάλης έλεγαν τότε στους Βρετανούς και Αμερικανούς, ότι μόνο μια κυβέρνηση ευρύτερου συνασπισμού θα μπορούσε να αναλάβει την ευθύνη της επιλύσεως του Κυπριακού» (Παρατίθεται από τον Κρανιδιώτη 1981: 313-314). Βλ. επίσης Γρίβας 1961: 261: «Αθηναϊκή εφημερίς της αντιπολιτεύσεως αξιολόγησε την παραίτησιν της Κυβερνήσεως Καραμανλή και σχηματισμόν Κυβερνήσεως συνασπισμού ὑπὸ τον Μακάριον, ο δε Καραμανλής κατηγορεῖται ὡς εγκαταλήψας τον αγώνα δι' αυτοδιάθεσιν».

Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ το Σεπτέμβριο του 1957 η Ελλάδα υποστηρίζει και πάλι τη λύση της αυτοδιάθεσης (Κρανιδιώτης 1981: 299-303).

Βασικό επιχείρημα της Εθναρχίας είναι, όπως ήδη σημειώσαμε, η «διατήρηση της ελληνικότητας» της Κύπρου, πράγμα που πολύ απλά σήμαινε συντριβή της Τ/Κ κοινότητας, μέσα κυρίως από την ένοπλη βία της ΕΟΚΑ. Χαρακτηριστικά είναι τα ακόλουθα αποσπάσματα από επιστολές του Μακαρίου προς τον Γρίβα:

«Εάν απροκλήτως οι Τούρκοι, είτε κατόπιν οδηγιών εξ Αγκύρας, είτε δια να δημιουργήσουν θόρυβον, προχωρήσουν, ως συνήθως, κατά μπουλούκια εις τον Ελληνικόν τομέα, πρέπει να τους αντιμετωπίσωμεν. Έχω την γνώμην ότι πρέπει να τους ρίψωμεν μία - δύο χειροβομβίδας από κάποιαν ταράτσαν και έτσι θα τους δοθεί ένα καλόν μάθημα και δεν θα τολμήσουν άλλην φοράν να μαζεύονται κατά μπουλούκια» (Επιστολή Μακαρίου προς Γρίβα, με ημερομ. 3/3/58. Γρίβας 1961: 258).

«Νομίζω, ότι ήτο δυνατόν να ριφθούν μία - δύο χειροβομβίδες κατά των Τουρκικών “μπουλουκιών”. Το ίδιον να γίνη και εις τας αλλάς πόλεις (...). θα ήτο καλόν, εάν είχομεν δύο τουλάχιστον ενόπλους δικούς μας εις τα χωρία όπου υπάρχουν Τούρκοι» (Επιστολή Μακαρίου προς Γρίβα, με ημερομ. 18/4/58. Γρίβας 1961: 273).

Χαρακτηριστική είναι επίσης και η ακόλουθη επιστολή που έστειλε στον Γρίβα τον Ιούλιο του 1958 ο Μητροπολίτης Κιτίου, βασικός εκφραστής των μακαριακών απόψεων στην Κύπρο μετά την εξορία του Αρχιεπισκόπου:

«Δια να μην εξασθένιση όμως η θέσις μας εις τον ΟΗΕ και να μη δίδωμεν αφορμήν στενωτέρας συνεργασίας Άγγλων και Τούρκων εν Κύπρω, να περιορίσωμεν τας επιθέσεις μας μόνον εναντίον των Τούρκων και μάλιστα καταφέροντες κατ' αυτών όσον το δυνατόν μεγαλύτερα πλήγματα. Είναι ανάγκη να κτυπηθούν αμειλίκτως, διότι μόνον δια του τρόπου αυτού είναι δυνατόν να τρομοκρατηθούν και να καθίσουν στα αυγά τους» (Γρίβας 1961: 276).

Έτσι η ελληνική πλευρά προσανατολίζεται, τουλάχιστον από τον Μάιο του 1957, προς την Ανεξαρτησία, λύση που η επίτευξή της απαιτούσε μια διπλή πολιτική τακτική: α) Συνέχιση της δράσης της ΕΟΚΑ, β) Διεθνοποίηση του Κυπριακού (ΟΗΕ) με παράλληλη απόρριψη του νατοϊκού πλαισίου λύσης, των τριμερών συνομιλιών κ.λπ. (κατεύθυνση προς την οποία πιέζουν οι Βρετανοί, αλλά και το ΝΑΤΟ) μια που

το νατοϊκό πλαίσιο αναδείκνυε ως μόνη εφικτή λύση τη «διπλή αυτοδιάθεση»-διχοτόμηση (Γρίβας 1961: 169174, Κρανιδιώτης 1981: 265-276).

Η πολιτική της ελληνικής κυβέρνησης εναρμονίζεται λοιπόν με τη νέα γραμμή της Εθναρχίας για Ανεξαρτησία. Μόνο που τελικά δεν επρόκειτο πλέον για μια ενιαία στρατηγική: Για το ελληνικό κράτος η «ανεξαρτησία» αποτελούσε τακτική, δεν ήταν παρά το μεταβατικό καθεστώς μέχρι την Ένωση. Για την ελληνοκυπριακή πολιτική ηγεσία (και εξουσία) η ανεξαρτησία διαμορφώνεται σταδιακά ως το «τελικό ζητούμενο»: ως η νέα πολιτική στρατηγική εξουσίας.

Βεβαίως, η διαφοροποίηση των δύο στρατηγικών μεταξύ τους παρέμεινε μέχρι και μετά την ίδρυση του κυπριακού κράτους δυσδιάκριτη. Κι αυτό γιατί και οι δυο στρατηγικές ορίζονταν σε αναφορά με τους ίδιους «αντιπάλους»: Από τη μια τη Βρετανία (που η αποικιοκρατική της πολιτική κατέρρευε προς όφελος της αμερικανικής διεθνοπολιτικής ηγεμονίας και της «ενιαίας» ΝΑΤΟικής στρατηγικής) και από την άλλη (και κυρίως) την τουρκοκυπριακή πολιτική στρατηγική και την τουρκική διεθνοπολιτική και διπλωματική παρουσία.

Η πολιτική της Ανεξαρτησίας εγκυμονεί όμως και πάλι το ενδεχόμενο του αδιεξόδου, διότι, όπως και κατά την περίοδο 1955-56, δεν φαίνεται να είναι από μόνη της ικανή να επιβάλει τους απαιτούμενους μετασχηματισμούς στις σχέσεις δύναμης. Οι διαφορετικοί πόλοι μέσα από τους οποίους ασκείται η στρατηγική Αθηνών - Λευκωσίας αρχίζουν έτσι σύντομα να προσανατολίζονται προς ορισμένες νέες ο καθένας κατευθύνσεις, μέσα στο πλαίσιο πάντα της ενιαίας στρατηγικής τους επιλογής:

α) Η ελληνική κυβέρνηση προσανατολίζεται προς ένα απ' ευθείας διάλογο με την Τουρκία, προσπαθώντας έτσι να παρακάμψει όχι μόνο τη Βρετανία, αλλά και την τουρκοκυπριακή πολιτική ηγεσία, ώστε να επιτύχει μια ουσιαστική υποχώρηση της τουρκικής πλευράς από τη θέση της «διπλής αυτοδιάθεσης».

β) Η «Εθναρχία» επιχειρεί καταρχάς, όπως είπαμε, να στρέψει την ΕΟΚΑ κυρίως εναντίον των Τουρκοκυπρίων, επιδιώκοντας με μαζικές σφαγές και τρομοκρατία του Τ/Κ πληθυσμού να κάμψει την πολιτική ηγεσία τους.

Η «εθναρχική» όμως αυτή πολιτική δεν θα υλοποιηθεί παρά στη δεκαετία του 1960, μετά την ανακήρυξη του κυπριακού κράτους, λόγω της αντίστασης των Ε/Κ αλλά και λόγω της μη αποδοχής της από την ελληνική κυβέρνηση. Η ελληνική κυβέρνηση εκτιμούσε ότι η μαζικές σφαγές Τ/Κ δεν θα άφηναν κανένα περιθώριο υποχώρησης στην Τουρκία και θα οδηγούσαν έτσι αναγκαστικά στη «διπλή-

αυτοδιάθεση»-«διχοτόμηση», ενώ παράλληλα θα μπορούσαν να προκαλέσουν τουρκικά αντίποινα εναντίον των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης.

Ήδη στις 15/5/57 σε συνέντευξη του σε αμερικανικό δίκτυο τηλεόρασης ο Μακάριος δήλωνε ότι

«οι Κύπριοι κατά την άσκηση της αυτοδιαθέσεως θα έχουν να εκλέξουν μεταξύ α) της ενώσεως μετά της Ελλάδος, β) της δημιουργίας ανεξαρτήτου κράτους και γ) της ανεξαρτησίας εντός της Βρετανικής Κοινοπολιτείας» (Γρίβας 1961: 179).

Το καθοδηγητικό κέντρο Αθηνών - Λευκωσίας εξακολουθεί, λοιπόν, να διατηρεί την πολιτική του ενότητα, παρά την από το Μάιο του 1957 προετοιμαζόμενη αλλαγή της επίσημης πολιτικής του από την «αυτοδιάθεση» στην «ανεξαρτησία», και παρά το ότι ο νέας αυτός στόχος προσλαμβάνονταν από την ελληνική κυβέρνηση ως τακτικός ελιγμός προς την «ένωση», ενώ για την Εθναρχία αποτελούσε όλο και περισσότερο τον τελικό, στρατηγικό στόχο.

Εν τω μεταξύ, όμως, η πολιτική πρωτοβουλία για την επίλυση του Κυπριακού εξακολουθεί να βρίσκεται, για λίγο ακόμα, στα χέρια της βρετανικής κυβέρνησης: Τον Ιανουάριο του 1958 ο νέος Βρετανός Κυβερνήτης της Κύπρου Φουτ δίνει στη δημοσιότητα σχέδιο επίλυσης του Κυπριακού το οποίο προβλέπει:

α) «Μια μεταβατική περίοδο αυτοκυβέρνησης, πέντε έως επτά ετών, β) Εγγυήσεις ότι στο τέλος της περιόδου αυτής θα επιδιωκόταν μια οριστική λύση αποδεκτή από τους Έλληνες και από τους Τούρκους, γ) Την άμεση κατάργηση των μέτρων έκτακτης ανάγκης και την επιστροφή του Μακαρίου στο Νησί, δ) Την έναρξη διαπραγματεύσεων “με τους ηγέτες της Ελληνοκυπριακής και Τουρκοκυπριακής κοινότητας” για την εκπόνηση ενός συντάγματος αυτοκυβέρνησης» (Κρανιδιώτης 1981: 307).

Το σχέδιο αυτό (Σχέδιο Φουτ) απορρίπτεται από τους Τ/Κ και την Τουρκία, οι οποίοι αρνούνται κάθε μορφής «αυτοκυβέρνηση» υπό την κυβερνητική εξουσία της μακαριακής «Εθναρχίας» και εμμένουν στη λύση της διπλής αυτοδιάθεσης.

Λίγο αργότερα γίνεται όμως παρασκηνιακά γνωστό ότι η Τουρκία θα ήταν διατεθειμένη να υποχωρήσει από τη διεκδίκηση της «ξεχωριστής αυτοδιάθεσης των Τ/Κ», εάν της παραχωρείτο μια στρατιωτική βάση στο Νησί. Μετά από συνεννόηση

με την «Εθναρχία» η ελληνική κυβέρνηση απορρίπτει και αυτή την πρόταση (Κρανιδιώτης 1981: 38-311, Γρίβας 1961: 230).

Στις συζητήσεις με τις βρετανικές αρχές σχετικά με το Σχέδιο Φουτ συμμετέχουν και παράγοντες του ΑΚΕΛ.

Ενώ όμως οι διακοινοτικές αλλά και οι εμφύλιες (στο εσωτερικό των Ε/Κ, βλ. παρακάτω) συγκρούσεις οξύνονται, η Βρετανία διατυπώνει τον Ιούνιο του 1958 ένα νέο σχέδιο επίλυσης του Κυπριακού (Σχέδιο Μακμίλλαν), στο οποίο διαφαίνεται καθαρά ως τελική λύση η διπλή ένωση (Σύνδεση της Κύπρου με Βρετανία, Ελλάδα και Τουρκία, συμμετοχή στη μεταβατική διακυβέρνηση αντιπροσώπων της ελληνικής και τουρκικής κυβέρνησης, διπλή ιθαγένεια των Κυπρίων – βρετανική και ελληνική για τους Ε/Κ, βρετανική και τουρκική για τους Τ/Κ – κλπ., βλ. αναλυτικά Κρανιδιώτης 1981: 320 κ.ε.). Η ελληνική κυβέρνηση απορρίπτει αμέσως το σχέδιο, δίδει όμως εντολή στον Γρίβα να κηρύξει μια νέα εκχειρία της ΕΟΚΑ, ο οποίος, φυσικά, και συμμορφώνεται. Παρά την ελληνική απόρριψη, η βρετανική κυβέρνηση διακηρύσσει την απόφαση της να εφαρμόσει με κάθε μέσο το Σχέδιο Μακμίλλαν.

Κατά τους επόμενους μήνες αναπτύσσεται έντονη διπλωματική δραστηριότητα, στο πλαίσιο της οποίας ιδιαίτερη σημασία έχει η μεσολαβητική πρωτοβουλία του Γ.Γ. του ΝΑΤΟ Πολ Ανρί Σπάακ. Η πρωτοβουλία αυτή σηματοδοτεί στην ουσία την ενεργή αμερικανική ανάμειξη στο Κυπριακό. Η Ελλάδα δέχεται τη μεσολάβηση του Σπάακ, και πιέζει τον Μακάριο να τη δεχθεί κι αυτός.

Την παραμονή όμως της επίσκεψης του Σπάακ στην Αθήνα, όπου ο Γ.Γ. του ΝΑΤΟ θα διατύπωνε τις προτάσεις του για την επίλυση του Κυπριακού, ο Μακάριος σε συνέντευξη του στην Αντιπρόεδρο του Βρετανικού Εργατικού Κόμματος Barbara Castle τάσσεται για πρώτη φορά δημόσια υπέρ της λύσης της ανεξαρτησίας (22/9/1958).

Στις 23/9/1958 ο Σπάακ διατυπώνει στην Αθήνα τις προτάσεις για την επίλυση του Κυπριακού: Επταετή μεταβατική κυβέρνηση με ελληνική πλειοψηφία, ενιαία βουλή και δυο δευτερεύουσες συνελεύσεις για αμιγώς κοινοτικά θέματα, πενταμερής διάσκεψη (Βρετανία, Ελλάδα, Τουρκία, Ε/Κ κοινότητα, Τ/Κ κοινότητα) για τον καθορισμό του τελικού καθεστώτος του νησιού. Η ελληνική και Ε/Κ πλευρά αποδέχεται τις προτάσεις Σπάακ δηλώνοντας, πλέον, ότι ως τελική λύση υποστηρίζει την ανεξαρτησία. Τελικά η μεσολαβητική προσπάθεια Σπάακ ναυαγεί, καθώς απορρίπτεται από τη Βρετανία και την Τουρκία.

Στις 27 Σεπτεμβρίου 1958 ο Μακάριος διαβιβάζει και επισήμως την πρόταση της ανεξαρτησίας στη βρετανική κυβέρνηση. Έκτοτε η ανεξαρτησία θα αποτελέσει την

επίσημη πολιτική στρατηγική τόσο της «Εθναρχίας», όσο και της ελληνικής κυβέρνησης. Βέβαια, ενώ για την ελληνική κυβέρνηση επρόκειτο όπως είπαμε για ένα πολιτικό ελιγμό, για την «ανεξαρτησία» ως ενδιάμεσο σταθμό για την προσάρτηση ολόκληρης της Κύπρου σε ένα εύλογο χρονικό διάστημα μιας έως δύο δεκαετιών, για την κυπριακή πολιτική ηγεσία η ανεξαρτησία ετίθετο πλέον ως ο τελικός στόχος της συγκρότησης της σε πολιτική (κρατική) εξουσία.

Παρά την αντίδραση τόσο της ομάδας της Κερύνειας, όσο και του ΑΚΕΛ (και αντίστοιχα των κομμάτων της αντιπολίτευσης στην Ελλάδα), η ανεξαρτησία δεν εμφανίζεται πλέον σαν «προδοσία του αγώνα», αλλά σαν μια «ρεαλιστική» (ή έστω υποχωρητική) πολιτική τακτική απέναντι στο «αδιέξοδο» της εφαρμογής του Σχεδίου Μακμίλαν. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Γρίβας, ο οποίος στις 29 Σεπτεμβρίου 1959 δήλωνε ότι

«η αντίθεσίς μου με την ακολουθουμένην γενικώς πολιτικήν επί του Κυπριακού είναι οριστική, (όμως) δεν πρόκειται αυτή να λάβει συγκεκριμένην εξωτερικήν μορφήν»

δεν έχει να απαντήσει απολύτως τίποτε στον μακαριακό Μητροπολίτη Κιτίου που λίγες μέρες αργότερα του απαντά:

«Φρονώ αδιστάκτως, ότι η νέα αυτή τοποθέτησις του Κυπριακού δεν αποτελεί απεμπόλησιν των εθνικών αξιώσεών μας, ως πολλοί, μεταξύ των οποίων και ο Κηρυναίος μετά των περί αυτόν, ζητούν να παρουσιάσουν, θα ήτο καθαρά ουτοπία, εάν, προ των σοβαρότατων κινδύνων, οίτινες μας απειλούν, επιμένωμεν εις το σύνθημα “ένωσις και μόνον ένωσις”». (Γρίβας 1961: 306 κ.ε.).

Το Ε/Κ και ελληνικό σχέδιο για ανεξαρτησία συναντά όμως την κατηγορηματική άρνηση της Βρετανίας (Κρανιδιώτης 1981: 346, 347, 348 349, 354. Γρίβας 1961: 307-308). Στη 13η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ (Σεπτέμβριος 1958) η ελληνική κυβέρνηση υποστηρίζει τη λύση της ανεξαρτησίας, επιτυγχάνοντας απλώς την απομόνωση των τουρκικών θέσεων περί διπλής αυτοδιάθεσης.

Η ελληνική κυβέρνηση αναλαμβάνοντας πλέον την πολιτική πρωτοβουλία των κινήσεων ξεκινά διμερείς συνομιλίες με την Τουρκία ερήμην της Βρετανίας με βάση το σχέδιο ανεξαρτησίας. Η τουρκική κυβέρνηση αρχικά επιμένει να αποκτήσει στο Νησί μια στρατιωτική βάση. Οι Τούρκοι

«θεωρούν, ότι, παρά πάσαν εγγύησιν ή μορφήν πολιτεύματος, η Κύπρος θα ενωθή με την Ελλάδα εις την πρώτην κάμπιν της Τουρκίας και θέλουν τουλάχιστον να είναι βέβαιοι ότι θα τους μείνει μία βάσις δια την ασφάλειάν των» (Επιστολή Αβέρωφ προς Γρίβα 4/2/1959, Γρίβας 1961: 353).

Ζητούν ακόμα το νέο κράτος να ονομασθεί «Ελληνοτουρκική Δημοκρατία Κύπρου» ή «Κυπριακή Ομοσπονδία». Τελικά η Τουρκία εγκαταλείπει τα αιτήματα τους αυτά.

Με βάση την καταρχήν συμφωνία των δυο χωρών διεξάγεται από τις 6-2-59 η τριμερής διάσκεψη στη Ζυρίχη (μεταξύ Βρετανίας, Ελλάδας και Τουρκίας), που στις 11/2/59 καταλήγει στην συμφωνία της Ζυρίχης μεταξύ των πρωθυπουργών Κωνσταντίνου Καραμανλή και Αντνάν Μεντερές. Στις 19/2/59 υπογράφεται η Συμφωνία στο Λονδίνο και από τον Βρετανό Πρωθυπουργό Χάρολντ Μακμόλαν. Ο Μακάριος δηλώνει για τις συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου:

«Η τύχη των τέκνων μας, το μέλλον της Πατρίδος μας, δια πρώτην φοράν, ύστερα από 800 χρόνια, εναπόκειται πάλιν εις χείρας μας. (...) Όταν, με την πάροδον τον χρόνου, κατακαθίσει ο κονιορτός της μάχης (...) τότε θα κατανοήσωμεν ποιαν μεγάλην ευτυχίαν επεφύλαξε εις την γενεάν μας η θεία Πρόνοια και πόσον πρέπει να είμεθα ευγνώμονες δια τούτο» (παρατίθεται στο Κρασιδιώτης 1981: 439).

Στις 9/3/1959 ο Γρίβας διέταξε την κατάπαυση του πυρός και ανακοίνωσε τον τερματισμό του αγώνα της ΕΟΚΑ.

Οι Συμφωνίες Ζυρίχης - Λονδίνου του Φεβρουαρίου 1959 καθορίζουν το πλαίσιο σχετικά με το καθεστώς ανεξαρτησίας της Κυπριακής Δημοκρατίας. Πριν αναφερθούμε στο περιεχόμενο και τα αποτελέσματα των Συμφωνιών Ζυρίχης-Λονδίνου είναι χρήσιμο να εξετάσουμε την εξέλιξη της Ε/Κ πολιτικής σκηνής την περίοδο 1955-59 και κυρίως τις σχέσεις της Αριστεράς με την κυπριακή Δεξιά και την ΕΟΚΑ.

4. Αριστερά, ΕΟΚΑ και μαύρη τρομοκρατία

Την 1/4/1955, την ίδια μέρα που εμφανίστηκε η ΕΟΚΑ με τις 18 εκρήξεις βομβών, το ΑΚΕΛ κυκλοφόρησε προκήρυξη που καταδίκασε αυτές τις «τρομοκρατικές πράξεις»:

«Οι δυναμιτιστικές εκρήξεις που σημειώθηκαν τις πρωινές ώρες της Παρασκευής επαναφέρουν πιο έντονα μπροστά στον Κυπριακό λαό ένα ζήτημα για το οποίο επιβάλλεται να διαλυθεί κάθε πιθανή σύγχυση και από τον τελευταίο πατριώτη [...] Αδίστακτα το ΑΚΕΛ λέει πως αυτού του είδους η δραστηριότητα μονάχα ζημιά μπορεί να προκαλέσει στον κυπριακό αγώνα. Ο Πατριωτικός Κυπριακός Λαός δεν έχει καμία σχέση με αυτές τις τρομοκρατικές πράξεις. Το αλάθητο συμπέρασμα που πρέπει να βγάλει κάθε κύπριος πατριώτης είναι ότι τέτοιες μέθοδες ποτές δεν προωθούν τον αγώνα για εθνική απελευθέρωση. Οι μέθοδες αυτές εκφυλίζουν τον αγώνα και τον εκθέτουν στη συκοφαντία και τα κτυπήματα των εχθρών του» (αναφέρεται στο Φάντης χχ: 300-302)» (Σπύρος Σακελλαρόπουλος, 2013, «ΑΚΕΛ – ΚΚΕ στις δεκαετίες '40-'50 : Μια δύσκολη σχέση στο πλαίσιο του αιτήματος της Ένωσης», <http://spyrossakellaropoulos.com/keimenaDetails.php?nid=91>).

Αντίστοιχη ήταν και η στάση του ΚΚΕ. Στις 25.4.1955, εκφωνήθηκε από το Ραδιοφωνικό Σταθμό «Ελεύθερη Ελλάδα» άρθρο του Ν. Ζαχαριάδη στο κομματικό περιοδικό *Νέος Κόσμος* με τίτλο «Ενάντια στους ιμπεριαλιστές και τους εθνοπροδότες κυπροκάπηλους. Λεύτερη Κύπρος στη Λεύτερη Ελλάδα», όπου επίσης καταγγέλλεται η βομβιστική δράση της ΕΟΚΑ.

«Η παλουκωμένη εθνοπροδοσία και κυπροκαπηλεία μη έχοντας άλλη διέξοδο το ρίχνει στον τυχοδιωκτισμό με τα γνωστά “πασχαλιάτικα” βαρελότα, τις τρακατρούκες και τις στράκες. [...] Όλα αυτά σχεδιάστηκαν και μπήκαν μπρος σε συνεννόηση και σε συμφωνία με τους άγγλους και αμερικάνους ιμπεριαλιστές [...] Στην Κύπρο στήσαν στο ΑΚΕΛ διπλή παγίδα: Ή να το παρασύρουν στις τυχοδιωχτικές ψευτοένοπλες περιπέτειές τους για να δώσουν στους άγγλους την ευκαιρία να το τσακίσουν και διαλύσουν, ή, [...] να το αναγκάσουν να πάρει τέτοια θέση καταδίκης της τρομοκρατίας και της “ένοπλης πάλης” ώστε να το διαβάλουν και να το δυσφημίσουν στα μάτια του λαού και πρώτ’ απ’ όλα της κυπριακής νεολαίας, ότι είνε ενάντια στον “αποφασιστικό αγώνα” κατά των άγγλων, ότι προδίνει την υπόθεση της Κύπρου» (Πέτρος Παπαπολυβίου, 2015, «Η ραδιοφωνική ομιλία του Νίκου Ζαχαριάδη για την ΕΟΚΑ (24 Απριλίου 1955)», <https://papapolyviou.com/2015/04/01/i-radiofoniki-omilia-tou-nikou-zahariadi-gia-tin-eoka-24-apriliou-1955/>).²⁰

20 Στο ίδιο άρθρο ο Ζαχαριάδης σημειώνει ότι η ΕΟΚΑ «επικεφαλής έχει ένα γνωστό ψευτοπαλικαρά αξιωματικό-χίτη τον Γρίβα, που μετά τη Βάρκιζα δολοφονούσε πατριώτες και μπροστά στο ΔΣΕ τόκοβε λάσπη!» (Αντωνίου, 2015, όπ.π.: 695).

Πολύ σύντομα όμως η γραμμή του ΚΚΕ απέναντι στην ΕΟΚΑ θα τροποποιηθεί:

«Η εκτίμηση για την ΕΟΚΑ τροποποιήθηκε λίγους μήνες αργότερα. Η 5η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ (1955), παρότι παρέμεινε στην εκτίμηση για το φιλοϊμπεριαλιστικό ρόλο της ΕΟΚΑ, πρόβαλε ως “πατριωτική επιταγή” την ανάγκη ενιαίας πάλης του ΑΚΕΛ “με τα πατριωτικά στοιχεία της ΕΟΚΑ, μ’ όλες τις πατριωτικές δυνάμεις”. Και αργότερα, στα χρόνια 1957-1959, η ΚΕ του ΚΚΕ θεωρούσε ότι το ΑΚΕΛ έπρεπε να εντάξει δυνάμεις του στον ένοπλο αγώνα της ΕΟΚΑ “και να τον καναλιζάρει στα σωστά πλαίσια”. Το ΑΚΕΛ σωστά απέρριψε ως “τυχοδιωκτισμό” την τακτική που πρότεινε το ΚΚΕ» («Το κυπριακό ζήτημα», *Ριζοσπάστης*, Κυριακή 7 Ιούλη 2013, <https://www.rizospastis.gr/page.do?publDate=7/7/2013&id=14702>).

Τον Μάρτιο 1957 το ΚΚΕ χαιρέτιζε τις «πατριωτικές οργανώσεις» ΑΚΕΛ, Εθναρχία και ΕΟΚΑ να αγωνιστούν από τις γραμμές και της ΕΟΚΑ:

«Σε χαιρετιστήριο γράμμα του προεδρείου της Κ.Ε. του ΚΚΕ προς τους Ελληνοκυπρίους αναφερόταν: “να συνεχίσετε ακλόνητοι τον αγώνα σας που διευθύνουν οι πατριωτικές σας οργανώσεις, ΑΚΕΛ, Εθναρχία και ΕΟΚΑ”». («Χαιρετιστήριο στον αγωνιζόμενο για τη λευτεριά του λαό της Κύπρου», *Νέος Κόσμος*, αρ. 3, Μάρτιος 1957, σ. 3., παρατίθεται σε Αντωνίου, 2015, όπ.π.: 238).

Όμως και το ΑΚΕΛ σύντομα αναθεώρησε την άποψή του για την ΕΟΚΑ και με την Απόφαση της πλατειάς Ολομέλειας της Κ.Ε. του, τον Μάιο του 1957, προχώρησε σε δημόσια αυτοκριτική:

«Πρώτα – πρώτα από την αρχή υποτιμήσαμε σοβαρά το κίνημα της ΕΟΚΑ, θεωρώντας το σαν κίνημα μερικών δεκάδων φανατικών της δεξιάς, προορισμένο να σβήσει σε μερικούς μήνες και δεν μπορέσαμε να μάθουμε και να παρακολουθήσωμε τις προετοιμασίες που γίνονταν πάνω από τρία χρόνια. Δεύτερο, η ανακοίνωση του Π.Γ. τον Απρίλη του 1955, ήταν μια πολύ βιαστική και αψυχολόγητη ενέργεια, που πρόδινε σύγχυση και έλλειψη ψυχραιμίας και με τον τρόπο που έπιανε το ζήτημα θεωρητικολογώντας για ατομική τρομοκρατία με αποσπάσματα από τον Λένιν, δεν βοήθησε καθόλου τις μάζες να δουν σωστά για ποιους λόγους το κόμμα μας διαφωνούσε με την τακτική του ενόπλου αγώνα. Τρίτο, οι χαρακτηρισμοί που σε ανακοινώσεις και άρθρα μας δώσαμε στην ΕΟΚΑ και τους αγωνιστές της, αποκαλώντας τους “Ψευτοδιγενήδες”, “τραμπούκους”, “βαρελόττα”, “τρακατρούκες” κλπ. ήταν

προκλητικοί και σεχταριστικοί που ενώ δεν εξυπηρετούσαν καθόλου την εθνική μας υπόθεση και την ενότητα του λαού, σπλίζαμε την ΕΟΚΑ και το μοναρχοφασισμό στην επίθεσή τους ενάντια στο κόμμα και το λαϊκό κίνημα και έριχναν νερό στο μύλο της διάσπασης και του κινδύνου εμφύλιου σπαραγμού [...] Και έτσι όταν βρεθήκαμε μπροστά στο καινούργιο αυτό φαινόμενο του ένοπλου αγώνα της δεξιάς δεν μπορέσαμε να εχτιμήσουμε ψύχραιμα και αντικειμενικά αυτό το φαινόμενο» (σε Πέτρος Παπαπολυβίου, 2017, «Η αυτοκριτική του ΑΚΕΛ για την ΕΟΚΑ (1957)» <https://papapolyviou.com/2017/04/01/i-aftokritiki-tou-akel-gia-tin-eoka-1957/>).

Το ΑΚΕΛ θα υιοθετήσει επίσης τη γραμμή της «ενότητας των πατριωτικών και αντιμπερλιαριστικών δυνάμεων», και στο πλαίσιο αυτό θα αναγνώρισει τον Μακάριο ως τον «εκπρόσωπο του κυπριακού λαού», προκαλώντας την κριτική του ΚΚΕ:

«Το σύνθημα του ΑΚΕΛ για την ενότητα των πατριωτικών δυνάμεων είναι και παραμένει σωστό. Στην εφαρμογή όμως αυτής της πολιτικής το ΑΚΕΛ έκανε απαράδεχτες υποχωρήσεις και λάθη. Δεν είναι σωστή η αναγνώριση του Μακάριου σαν του μοναδικού εκπροσώπου του κυπριακού λαού» ΚΚΕ, 1958, «Συνεδρίαση ΠΓ της ΚΕ της 20.10.1958», ΑΣΚΙ αρχείο ΚΚΕ 372 Φ=20/22/55. Σε Σπύρος Σακελλαρόπουλος (2013), «ΑΚΕΛ – ΚΚΕ στις δεκαετίες '40-'50 : Μια δύσκολη σχέση στο πλαίσιο του αιτήματος της Ένωσης», <http://spyrossakellaropoulos.com/keimenaDetails.php?nid=91>).²¹

Η θετική στάση της ελληνικής και Ε/Κ προς την ΕΟΚΑ ενισχύεται ακόμα περισσότερο κάθε φορά που ο Γρίβας καταγγέλλει τις χώρες της Δύσης για τη μη αποδοχή εκ μέρους τους της προσάρτησης ολόκληρης της Κύπρου από την Ελλάδα και καλεί σε συνεννόηση όλα τα ελληνικά κόμματα.

«Αναταραχή προκλήθηκε και πάλι στο πολιτικό σκηνικό της Ελλάδας όταν στις 14 Σεπτεμβρίου του 1956 ο Γρίβας απευθύνθηκε με προκήρυξή του στους αρχηγούς των πολιτικών κομμάτων. Με αυτήν, ζητούσε τον σχηματισμό Κυβέρνησης εθνικής ενότητας από όλα τα κόμματα, [...] Τις θέσεις αυτές του αρχηγού της ΕΟΚΑ έσπευσε να υιοθετήσει ο Ιωάννης Πασαλίδης, προκειμένου να ενισχύσει το κόμμα του στην

21 Ο Γρίβας μάλιστα θα καυχηθεί για τη συμβολή του στην αναγνώριση του «Εθνάρχη»: «Η προσπάθειά μου, περί αναγνώρισεως του Αρχιεπισκόπου ως “του μόνου εκπροσώπου του Κυπριακού Λαού” (...) επέτυχε πλήρως, παρ’ όλον ότι αρχικώς εξεδηλώθη αρκετή δυσφορία εναντίον του Αρχιεπισκόπου, τόσο εν Κύπρω, όσο και μεταξύ των εν Αθήναις Κυπρίων» (Γρίβας 1961: 175-176).

τρέχουσα πολιτική συγκυρία. Συγκεκριμένα, υποστήριξε ότι η Κυβέρνηση βρισκόταν σε χάσμα με το περιεχόμενο της έκκλησης του Γρίβα και ότι αντιστρατευόταν την εθνική ενότητα μένοντας υποταγμένη στο ΝΑΤΟ. Γι' αυτό και έπρεπε να απομακρυνθεί άμεσα από την εξουσία. Οι θέσεις του Γρίβα παρουσιάστηκαν εμφιαστικά στο πρωτοσέλιδο της *Αυγής* της 18ης Οκτωβρίου του 1956, όπου χαρακτηρίζονταν ως έκκληση συγκρότησης “πανεθνικού μετώπου”, μία θέση δηλαδή που ταυτιζόταν με τις προγραμματικές αντιλήψεις της ΕΔΑ» (Αντωνίου, 2005: 246-247).²²

Την περίοδο όμως ακριβώς που το ΑΚΕΛ αναγνωρίζει τον Μακάριο ως εκπρόσωπο του κυπριακού λαού και διακηρύσσει την ενότητα όλων των πατριωτικών δυνάμεων, ενώ η *Αυγή* εγκυβερνάει την ελληνική κυβέρνηση διότι δεν ακολουθεί τις «αντι-ιμπεριαλιστικές» υποδείξεις του Γρίβα, ο Γρίβας θέτει σε κίνηση μέσω της ΕΟΚΑ ένα κύμα τρομοκρατίας εναντίον των αριστερών συνδικάτων, επιδιώκοντας στη συνέχεια ακόμα και τη φυσική εξόντωση της κομμουνιστικής ηγεσίας με δολοφονίες στελεχών.

«Το καλοκαίρι του 1957, η ΕΟΚΑ προέβη, μετά από διαταγή του Γρίβα, σε πράξεις βίας εναντίον της Αριστεράς. Μασκοφόροι της ΕΟΚΑ πραγματοποιούσαν εισβολές στα γραφεία της Παγκύπριας Εργατικής Ομοσπονδίας, κακοποιούσαν μέλη της και προέβαιναν σε εμπρησμούς. Οι επιθέσεις διεξάγονταν, ως επί το πλείστον, στα χωριά. Επρόκειτο για οργανωμένη προσπάθεια κατατρομοκράτησης της Αριστεράς. Περισσότεροι από 20 άνθρωποι κακοποιήθηκαν εκείνη την περίοδο, ενώ τον Νοέμβριο σημειώθηκαν δύο δολοφονίες. Οι επιθέσεις των προσωπιδοφόρων που παλιότερα είχαν αντιμετωπιστεί από την *Αυγή* ως επιθέσεις σε «προδότες», τώρα καταδικάζονταν ως βίαιες ενέργειες εναντίον εργατών και συνδικαλιστών, που επιπρόσθετα όπλιζαν τους Βρετανούς με επιχειρήματα υπέρ της λήψης κατασταλτικών μέτρων έκτακτης ανάγκης. Τις επιθέσεις κατήγγειλε και η Παγκύπρια Εργατική Ομοσπονδία, καθώς αφορούσαν μέλη της. Σε αυτή την πρώιμη φάση όξυνσης της ενδοκοινοτικής βίας, η ΕΟΚΑ αρνήθηκε να αναλάβει την ευθύνη και με προκηρύξεις της απέδωσε τα παραπάνω σε σχεδιασμούς των βρετανικών μυστικών υπηρεσιών, που υποτίθεται ότι απέβλεπαν στο να στρέψουν την κοινή γνώμη εναντίον της οργάνωσης. Από τον Ιανουάριο του 1958 οι επιθέσεις της ΕΟΚΑ ενάντια σε μέλη του ΑΚΕΛ έλαβαν διαστάσεις. Στις αρχές του 1958 η *Αυγή* έσπευσε να κατηγορήσει ως ενόχους για τις μεταξύ των Ελληνοκυπρίων

22 Την ίδια περίοδο η *Αυγή* επαινεί τη δράση της ΕΟΚΑ: «με βόμβες και πυρ απαντούν οι Κύπριοι πατριώται στους Άγγλους τρομοκράτες» (*Αυγή*, 3.5.1956· *Αυγή*, 15.9.1956, αναφέρεται σε Αντωνίου 2015: 239).

δολοφονίες τους Βρετανούς, μεταθέτοντας το ζήτημα της εσωτερικής αντιπαράθεσης των Ελληνοκυπρίων σε βρετανικές μηχανορραφίες που ως σκοπό είχαν υποτίθεται τη διάσπαση του αγώνα. Στην Αυγή γινόταν και πάλι λόγος για “πράκτορες” που επιδίωκαν μέσω αιματηρών επεισοδίων να προκαλέσουν τη διάσπαση» (Αντωνίου 2015: 250-251).

Ο δημοσιογράφος και συγγραφέας Μακάριος Δρουσιώτης γράφει σχετικά:

«Η απόφαση του Γρίβα να εξουδετερώσει το ΑΚΕΛ συνέπεσε με την ίδρυση της Παγκύπριας Επιτροπής Κυπριακού Αγώνα (ΠΕΚΑ). Γενικός υπεύθυνος της ΠΕΚΑ ήταν ο Τάσσος Παπαδόπουλος, ο οποίος δημιούργησε ένα δίκτυο πληροφοριοδοτών, μέσω των οποίων ελέγχονταν οι πολιτικές δραστηριότητες της Αριστεράς. Στη βάση και των εκθέσεων που ετοιμάζε ο Παπαδόπουλος, ο Γρίβας οργάνωνε την εκστρατεία του κατά του ΑΚΕΛ. [...] Σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία των αποικιακών αρχών, η ΕΟΚΑ εκτέλεσε 203 πολίτες Ε/κ, αλλά δίνουν 198 ονόματα. Εκτέλεσε, επίσης, 14 μέλη του αστυνομικού σώματος. Αν και τα μέλη της αστυνομίας εύκολα μπορούν να θεωρηθούν ύποπτα λόγω της φύσεως της αποστολής τους, στην πραγματικότητα οι περιπτώσεις τους δε διαφέρουν από εκείνες των πολιτών. Από τα πρώτα θύματα αυτής της τακτικής ήταν ο Ηρόδοτος Πουλλής, ο οποίος εκτελέστηκε στις 8 Αυγούστου 1955 με διαταγή του Γιωρκάτζη, ενώ παρακολουθούσε συγκέντρωση της Αριστεράς στη Λευκωσία. Για τη δολοφονία του Πουλλή συνελήφθη και καταδικάστηκε σε θάνατο ο Μιχαλάκης Καραολής, ο οποίος συμμετείχε στην επιχείρηση»²³ (Μακάριος Δρουσιώτης, 2005, «Δολοφονήθηκαν 203 πολίτες και 14 αστυνομικοί. Όλοι οι Ελληνοκύπριοι που εκτέλεσε η ΕΟΚΑ», <http://www.makarios.eu/cgi-bin/hweb?-A=718&-V=history>).²⁴

Ο David French (2015: 307), με βάση τα επίσημα στοιχεία από τα Βρετανικά Εθνικά Αρχεία, Έγγραφα του Γραφείου Εξωτερικών και Κοινοπολιτειακών Υποθέσεων (The National Archives, Foreign and Commonwealth Office) υπολογίζει τους Ε/Κ πολίτες που έχασαν τη ζωή τους την περίοδο Απρίλιος 1955 – Δεκέμβριος 1958 σε 263, τα μέλη της ΕΟΚΑ σε 102 έως 112 και τους Βρετανούς στρατιώτες σε 104:

23 Στις 15/4/56 δολοφονήθηκε ο αστυνομικός Κυριάκος Αριστοτέλους, βασικός μάρτυρας κατηγορίας στη δίκη του Καραολή (French, 2017, όπ.π.: 98).

24 Σύμφωνα με τον Δρουσιώτη, Η ΕΟΚΑ σκότωσε 104 Βρετανούς, δηλαδή σαφώς λιγότερους από του Ε/Κ: όπ.π.). Επίσης, «το δίμηνο Ιούλιος – Αύγουστος 1958 δολοφονήθηκαν 107 Κύπριοι, 54 Έλληνες και 53 Τούρκοι, σε βίαια δικοινοτικά επεισόδια» (όπ.π.).

«Τον Μάρτιο του 1959 η Κυπριακή Κυβέρνηση ανέφερε ότι 508 άνθρωποι έχασαν τη ζωή τους στην Κύπρο από τον Απρίλιο του 1955 έως το Δεκέμβριο του 1958 και 1.260 τραυματίστηκαν. Οι απώλειες που υπέστησαν οι βρετανικές ένοπλες δυνάμεις ήταν 104 νεκροί και 601 τραυματίες. Η ΕΟΚΑ έχασε μεταξύ ογδόντα πέντε και ενενήντα πέντε μέλη που σκοτώθηκαν από τις δυνάμεις ασφαλείας και άλλα δεκαεφτά που ανατινάχθηκαν από τις δικές τους βόμβες. Δεν υπήρξαν στοιχεία για τραυματίες ακτιβιστές της ΕΟΚΑ. Η αστυνομία είχε 51 νεκρούς και 187 τραυματίες, αλλά καθώς το μέγεθός της ήταν μόνο το δέκατο του μεγέθους του στρατού, οι απώλειές της ήταν αναλογικά πολύ υψηλότερες. Εξήντα δύο Τουρκοκύπριοι πολίτες έχασαν τη ζωή τους και άλλοι 150 τραυματίστηκαν. Αλλά τις βαρύτερες απώλειες υπέστησαν οι Ελληνοκύπριοι πολίτες, εκ των οποίων 263 σκοτώθηκαν και 252 τραυματίστηκαν».

Όμως ενώ η μαύρη τρομοκρατία κατά της Αριστεράς εντεινόταν, η *Αυγή* παρουσίαζε εικόνες ενότητας μεταξύ Αριστεράς και ΕΟΚΑ, θεωρώντας τις πράξεις βίας κατά των συνδικάτων και τις δολοφονίες αριστερών στελεχών ως έργο Βρετανών και προβοκατόρων.

«Η ΕΔΑ παρουσίαζε, λοιπόν, μία ενότητα των οργανώσεων στην Κύπρο που δεν υπήρχε στην πραγματικότητα, προκειμένου να προπαγανδίσει έτσι τον πολιτικό σχεδιασμό του εθνικού μετώπου, που θεωρούσε ότι έπρεπε να σχηματιστεί τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Κύπρο. Τα γεγονότα παρουσιάζονταν παραμορφωμένα μέσα από το φακό της πολιτικής αυτής αντίληψης για λόγους πολιτικής σκοπιμότητας. Αντίστοιχη αναφορά γινόταν και στον *Νέο Κόσμο*, με την επίκληση πηγών προερχόμενων από το ΑΚΕΛ: “είναι η πρώτη φορά στην ιστορία του κυπριακού απελευθερωτικού κινήματος που δεξιοί και αριστεροί αγωνίζονται με ένα κοινό πρόγραμμα”, ανέφερε, σε συνέντευξή του, ο προσωρινός γραμματέας του ΑΚΕΛ σ. Αντρέας Φάντης προς τον ανταποκριτή του Ραδιοφωνικού σταθμού της Βαρσοβίας, που δημοσιεύτηκε στην *Αυγή* της 1ης Αυγούστου” “Για την αυτοδιάθεση της Κύπρου”, *Νέος Κόσμος*, αρ. 9, Σεπτέμβριος 1957, σ. 3» (Αντωνίου 2015: 241-42).

Η μαύρη τρομοκρατία της ΕΟΚΑ συναντάει όμως την αντίθεση αρχικά του Μακαρίου και στη συνέχεια και της ελληνικής κυβέρνησης. Απευθυνόμενος στον Γρίβα ο μακάριος γράφει:

«Οι φόννοι αριστερών με ανησυχούν, διότι δημιουργούν κατάστασιν παρέχουσιν αφορμήν εις τους Βρετανους να ομιλούν περί εμφυλίου σπαραγμού (...) Όπως

πληροφορούμαι, υπεσχέθησαν ότι θα υιοθετήσουν το σύνθημα ότι ο Αρχιεπίσκοπος είναι ο μόνος εκπρόσωπος του Κυπριακού λαού» (Επιστολή Μακαρίου προς Γρίβα τον Ιούλιο του 1958. Κρανιδιώτης 1981.: 327-328).

Ο Γρίβας αρχικά επιμένει στην πολιτική των δολοφονιών. Σε απάντησή του στον Μακάριο υποστηρίζει:

«Προ τοιαύτης προδοτικής ηγεσίας (ενν. του ΑΚΕΛ) εφεκτική στάσις ημών αποτελεί εθνικόν έγκλημα. Εγώ έπραξα το καθήκον μου και κρούω τον κώδωνα του κινδύνου, παρ' όλον ότι δέχομαι μύδρους εκ της Ελευθέρας Ελλάδος» (Απάντηση Γρίβα στον Μακάριο. Γρίβας 1961: 275-276).

Όταν θα αντιμετωπίσει την ανοικτή αποδοκιμασία της ελληνικής κυβέρνησης θα καταφύγει στα γνωστά σχήματα της φασίζουσας άκρας Δεξιάς:

«Ευρισκόμεθα ενώπιον μιας αθεμίτου συμμαχίας κακού Κεφαλαίου και Κομμουνισμού. Δύο άκρως διάφοροι κατηγορίαί, αι οποίαι δεν γνωρίζουν Πατρίδα, ούτε πρεσβεύουν αρχάς, αλλά το παν δι' αυτούς είναι η ύλη» (Γρίβας 1961: 370).

5. «Μία μικρά Ελλάς εις την περιοχήν της Ανατολικής Μεσογείου»

Οι συμφωνίες Ζυρίχης - Λονδίνου πρόβλεπαν ένα καθεστώς προεδρευόμενης Δημοκρατίας υπό Ε/Κ Πρόεδρο (που εκλεγόταν από την Ε/Κ κοινότητα) και Τ/Κ Αντιπρόεδρο (με εκλογή αποκλειστικά από την Τ/Κ κοινότητα) , στο οποίο οι μεν Ε/Κ διατηρούσαν την εκτελεστική εξουσία²² (7 στα 10 μέλη του υπουργικού συμβουλίου, μια αντίστοιχη πλειοψηφία στην κρατική διοίκηση και την αστυνομία κ.λπ.), στους δε Τ/Κ παρέχονταν μια σειρά εγγυήσεις απέναντι στην Ε/Κ εξουσία (απαίτηση χωριστής Τ/Κ πλειοψηφίας για σχέδια νόμου που αφορούν οικονομικά θέματα, ή την τροποποίηση του Συντάγματος, δικαίωμα βέτο του Τ/Κ Αντιπροέδρου σε ζητήματα άμυνας, εξωτερικής πολιτικής και δημόσιας ασφάλειας).

Το συνταγματικό αυτό καθεστώς δεν αποτελούσε Ομοσπονδία (όπως ζητούσε η Τουρκία και όπως είναι ο κανόνας στην Ευρώπη όταν πρόκειται για κράτη με δύο ή περισσότερες σαφώς διακριτές εθνικές γλωσσικές κλπ. ομάδες), αλλά ενιαία Προεδρευόμενη Δημοκρατία, με συγκεκριμένες πρόνοιες «προστασίας» της Τ/Κ

κοινότητας. Η Βουλή των Αντιπροσώπων (που αποφάσιζε για τα βασικά ζητήματα του κράτους) ήταν ενιαία (οι αποφάσεις λαμβάνονταν με απλή πλειοψηφία), με αναλογία 70/30 υπέρ των Ε/Κ,²⁵ ακριβώς όπως και το Υπουργικό Συμβούλιο (για το οποίο υπήρχε απλώς η πρόνοια ότι ένα από τα υπουργεία, Άμυνας, Οικονομικών ή Εξωτερικών θα δινόταν σε Τ/Κ υπουργό. Δημιουργήθηκαν επίσης δύο Κοινοτικές Συνελεύσεις (μια των Ε/Κ και μια των Τ/Κ) για τα ιδιαίτερα ζητήματα κάθε κοινότητας. Το Ανώτατο Δικαστήριο θα αποτελείτο από ένα Ε/Κ, ένα Τ/Κ και ένα εθνικά «τρίτο» δικαστή. Η αναλογία στον στρατό ορίστηκε 60/40 υπέρ των Ε/Κ.

Εγγυήτριες δυνάμεις ορίστηκαν η Ελλάδα, η Τουρκία και η Βρετανία. Σύμφωνα με τον Heinz Richter (Ρίχτερ, Χάιντς Α. 2011, *Ιστορία της Κύπρου, τόμος δεύτερος (1950-1959)*, Αθήνα, εκδ. Εστία: 940-943) υπήρξε επίσης μυστική συμφωνία των πρωθυπουργών Καραμανλή και Μεντερές για την ένταξη της Κύπρου στο ΝΑΤΟ και για την άσκηση πίεσης στις δύο κοινότητες ώστε να τεθούν εκτός νόμου οι κομμουνιστικές οργανώσεις και κόμματα.

Στη Μ. Βρετανία παραχωρούνταν στρατιωτικές βάσεις κατά κυριαρχία στο Νησί, που η συνολική τους έκταση καθορίστηκε στα 99 τετραγωνικά μίλια. (Αναλυτικότερα για τις συμφωνίες Ζυρίχης - Λονδίνου βλ. Κρανιδιώτης 1981: 373-378 και 534-556).

Οι συνθήκες Ζυρίχης - Λονδίνου επικρίθηκαν ευθύς εξαρχής από την ελληνική αντιπολίτευση ως εκτρωματικές και ανεφάρμοστες λόγω κυρίως των «αυξημένων εξουσιών» που αποκτούσε η Τ/Κ μειονότητα, γεγονός που θα οδηγούσε σε ένα πρωτοφανές στα διεθνή δεδομένα καθεστώς «δυναρχίας», που θα ήταν αδύνατον να λειτουργήσει, (βλ. π.χ. τις αγορεύσεις στην ελληνική Βουλή των ηγετών της Αντιπολίτευσης, *Ηγωνίσθησαν...* 1959). Παρόμοιες απόψεις υποστηρίζουν μέχρι και σήμερα οι περισσότεροι Έλληνες συγγραφείς σχετικά με το Κυπριακό.

Οι απόψεις αυτές είναι απόλυτα λανθασμένες για δύο κυρίως λόγους:

α) Στο νομικό και συνταγματικό επίπεδο, όπου συνήθως επικρίνονται οι συνθήκες, δεν αληθεύει ο ισχυρισμός ότι εγκαθιδρύθηκε ένα «πρωτοφανές» καθεστώς δυναρχίας. Το ιστορικό παράδειγμα της Ελβετίας, όπου οι Γερμανοελβετοί αποτελούν το 78% του πληθυσμού, οι Γαλλοελβετοί το 18% και οι Ιταλοελβετοί μόλις το 4% του ελβετικού πληθυσμού, δείχνει ότι απαραίτητη προϋπόθεση για να

25 Η Βουλή των Αντιπροσώπων περιελάμβανε 35 Ε/Κ και 15 Τ/Κ δουλευτές. Η Τ/Κ Κοινοτική Βουλή (όπως αντίστοιχα και η Ε/Κ Κοινοτική Βουλή) αποφάσιζε μόνο για τα θρησκευτικά, μορφωτικά κ.λπ. ζητήματα που αφορούσαν αποκλειστικά τους Τ/Κ (τους Ε/Κ).

λειτουργήσει ένα πολυεθνικό κράτος ως πολυεθνικό κράτος (κι όχι ως το κράτος μιας μόνο εθνότητας στο εσωτερικό του οποίου υπάρχουν άλλες εθνικές μειονότητες) είναι το να «υπερεκπροσωπούνται» οι μειονότητες.

β) Η Τ/Κ «υπερεκπροσώπηση» δεν αναιρούσε την κατοχή της εκτελεστικής εξουσίας από τους Ε/Κ, γεγονός που επέτρεπε μια συγκεκριμένη ερμηνεία και «χρήση» του συντάγματος και των συμφωνιών, που να στερεί από τους Τ/Κ όχι μόνο την ουσιαστική πρόσβαση στην εκτελεστική εξουσία, αλλά και κάθε είδους εσωτερική εγγύηση των δικαιωμάτων τους.

Η ελληνική και Ε/Κ πολιτική ηγεσία υποστήριξε από το 1957 και μετά τη λύση της ανεξαρτησίας με βάση την επίγνωση ότι αν η πολιτική εξουσία περιερχόταν στα χέρια των Ε/Κ, αυτοί θα υπαγόρευαν την τελική λύση του Κυπριακού «παρά πάσαν εγγύησιν ή μορφήν πολιτεύματος» (Ε. Αβέρωφ προς Γρίβα, Γρίβας 1961: 353). Πολύ περισσότερο, η κατοχή της εκτελεστικής εξουσίας από τους Ε/Κ, τους επέτρεψε να καταργήσουν ήδη το Δεκέμβριο του 1963 το εσωτερικό καθεστώς των συμφωνιών Ζυρίχης - Λονδίνου, καθεστώς που έτσι κι αλλιώς ερμηνεύθηκε και εφαρμόστηκε εξ αρχής σε αντιστοιχία με την Ε/Κ πολιτική στρατηγική.

Για το ελληνικό κράτος οι συμφωνίες Ζυρίχης - Λονδίνου αποτελούσαν, λοιπόν, το πρώτο βήμα για την προσάρτηση της Κύπρου στην Ελλάδα. Είχε γίνει βέβαια αποδεκτό ότι η «τελική λύση» του Κυπριακού, η «ένωση», δεν μπορούσε να αποτελεί πλέον άμεσο, αλλά μεσοπρόθεσμο στόχο: Η «ένωση» θα προέκυπτε δηλαδή μέσα από το σταδιακό, ομαλό εξελληνισμό του κυπριακού κράτους και την «ειρηνική» πολιτική, οικονομική και πολιτιστική περιθωριοποίηση της Τ/Κ κοινότητας. Όπως σημείωνε πρόσφατα ο Ε. Αβέρωφ:

«Με το 80% του πληθυσμού, με το 96% του πλούτου, με το 90% της εγγείου ιδιοκτησίας, με τα μεταλλεία ελληνικά, με τη μόρφωση 90 προς 10 ελληνική σε σημείο που δυσκολευτήκαμε να βρούμε Τούρκους που να πάρουν το 30% των θέσεων των δημοσίων υπαλλήλων, με όλα αυτά τα στοιχεία, είναι βέβαιο ότι η Κύπρος σε 30 χρόνια θα ήταν πιο ελληνική από ό,τι ήταν τότε». (Αβέρωφ 1988: 39).

Για την ελληνοκυπριακή πολιτική ηγεσία, τουλάχιστον τον ηγετικό πυρήνα της, την «Εθναρχία», το καθεστώς της ανεξαρτησίας αποτελούσε αντίθετα όχι τον «ενδιάμεσο» αλλά τον τελικό στόχο. Επιδίωκε έτσι η Ε/Κ πολιτική ηγεσία την άμεση σύγκρουση με την Τ/Κ κοινότητα και την πολιτική συντριβή της τελευταίας, ώστε, με

την παράλληλη εκμετάλλευση των διεθνοπολιτικών συσχετισμών, να οριστικοποιηθεί το διεθνοπολιτικό καθεστώς μιας ανεξάρτητης ελληνικής Κυπριακής Δημοκρατίας. Είναι χαρακτηριστική εδώ η ερμηνεία που έδινε ο Μακάριος στις συνθήκες Ζυρίχης - Λονδίνου, συνθήκες που επισήμως εγκαθίδρυσαν ένα ελληνοτουρκικό κράτος στην Κύπρο:

«Εθεώρησα ότι είχα υποχρέωσιν να υπογράψω την συμφωνίαν, δια της οποίας τίθεται άμεσον τέρμα εις την βρεταννικήν εν Κύπρω κυριαρχίαν και δημιουργείται μια μικρά Ελλάς εις την περιοχὴν αὐτὴν της Ανατολικῆς Μεσογείου (...) Τα δικαιώματα τα οποία παραχωροῦνται εις την Τουρκικὴν μειονότητα αποβλέπουν αποκλειστικῶς εις την εξασφάλισιν των συμφερόντων της Τουρκικῆς μειονότητος (...) Αἱ δεσμεύσεις, αἵτινες αφοροῦν τας διεθνείς σχέσεις του κυπριακοῦ κράτους, αποβλέπουν εις το να παρεμποδισθῆι μελλοντικῶς οιαδήποτε σχέσις ἢ συμμαχία μετὰ κρατῶν ανηκόντων εις το κομμουνιστικόν μπλοκ. Ἐν σχέσει με την στάθμευσιν εν τη Νήσῳ Ἑλληνικῶν και Τουρκικῶν στρατευμάτων, παρατηρῶ ὅτι τούτο αποτελεί εκδήλωσιν της συναφθησομένης συμμαχίας Κύπρου - Ελλάδος - Τουρκίας. Διαλυομένης της συμμαχίας, ουδεὶς Ἕλλην ἢ Τούρκος στρατιώτης θα ευρίσκεται ενταῦθα» (Επιστολή Μακαρίου προς Γρίβα, 20/2/1959, παρατίθεται στο Κρανιδιώτης 1981: 380, οι υπογρ. δικές μας).

Με την υπογραφή των συνθηκών η πολιτική πρωτοβουλία των κινήσεων περνάει σχεδόν αποκλειστικά στα χέρια της «Εθναρχίας». Το πρώτο ζήτημα που ετίθετο ήταν να εξασφαλισθεί η ενότητα και η συναίνεση των Ε/Κ προς τις συμφωνίες, με δεδομένη την ήδη διατυπωμένη διαφωνία όχι μόνο της ομάδας της Κερύνειας και του ΑΚΕΛ, αλλά ακόμα και του Γρίβα προς τη λύση της ανεξαρτησίας²³.

Αποφασιστικό ρόλο έπαιξε στο σημείο αυτό η «μακιαβελικού» τύπου πολιτική δραστηριότητα του Αρχιεπισκόπου, ο οποίος με αλλεπάλληλες θεατρικές κινήσεις προφασιζόταν άλλοτε ότι διαφωνεί με τις συμφωνίες κι άλλοτε ότι θα συμφωνήσει μόνο υπό τον όρο της τροποποίησης των συμφωνιών και διασκέδαζε έτσι τις επιφυλάξεις ή και τις διαφωνίες των στελεχών της «Εθναρχίας» (βλ. Κρανιδιώτης 1981: 344-346 και 366-371). Αποφασιστική υπήρξε επίσης και η πολιτική αμηχανία και ανεπάρκεια του Γρίβα, ο οποίος παρότι διαφωνούσε με τις συμφωνίες δεν κοινοποιούσε τις διαφωνίες του ούτε προς τα μέλη της ΕΟΚΑ, τηρώντας απλώς μια

στάση σιγής για ένα ολόκληρο μήνα, στάση την οποία δικαιολογούσε με το επιχείρημα ότι δεν γνωρίζει «το πλήρες κείμενο» των συμφωνιών.

Τελικά, μετά από αλληπάλληλα γράμματα της ελληνικής κυβέρνησης και του Μακαρίου (Γρίβας 1961: 347-410) ο Γρίβας υποχρεώθηκε στις 9 Μαρτίου 1959 να κηρύξει «κατάπαυσιν του αγώνος» και να καλέσει τους Ε/Κ να συσπειρωθούν «όλοι ενωμένοι περίξ του Εθνάρχου» (Γρίβας 1961: 403). Δέχθηκε μάλιστα να τροποποιήσει το κείμενο της τελικής διακήρυξής του σύμφωνα με τις παρατηρήσεις του Μακαρίου, ώστε να συγκαλυφθεί τελικά η διαφωνία του με τον Αρχιεπίσκοπο (όπ. π.).

Δεν θα πρέπει όμως να ερμηνεύσουμε την ικανότητα της «εθναρχικής» στρατηγικής να ηγεμονεύσει στο εσωτερικό της Ε/Κ κοινωνίας σαν αποτέλεσμα της πολιτικής επάρκειας ή ανεπάρκειας του ενός ή του άλλου πολιτικού αρχηγού. Πολύ περισσότερο επρόκειτο για το αποτέλεσμα των αντικειμενικών συσχετισμών δύναμης που διαμορφώθηκαν κατά τη διετία 1957-1959 στο Νησί.

Το γεγονός ότι η ανεξαρτησία θα μπορούσε υπό όρους να λειτουργήσει ως ο «προθάλαμος» της ένωσης επέτρεψε στον Μακάριο να έρθει σε επαφή με τα βασικά στελέχη της ΕΟΚΑ, παρακάμπτοντας τον Γρίβα, γεγονός που εξασφάλισε αρχικά την ενότητα της «εθνικόφρονος παρατάξεως» και απομόνωσε την ακροδεξιά πτέρυγα της Κερύνειας. Η μακαριακή πολιτική στρατηγική εξασφάλισε δηλαδή την πολιτική της ηγεμονία στην Κύπρο στη βάση ενός τακτικού συμβιβασμού με μια μερίδα της ενωτικής κυπριακής Δεξιάς: Ήδη το Μάρτιο του 1959 ο Μακάριος ιδρύει ένα νέο πολιτικό κόμμα (το «Ενιαίον Δημοκρατικόν Μέτωπον Αναδημιουργίας» - ΕΔΜΑ) στο οποίο συμμετέχουν τα περισσότερα από τα στελέχη της ΕΟΚΑ. Στις 2 Απριλίου 1959 σχηματίζεται η πρώτη προσωρινή κυβέρνηση στην οποία συμμετέχουν επτά Ε/Κ υπουργοί, εκ των οποίων τέσσερις ήταν στελέχη της ΕΟΚΑ (Π. Γεωρκάτζης, Αντ. Γεωργιάδης, Τ. Παπαδόπουλος, Γλ. Κληρίδης).

Έτσι η αντίθεση των ενωτικών και του Γρίβα προς τη μακαριακή πολιτική ηγεσία αρχικά συγκαλύπτεται και εκδηλώνεται μόνο το καλοκαίρι του 1959, αλλά και πάλι με τρόπο αποσπασματικό (όταν μερίδα μόνο των ενωτικών αποχωρεί από το μακαριακό κόμμα). Τελικά οι διαφωνούντες γριβικοί, οι οπαδοί της Κερύνειας και άλλοι ενωτικοί εθνικόφρονες έρχονται σε συνεννόηση με τον Ιωάννη Κληρίδη, πρώην δήμαρχο Λευκωσίας, ο οποίος υποστηριζόταν από το ΑΚΕΛ, και ιδρύουν στις 17/1/1959 (δηλαδή λίγες μόλις βδομάδες πριν τις εκλογές) μια ενωτική πολιτική

κίνηση τη «Δημοκρατική Ένωση Κύπρου». Πρόκειται ουσιαστικά για την αμιγώς «αλυτρωτική» παράταξη, την οποία στηρίζει και το ΑΚΕΛ.

Στις 13/12/59 διεξάγονται οι πρώτες προεδρικές εκλογές, στις οποίες η μακαριακή παράταξη συγκεντρώνει το 66,85% των Ε/Κ ψήφων.²⁶ Αμέσως μετά, το ΑΚΕΛ αποσύρει την υποστήριξη του προς την ενωτική «Δημοκρατική Ένωση» και συνεργάζεται με τον Μακάριο. Στις βουλευτικές εκλογές του 1960, από τις συνολικά 35 έδρες των Ε/Κ, η μακαριακή παράταξη («Πατριωτικόν Μέτωπον») συγκεντρώνει 56, 1% και 30 έδρες και το ΑΚΕΛ 35% και 5 έδρες.

Οι «ενωτικοί» συμμετέχουν στις εκλογές με το σχήμα Παγκύπριος Σύνδεσμος Αγωνιστών, αλλά δεν εκλέγουν ούτε μία έδρα:

«Ορισμένοι αγωνιστές που παρέμεναν προσηλωμένοι στην επιδίωξη της Ένωσης ή ήταν δυσανεστήσιμοι με τη νέα κατάσταση, διεκδικούν εκλογή στη Λευκωσία και την Κερύνεια, ως Παγκύπριος Σύνδεσμος Αγωνιστών. [...] Τα ποσοστά που εξασφάλισαν οι υποψήφιοι του Παγκύπριου Συνδέσμου Αγωνιστών φθάνουν μέχρι 21,4% (Κερύνεια), όπου φαίνεται σημαντική η επιρροή της μητρόπολης, από την οποία εκπορεύεται η κριτική κατά του Μακαρίου και της εξουσίας του»

<http://www.eklektor.org/el/%CE%B2%CE%BF%CF%85%CE%BB%CE%B5%CF%85%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AD%CF%82-1960/>.

Η πολιτική απομόνωση της κυπριακής ενωτικής Δεξιάς ολοκληρώνεται. Η ενωτική στρατηγική θα μπορέσει έκτοτε να προωθηθεί στην Κύπρο μόνο από το εσωτερικό της μακαριακής κυβέρνησης (κίνηση Γεωρκάτζη, κ.λπ. βλ. Κυπριανίδης-Μηλιός, 1989, *Θέσεις* τ. 26), μέσω της «ΕΟΚΑ Β΄» και μόνο σε αναφορά με τις απόπειρες προσάρτησης της Κύπρου από τη μεριά της Ελλάδας.

Η ουσιαστική όμως διαφοροποίηση ανάμεσα στη μακαριακή στρατηγική και τη στρατηγική του ελληνικού κράτους εκδηλώνεται σε σχέση με το ζήτημα της ερμηνείας των Συμφωνιών και της διαμόρφωσης του νέου κυπριακού Συντάγματος. Εδώ, ενώ η ελληνική πλευρά επιδιώκει την εξάλειψη όσο το δυνατόν των χωριστικών θεσμικών ρυθμίσεων μέσα από διαπραγματεύσεις με τους Τούρκους και τους Τ/Κ (π.χ. ενιαία οργάνωση του Κυπριακού στρατού, χωρίς χωρισμό σε Ε/Κ και Τ/Κ λόγους, ενιαίοι δήμοι στις μεγάλες πόλεις κ.λπ.), ο Μακάριος προκρίνει τη θέσπιση χωριστικών ρυθμίσεων με την πρόθεση να μην εφαρμόσει στη συνέχεια τις ρυθμίσεις αυτές στην πράξη. Με τον τρόπο αυτό επιδιώκει να οξύνει ευθύς εξ αρχής τις

²⁶ Οι Τ/Κ υπερψήφισαν τον Φαζίλ Κουτσιούκ, μοναδικό υποψήφιο.

διακοινοτικές σχέσεις και, στηριγμένος στην Ε/Κ πολιτική εξουσία, να προχωρήσει στην κατάργηση των διατάξεων εκείνων των συμφωνιών Ζυρίχης - Λονδίνου που εγγυόνταν την πολιτική ύπαρξη και αντιπροσώπευση των Τ/Κ.

Το επίμαχο ζήτημα ήταν εδώ κυρίως η οργάνωση των Δήμων στις μεγάλες πόλεις. Οι Τ/Κ υποστήριζαν τη διοργάνωση χωριστών δήμων (ενός Ε/Κ και ενός Τ/Κ) σε κάθε πόλη, θέση που μπορούσε όμως (όπως και αρκετές άλλες Τ/Κ προτάσεις, π.χ. η πρόταση για εκ περιτροπής Προεδρία του Ε/Κ και του Τ/Κ πολιτικού ηγέτη κ.λπ.) να απορριφθεί αν συναντούσε την ελληνική και Ε/Κ άρνηση. Ας δούμε όμως πως περιγράφει ο Ε. Αβέρωφ, τότε υπουργός εξωτερικών της Ελλάδας το ζήτημα των Δήμων:

«Τους χωριστούς Δήμους τους πολέμησα μέχρι και την τελευταία στιγμή. Και φεύγοντας για την τελευταία συνάντηση με τον Ζορλού (τον Τούρκο υπουργό εξωτερικών) ζήτησα για το σκοπό αυτό να γίνει μια σύσκεψη υπό τον Καραμανλή. Και έγινε μία σύσκεψη στο σπίτι του Καραμανλή. Ήταν και ο Άνθιμος Κιτίου ήταν και άλλος ένας ιερωμένος, ήταν και ο Άγγελος Βλάχος, ο πρέσβης ο Χριστόπουλος. Εκεί μου επέβαλε ο Μακάριος τους χωριστούς Δήμους, παρά την έντονη αντίθεση μου. Και στο τέλος μου είπε: “Κύριε υπουργέ, με συγχωρείτε, αλλά εσάς δεν σας πέφτει λόγος. Η ελληνική κυβέρνηση λέει ότι θα κάνει εκείνο που επιθυμούμε εμείς. Εμείς θέλουμε χωριστούς Δήμους”. Και ανέπτυξε τους λόγους. Του απάντησα: “Εβαλα καπέλο ενωτικό σε όλα τα χωριστικά που ως εκ της φύσεως υπάρχουν. Εδώ πλέον δεν μπορώ να βάλω καπέλο. Είναι χωριστικό με εδαφική αρμοδιότητα”. Δέχθηκα αφού ζήτησα να γίνει πρακτικό, και το πρακτικό το έκανε ο Άγγελος Βλάχος. Το δημοσιεύω στο βιβλίο μου. Και το μεγάλο μειονέκτημα, έτσι, το επέβαλε εκείνος. Ο Μακάριος». (Αβέρωφ 1988: 40).

Τελικά, παρά τη συνταγματική κατοχύρωση των χωριστών δήμων, ο Μακάριος αρνήθηκε τη θέσπισή τους (με τον ισχυρισμό ότι ο προβλεπόμενος χωρισμός θα έπρεπε να είναι «λειτουργικός» κι όχι «εδαφικός»), προκαλώντας την έντονη αντίδραση των Τ/Κ και την όξυνση των ελληνοτουρκικών σχέσεων (Κρανιδιώτης 1981: 408, 458-61, 435).

Δημιουργήθηκαν έτσι ήδη από το 1959-60 οι προϋποθέσεις για το διακοινοτικό «πόλεμο» του 1963, που οδήγησε στον εξοβελισμό των Τ/Κ από το κυπριακό κράτος και τον περιορισμό του συνολικού Τ/Κ πληθυσμού σε «θύλακες», που η έκτασή τους δεν ξεπερνούσε το 5% του κυπριακού εδάφους.

Η ανακήρυξη της Κυπριακής Δημοκρατίας έγινε τα μεσάνυχτα της 15 προς 16 Αυγούστου 1960. Η εξέλιξη του νεοσύστατου κράτους θα καθοριστεί από τις πολιτικές αντιθέσεις και τους πολιτικούς συσχετισμούς δύναμης που παγιώθηκαν κατά τη μεταβατική περίοδο 1959-1960, την οποία σκιαγραφήσαμε εδώ.

6. Εθνικισμός, αλυτρωτισμός, αυτονομισμός. Η στρατηγική της ανεξαρτησίας

Πώς ο εθνικισμός αποτέλεσε το όχημα για να μετασχηματιστεί μια κλασική αλυτρωτική στρατηγική σε «αυτονομισμό», στη διεκδίκηση (και επιβολή σε σύντομο διάστημα) ενός δεύτερου ελληνικού κράτους;

Η ανάλυση που προηγήθηκε έκανε σαφές ότι η ελληνοκυπριακή στρατηγική της ανεξαρτησίας της Κύπρου, αλλά και η ελληνική στρατηγική της «ανεξαρτησίας» (ως ενδιάμεσου σταθμού για την ένωση) προέκυψαν αρχικά ως αποτέλεσμα ενός πολιτικού συσχετισμού δύναμης στην Κύπρο, αλλά και ενός διεθνοπολιτικού συσχετισμού όπως αυτός διαμορφώθηκε μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και την επίλυση του ινδικού προβλήματος το 1947, που καθιστούσε αδύνατη την από κοινού «αυτοδιάθεση» του «κυπριακού λαού», εφόσον αυτός δεν είχε ενιαία χαρακτηριστικά αλλά αποτελείτο από δύο έθνη, Έλληνες και Τούρκους. Αντίθετα, οι συσχετισμοί αυτοί αναδείκνυαν τη «διπλή αυτοδιάθεση», δηλαδή τον εδαφικό διαμοιρασμό της Κύπρου ανάμεσα στην Ελλάδα και την Τουρκία, με ιδιαίτερα ισχυρή στο επίπεδο αυτό τη θέση της Ελλάδας. Τη λύση αυτή απέρριπτε βέβαια ο ελληνικός μαξιμαλιστικός αλυτρωτικός εθνικισμός και την απαξίωνε με τον όρο «διχοτόμηση» (ο οποίος υπονοούσε την υποτιθέμενη ύπαρξη μιας ενιαίας ελληνικής Κύπρου).

Στη συνέχεια βέβαια, η ευνοϊκή για την Ελλάδα εξέλιξη των συσχετισμών δύναμης έκανε δυνατή τη λύση της ένωσης της Κύπρου με αντάλλαγμα την παραχώρηση μικρών ανταλλαγμάτων και μιας στρατιωτικής βάσης στην Τουρκία, η έκταση της οποίας ως ποσοστό του συνολικού κυπριακού εδάφους θα ήταν φυσικά κατά πολύ μικρότερη από το ποσοστό των Τ/Κ στο συνολικό κυπριακό πληθυσμό.

Τις λύσεις αυτές απέρριψε η ελληνοκυπριακή πολιτική ηγεσία, αρνούμενη να δεχθεί οποιαδήποτε εδαφική παραχώρηση προς την Τουρκία. Είναι χαρακτηριστικό το ακόλουθο απόσπασμα από την αγόρευση του Γεωργίου Παπανδρέου στη Βουλή το Φεβρουάριο του 1959:

«Ο πρώτος λόγος δια τον οποίον διαφωνώ προς τας προτάσεις της ακυρώσεως (ενν. των συμφωνιών) είναι, ότι τοιαύτη απόφασις θα εσήμαινεν αποδοκιμασίαν της αποφάσεως του Κυπριακού λαού (...) διότι η πρωτοβουλία του αγώνος υπήρξε Κυπριακή. Ο ρόλος της Ελληνικής Κυβερνήσεως υπήρξε ρόλος συμπαραστάσεως. Και όταν ο Κυπριακός λαός, δια της υπευθύνου ηγεσίας του, απεδέχθη τας συμφωνίας, η Ελληνική Κυβέρνησις δεν δύναται και δεν δικαιούται να αντιταχθή (...) Επιθυμώ να διακηρύξω την ελπίδα και την ευχήν ότι εις την πορείαν του χρόνου θα γίνει επανεξέτασις και αυτών των βασικών διατάξεων των συμφωνιών (...) Γνωρίζω τας αντιρρήσεις αλλά υπάρχει απάντησις. Υπάρχει και σήμερον ενώπιον ημών μία συνθήκη, η συνθήκη της Λωζάννης. Άλλα γράφει και άλλα γίνονται» (Παρατίθεται στο Κρανιδιώτης 1981: 383-385).

Η στρατηγική της «ανεξαρτησίας» που τελικά υιοθέτησε το ελληνικό κράτος υπόκειτο στον κίνδυνο της «ολοκληρωτικής ήττας», δηλαδή στο να παραμείνει τελικά το σύνολο του κυπριακού εδάφους έξω από την ελληνική επικράτεια, όπως άλλωστε έγινε, μετά την αποτυχημένη ελληνική στρατιωτική επέμβαση τον Ιούλιο 1974 και την τουρκική εισβολή που ακολούθησε.

Η επίγνωση αυτού του κινδύνου έκανε την ελληνική πολιτική ηγεσία να συζητά την προτεινόμενη από τους Τούρκους λύση της διπλής αυτοδιάθεσης, υπό την προϋπόθεση φυσικά ότι θα περιορίζονταν στο ελάχιστο οι τουρκικές εδαφικές αξιώσεις.

Τον Οκτώβριο του 1956 αλλά και τον Ιούνιο - Ιούλιο του 1957 η ελληνική κυβέρνηση βολιδοσκοπεί την τουρκική σχετικά με τη δυνατότητα της «διπλής ένωσης» ή αντίστοιχα την ένωση με την παραχώρηση στην Τουρκία στρατιωτικής βάσης. (Ο Γρίβας, με τη γνωστή πολιτική του αφέλεια αποδίδει έτσι την «ιδέα της διχοτόμησης» στον Αβέρωφ²⁷). Οι συζητήσεις αυτές εγκαταλείπονται γιατί βρίσκουν αντίθετη την «Εθναρχία».

Παράλληλα τη λύση της «διπλής αυτοδιάθεσης», σε αντιδιαστολή πάντα με την ανεξαρτησία, προκρίνουν όλα τα ελληνικά κόμματα της αντιπολίτευσης. Παραθέτουμε ορισμένα αποσπάσματα από τις αγορεύσεις στη Βουλή το Φεβρουάριο του 1959 των πολιτικών αρχηγών της αντιπολίτευσης:

27 «Ποίος ο εμπνευστής της διχοτομήσεως; Τρεις πηγαί, η μία Ελληνική, η άλλη Αγγλική και η τρίτη Τουρκική, καταλογίζουν την ιδέα της διχοτομήσεως εις τον Έλληνα Υπουργό των Εξωτερικών κ. Αβέρωφ» (Γρίβας 1961: 150).

«Και θα σκεφθώμεν εάν τυχόν και η διχοτόμησις δεν θα ήτο μια λύσις σαφεστέρα και εγγυωμένη την ησυχίαν και την ασφάλειαν» (Η. Ηλιου, παρατίθεται στο *Ηγωνίσθησαν...* 1959: 36).

«Το πολύ θα κατέληγεν εις ό,τι έγινεν εις τας Ινδίας με τους Ινδούς και τους Μουσουλμάνους του Πακιστάν με βάσιν τα ποσοστά (...) Η πλέον δυσάρεστος πραγματικότης δεν θα ήτο άλλη παρά να απωλέσωμεν εν τμήμα της Κύπρου και να κερδίσωμεν τα 4 τουλάχιστον πέμπτα του υπολοίπου. (...) θα ήτο πολύ προτιμητέα η λύσις εκείνη, παρά η οριστική απώλεια όλης της Κύπρου» (Μαρκεζίνης, όπ. π.: 10).

«Εφόσον η Κυβέρνησις ήτο αποφασισμένη να εγκατάλειψη την αυτοδιάθεσιν και να προχώρηση εις το κλείσιμον του ζητήματος, είχε πλείστας ευκαιρίας να αναλάβη τας ευθύνas της και να αποδεχθή τας κατά καιρούς προταθείσας λύσεις Χάρντιγκ - Ράντγκλιφ, κατά πολύ εθνικώς συμφερωτέρας από την υπογραφείσαν σήμερον...» (Σ. Βενιζέλος, όπ. π.: 24).

Είναι απόλυτα προφανές γιατί η ελληνική πολιτική ηγεσία θα ήταν διατεθειμένη, εάν δεν αντιμετώπιζε την κατηγορηματική ελληνοκυπριακή άρνηση, να διαπραγματευθεί τη λύση του Κυπριακού στη βάση της «διπλής ένωσης». Η Ελλάδα θα προσαρτούσε τουλάχιστον το 80% του κυπριακού εδάφους (ίσως μάλιστα και το 95%, εάν γινόταν αποδεκτή η λύσης παραχώρησης στρατιωτικών βάσεων στην Τουρκία), ενώ παράλληλα με μια ενδεχόμενη μετακίνηση των πληθυσμών θα εξαλειφόταν ο παράγοντας που δημιουργούσε την όξυνση των ελληνοτουρκικών σχέσεων. Ταυτόχρονα, η Κύπρος, ως τμήμα πλέον της ελληνικής και αντίστοιχα της τουρκικής επικράτειας, θα εντασσόταν στο NATO, γεγονός που θα ικανοποιούσε και τα δυτικά διεθνοπολιτικά συμφέροντα στην περιοχή.

Το ερώτημα, λοιπόν, είναι: γιατί η ελληνοκυπριακή πολιτική ηγεσία απέρριπτε ευθύς εξ αρχής κάθε διαπραγμάτευση στη βάση της «διπλής αυτοδιάθεσης»;

Η ανάλυση που προηγήθηκε έδειξε ότι η Ε/Κ πολιτική ηγεσία προσανατολίσθηκε και αγωνίστηκε αρχικά για την ένωση κι αυτό ανεξάρτητα από το γεγονός ότι η ένωση θα ακύρωνε τη δυνατότητα αυτής της πολιτικής ηγεσίας να συγκροτηθεί ως αυτόνομη κρατική εξουσία, ή το ότι θα οδηγούσε στην απορρόφηση του κυπριακού κεφαλαίου από το ελληνικό κ.λπ. (κάτι που φυσικά ίσχυε και για την περίπτωση της Κρήτης πριν την ενσωμάτωση τους στην Ελλάδα). Η υποταγή και απορρόφηση των επιμέρους (πολιτικών, οικονομικών, ιδεολογικών) αστικών

συμφερόντων από το συνολικό εθνικό (αστικό) συμφέρον, το κλασικό αλυτρωτικό όραμα του εθνικισμού, είναι μια διαδικασία που μπορεί να ανακοπεί μόνο κατ' εξαίρεση και υπό εντελώς ειδικές συνθήκες.

Η κυπριακή εξαίρεση δεν μπορεί, λοιπόν, να αναχθεί ούτε σε αυτή καθαυτή την ύπαρξη μιας ελληνοκυπριακής αστικής τάξης, ούτε πολύ περισσότερο στη βούληση της ελληνοκυπριακής πολιτικής ηγεσίας.²⁸ Προέκυψε κατά τη γνώμη μας σαν αποτέλεσμα:

α) Αφενός της ιστορικά κληρονομημένης Ε/Κ πολιτικής οργάνωσης (η προϋπάρχουσα ελληνοκυπριακή πολιτική «εξουσία» στην Κύπρο) και

β) αφετέρου της συγκεκριμένης τροπής των μεταπολεμικών πολιτικών ανταγωνισμών στην Κύπρο (η προοπτική της διπλής αυτοδιάθεσης).

Το πολιτικό σύστημα στην Κύπρο, όπως διαμορφώθηκε κατά την εποχή της οθωμανικής κυριαρχίας και διατηρήθηκε στις γενικές του γραμμές και υπό τη βρετανική αποικιακή διοίκηση, στηριζόταν στην ύπαρξη μιας υποτελούς στον ξένο επικυρίαρχο, αλλά πάντως αυθύπαρκτης ελληνοκυπριακής πολιτικής «εξουσίας» («Εθναρχία»), που η «επικράτειά» της κάλυπτε ολόκληρη την εδαφική επικράτεια της Κύπρου.

Η ελληνοκυπριακή αυτή «εξουσία», ως (δυνάμει) εξουσία *ελληνική* σύμφωνα με τη «λογική» του εθνικισμού-αλυτρωτισμού, χαρακτηριζόταν από δύο στρατηγικούς στόχους:

Από τη μια να «ενωθεί» με το ελληνικό κράτος, δηλαδή να ενσωματωθεί στη «μητέρα πατρίδα», στο ελληνικό έθνος-κράτος.

Από την άλλη, όμως, ως αυθύπαρκτη «εξουσία» επί της συνολικής κυπριακής επικράτειας, αντιτασσόταν σε οποιαδήποτε εκχώρηση (στους Τούρκους) μέρους από

²⁸ Όπως μοιάζει να υπαινίσσεται ο Ε. Αβέρωφ: «Η Κύπρος από απόψεως ηγεσίας δεν ξέρω από πότε την είχε εγκαταλείψει (την ιδέα της Ένωσης). Είναι πολλά και πονηρά εκεί πέρα. Αλλά πάντως την εγκατέλειψε οριστικώς και επισήμως όταν άρχισε να εφαρμόζεται το σχέδιο Μακ Μίλλαν» (Αβέρωφ 1988: 39). Μια τέτοια ερμηνεία, σύμφωνα με την οποία, για ίδιον συμφέρον, η Εθναρχία είχε υιοθετήσει εξ αρχής τη στρατηγική της ανεξαρτησίας, δεν μας φαίνεται όμως πειστική. Η πολιτική στρατηγική δεν είναι η έκφραση της «αυτοσυνείδησης» κάποιων υποκειμένων (των πολιτικών αρχηγών, της αστικής τάξης) που γνωρίζουν τα «αντικειμενικά και μακροπρόθεσμα» συμφέροντά τους και τα προωθούν με συνέπεια υπό οποιοσδήποτε συνθήκες. Η πολιτική στρατηγική προκύπτει μέσα στην ταξική πάλη σε συνάρτηση με τους διαρκώς μεταβαλλόμενους πολιτικούς και ταξικούς συσχετισμούς δύναμης.

την επικράτειά της, διεκδικούσε την «ελληνοποίηση» ολόκληρης της επικράτειας στην οποία επιδίωκε πλήρη κυριαρχία.

Η αντίφαση αυτή διαπερνούσε πέρα για πέρα την Ε/Κ πολιτική «εξουσία», καθώς διαφαινόταν ότι η απελευθέρωσή της από τη Βρετανική επικυριαρχία θα της στερούσε ένα μέρος από το έδαφος «κυριαρχίας» της. Αντίθετα η αντίφαση αυτή δεν αφορούσε το ελληνικό κράτος, στρατηγική του οποίου ήταν η *προσάρτηση μιας όσο το δυνατόν ευρύτερης εδαφικής περιοχής*.

Αν λοιπόν το ελληνικό κράτος μπορούσε να διαπραγματευθεί με βάση την αρχή της διπλής ένωσης, για να επιδιώξει την προσάρτηση όσο το δυνατόν μεγαλύτερου τμήματος της Κύπρου, για την ελληνοκυπριακή εθνικιστική πολιτική «εξουσία» ήταν «εθνικά οδυνηρή» η εκχώρηση τμήματος της (ήδη υπαρκτής) «επικράτειας» της.

Η αντίφαση στην οποία υπόκειται η Ε/Κ πολιτική «εξουσία» οξύνεται στο έπακρο όταν τίθεται σε εφαρμογή το βρετανικό σχέδιο της διπλής αυτοδιάθεσης. Η λύση της «ανεξαρτησίας» λύνει την αντίφαση με την έννοια ότι αποτρέπει την εκχώρηση τμήματος της ελληνοκυπριακής «επικράτειας», ανοίγει την προοπτική κυριαρχίας του ελληνικού έθνους στο σύνολο του κυπριακού κοινωνικού σχηματισμού.

Όταν όμως αμέσως μετά η Ε/Κ «εξουσία» διαμορφώνεται σε πραγματική πολιτική - κρατική εξουσία (με τις συνθήκες Ζυρίχης - Λονδίνου και την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας) δρομολογείται και η διαδικασία οριστικού «αποχωρισμού» της ελληνοκυπριακής πολιτικής εξουσίας από την ελληνική, αρχίζει ο «ακήρυχτος πόλεμος» (μέχρι το 1974) Αθηνών-Λευκωσίας.

Έτσι, αν η περίοδος 1957-59 αποτελεί τη μεταβατική φάση για τη διαφοροποίηση ανάμεσα στην ελληνική στρατηγική της «ανεξαρτησίας» και την ελληνοκυπριακή στρατηγική της ανεξαρτησίας, η περίοδος 1959-60 οριοθετεί το «σημείο μη επιστροφής» στη διαδικασία διαφοροποίησης των δύο στρατηγικών.

Είδαμε στα προηγούμενα Σεμινάρια ότι το έθνος είναι εξ ορισμού πολιτικό (και λαϊκό), σηματοδοτεί τη στράτευση-κινητοποίηση των υποτελών τάξεων στην προοπτική και στρατηγική μιας συγκεκριμένης *αστικής* κρατικής εξουσίας (και των ορίων της επικράτειάς της). Η κυπριακή «εξαίρεση» αποκαλύπτει πώς η προτεραιότητα του κράτους οδήγησε από τον αλυτρωτισμό στον «αυτονομισμό», στη στρατηγική μιας «δεύτερης Ελλάδας». Ή, όπως έγραφε ο Νίκος Κρανιδιώτης,

«στόχος έγινε η διατήρηση της Ελληνικότητας και της ενότητας του Νησιού: Ο Ελληνισμός πάνω από την Ελλάδα!»

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αβέρωφ Ε. (1988): «Οι Τούρκοι δεν είναι ασυνεπνότητοι», *Σελίδες της Καθημερινής*, 17 Ιουλίου 1988: 36-42.
- ΑΚΕΛ (1952): «Ο δρόμος προς τη λευτεριά - Για ένα μίνιμουμ πρόγραμμα του ΑΚΕΛ, για τη συγκρότηση του ενιαίου απελευθερωτικού μετώπου πάλης», στο Λ.Τ., ΑΚΕΛ, Ψυρούκη (1977): 29-64.
- Αντωνίου Αντώνης, (2015): *Ελληνική Αριστερά και Κυπριακό ζήτημα στη δεκαετία του 1950*, διδακτορική διατριβή, πανεπιστήμιο Βόλου: 321-322.
<https://mega.nz/#!PAYnSaAA!xGXM0KNx6jOD-CUAYwbrRsJYJxTBsXLRtUXNlrO4yU8>
- Αντωνίου Μπ., Κυπριανίδης Τ., Μηλιός Γ. και Τσεκούρας Θ. (1987): «Μύθοι του Αιγαίου», *Θέσεις* τ. 20.
- Αξελός Α., Βεργής Δ., Χατζηπαύλου Π. (1980): «Κύπρος: Από την αυτοδιάθεση - ένωση στη διεθνοποίηση - διχοτόμηση», *Τετράδια*, τ. 1.
- Γρίβας-Διγενής Γ. (1961): «Απομνημονεύματα αγώνος ΕΟΚΑ 1955-1959», Αθήνα.
- Δρουσιώτης Μακάριος, (2005): «Δολοφονήθηκαν 203 πολίτες και 14 αστυνομικοί. Όλοι οι Ελληνοκύπριοι που εκτέλεσε η ΕΟΚΑ», <http://www.makarios.eu/cgi-bin/hweb?-A=718&-V=history>
- Δρουσιώτης Μακάριος, (2009): «Τα πέντε δευτερόλεπτα που έκριναν το μέλλον της Κύπρου», <http://www.makarios.eu/cgi-bin/hweb?-A=3264&-V=history>
- Ηγωνίσθησαν οι Κύπριοι ενίκησεν η Τουρκία* (1959), έκδοσις Πολιτικών Νεολαίων (νεολαίες Κόμματος Προοδευτικών, Δημοκρατικής Ενώσεως, ΕΔΑ, Νέας Αγροτικής Ενώσεως) Αθήνα.
- Κουμουλίδης J.T.A. (1971): *Cyprus and the War of Greek Independence 1821-1828* ΕΚΚΕ, Αθήνα.
- Κρανιδιώτης Ν. (1981): *Δύσκολα χρόνια. Κύπρος 1950-1960*, Εστία, Αθήνα.
- Κρανιδιώτης Ν. (1987): *Οι διαπραγματεύσεις Μακαρίου - Χάρντιγκ 1955-1956*, εκδ. Ολκός, Αθήνα.
- Το Κυπριακό - και τα διεθνιστικά καθήκοντα των ελληνοκυπρίων επαναστατών* (1988), έκδοση της Εργατικής Δημοκρατίας, Λευκωσία.
- Λ.Τ., ΑΚΕΛ, Ψυρούκης (1977): *Τρία κείμενα για την Κύπρο*, εκδ. Ομάδα Εργασία, Αθήνα.
- Μαστρογιαννόπουλος Π. (1981): *Κύπρος, σοσιαλιστική προοπτική η μόνη διέξοδος στο άλυτο εθνικό και κοινωνικό πρόβλημα*, εκδ. Ξεκίνημα, Αθήνα.
- Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια*, (1934) τόμος Γ, λήμμα Κύπρος: 767-770, Αθήνα.

- Μηλιός Γιάννης, (1988): *Ο ελληνικός κοινωνικός σχηματισμός. Από τον επεκτατισμό στην καπιταλιστική ανάπτυξη*, εκδ. Εξάντας, Αθήνα.
- Παπαπολυβίου Πέτρος, (2015): «Η ραδιοφωνική ομιλία του Νίκου Ζαχαριάδη για την ΕΟΚΑ (24 Απριλίου 1955)», <https://papapolyviou.com/2015/04/01/i-radiofoniki-omilia-tou-nikou-zahariadi-gia-tin-eoka-24-apriliou-1955/>
- Παπαπολυβίου Πέτρος, (2017): «Η αυτοκριτική του ΑΚΕΛ για την ΕΟΚΑ (1957)» <https://papapolyviou.com/2017/04/01/i-aftokritiki-tou-akel-gia-tin-eoka-1957/>
- Ριζοσπάστης, (2013): «Το κυπριακό ζήτημα», Κυριακή 7 <https://www.rizospastis.gr/page.do?publDate=7/7/2013&id=14702>
- Ρίχτερ, Χάιντς Α. (2011): *Ιστορία της Κύπρου, τόμος δεύτερος (1950-1959)*, Αθήνα, εκδ. Εστία.
- Σακελλαρόπουλος Σπύρος, (2013): «ΑΚΕΛ – ΚΚΕ στις δεκαετίες '40-'50: Μια δύσκολη σχέση στο πλαίσιο του αιτήματος της Ένωσης», <http://spyrossakellaropoulos.com/keimenaDetails.php?nid=91>
- Σέρβας Πλ. (1980): *Κυπριακό - Ευθύνες* εκδ. Γραμμή, Αθήνα.
- Σέρβας Πλ. (1988): *Κυπριακό, «στρατηγική» και στρατηγική*, εκδ. Πολύτυπο, Αθήνα.
- Toynebee Arnold J. (1922): *The Western Question in Greece and Turkey*, <https://mega.nz/#!3NJ1BYRS!hDjjrueh0aUM-JLNxA-0ZlB-GpFF103TmrfVdrTXzn8>
- Τσεκούρας Θ. (1984): «Κυπριακός Από την Ένωση στη Ζυρίχη», *Θέσεις* τ. 7.
- Τσεκούρας Θ. (1985): «Σημειώσεις για τους ταξικούς αγώνες στην Κύπρο», *Θέσεις* τ. 10.
- French David, (2015): *Fighting EOKA. The British Counter-Insurgency Campaign on Cyprus, 1955–1959*, Oxford, Oxford University Press. https://mega.nz/#!HEplwAJK!QfO8zwfof_P1rhhtQj38Jdr9oaD4PSFZ-D58jQRQl8o
- Ψυρούκης Ν. (1975): *Ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας*, εκδ. Επικαιρότητα, Αθήνα.
- Ψυρούκης Ν. (1977): *Η διαμάχη στο Αιγαίο*, εκδ. Επικαιρότητα, Αθήνα.